

LIETUVOS ISTORIJA

AUTORIAUS PRAKALBA

į tą patį šviesiausiasį Poną

KAZIMIERĄ LEONĄ SAPIEGĄ

Šviesiausiasis Pone,

Kai ši Lietuvos istorija, mokytų vyrų sprendimu, panūdo išvysti pasaulį, ji pamatė, jog visos Lietuvos saugumas daugiausia rėmėsi Tavo Aukštybe. Todėl, nedrįsdama be Globėjo pasirodyti, ji į nieką kitą negalėjo kreiptis, tik į Tavo Aukštybę, mat nenorėjo niekur kitur ieškotis globos, tik ten, kur suvokė esant valstybės atramą. Iš tiesų lemtis taip tvarko Lietuvos reikalus, kad vidaus sąmyšių, didžiausių pavojų metais pirmiausia stoja jos ginti Sapiegų namai. Kitados, kaip mena seneliai, buvo mus užgriuvusi sunki Glinskio maisto audra, ir jeigu po tos lemtingos išdavystės būtų dar atsimetę rusai, mums būtų buvęs galas. Tačiau Jonas Sapiega laiku maištininkų sumanymus suvokė, karaliui atskleidė ir atsakomuoju smūgiu priešus atrėmė, tuo pačiu jie prarado stiprybę, nes jų sumanymai, dar ne visai subrandinti, buvo į dienos šviesą iškelti. Tais pačiais niūriais mėnesiais, kada po Vladislovo IV mirties Zaporožės kazokų sukilimas, rusų ir skitų¹ pulkų remiamas, įteikė į rankas ginklą tuntams žemdirbių, idant šie žudytų bajorus, kaip siaubingai būtų buvusi nuniokota Lietuva, jeigu laiku pasiūsta Sapiegos kariuomenė, stabdydama priešų veržimąsi, nebūtų pastojusi kelio. Kilus dabartiniam pavojui, daugelis žiūrėjo savo reikalų, daugelis kalbėjo tuščius žodžius ir davinėjo nereikšmingų patarimų, daugelis rūpinosi pareigybių dalybomis, tik vienas kitas, pasitenkinęs garbe – kaip atlyginimu – ir šlove – garbės seserimi – sielojosi dėl vargstančios tėvynės, tarp šių negausių žmonių Tavo Aukštybė, parinkusi iš savo žemių karių, taip vykusiai dviem atosmūgiais sutramdė priešą, kad ir Baltosios Rusios tolimosios žemės, ir arčiau Lietuvos esanti Polesė turi būti Tau dėkingos ir labiau, ir pirmiau nei kam kitam už savo saugumą. Šitai kalbu kaip eilinis žmogus, tačiau turiu galvoje bei širdyje ir valstybę, kurios vardu tų pačių 1649 m. po Kristaus gimimo sausio paskutiniąją dieną, susirinkus didikams ir bajorijai, Tau Krokuvos seime buvo viešai padėkota, kad, Lietuvai atsidūrus pavojuje, Tu gelbėjai valstybę ne mažais būriais, bet visomis savo jėgomis. Bet visa tai apsakys būsimosioms kartoms plačiau ir geriau tų laikų istorija, čia tik prabėgomis šitai paliestina, idant paliudyčiau ateinantiems amžiams, jog Lietuvos istorijos negalėjau kitaip išleisti, kaip Tavo Aukštybės globojamas. Juk neabejotinai Lietuvos istorijos globėju turi būti tas pats žmogus, kuris yra žymus Lietuvos valstybės gynėjas. Kadangi visi kilmingieji, viešai sveikindami, yra pareiškę, jog Tavo Aukštybė, rodydama nepaprastą atsidavimą tėvynei, neįtikimas pastangas bei skirdama didžiules lėšas, šiais niūriais laikais labiausiai palaiko Lietuvos valstybę, tad nepaprasta tėvynės meilė bei rūpinimasis jos klestėjimu, rusenantys Sapiegų, o ypač Tavo širdyje, lengvai įtikins, kad ši Lietuvos istorija atiduotina Tavo Aukštybei ne tik pasižiūrėti, bet ir ypatingai globoti.

Tavo Aukštybės

¹ Skitais senovėje vadinta tautos, gyvenusios šiaurinėse Juodosios jūros pakrantėse 7–3 a. prieš m. e. Manoma, kad jie priklausė indoeuropiečių kalbų šeimos iranėnų grupei. Herodotas bei romėnų autoriai rašė apie skitus kaip apie gerus karius, laukinius žmones. A. Kojelavičius skitais vadina mongolus bei totorius. Tekste jis mini ir totorius (*tartares*), tačiau labai retai, be to, nedarydamas skirtumo tarp jų ir tariamų skitų. Jam žodis *skitas* atstojo viduramžiais susiklosčiusią paniekiamą sąvoką – aziatas.

žemiausiasis tarnas
Albertas Vijūkas-Kojelavičius
Jėzaus draugijos narys

LEIDIMAS

Aš, žemiau pasirašęs Lietuvos provincijos Jėzaus draugijos viršininkas, remdamasis didžiai gerbiamo mūsų tėvo Vincento Karafos, Generalinio Viršininko, man šiuo atveju suteikta galia, leidžiu spausdinti Lietuvos istorijos pirmą dalį, TĖVO ALBERTO KOJELAVIČIAUS surašytą ir kelių tos pačios Jėzaus draugijos teologų peržiūrėtą bei aprobuotą. Šitai patvirtindamas, savo ranka surašiau šį dokumentą ir jį išdaviau, paliudydamas įprastiniu tarnybos antspaudu. Vilniuje, 1649 Viešpaties metais, rugpjūčio 25 dieną.

Antspaudu vieta
Andrius Klingeris

Pirma dalis
Pirma knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ PRIEŠ ITALŲ ATVYKIMĄ Į LIETUVĄ

Lietuvos istoriją, be galo kruopščiai ir patikimai iš rusų bei kryžiuočių rašto paminklų surankiotą, pirmas, galima sakyti, buvo paskelbęs Motiejus Strijkovskis Osostevicijus, Žemaitijos kanauninkas, kilęs iš lenkų, savo metu didžiai išsilavinęs vyras. Tačiau šis veikalas turėjęs kur kas mažesnę reikšmę, nei pats autorius teisėtai tikėjosi ir nei toks didelis darbas buvo vertas. Mat žinios apie jo aprašytus žygius negalėjo plačiau pasklisti nei už tų vietų, kuriose jie buvo atlikti, nei už tų laikų, kada vyko, ir būti perduotos palikuonims. Šitai negalėjo neįvykti dėl dviejų priežasčių: lenkiškai parašyta knyga svetimšaliams buvo visai nenaudinga, o savo krašte, senokai išpardavus jos negausius egzempliorius, atrodė, kad netrukus ji visai pradings. Todėl nemaža žmonių, norinčių deramai pagerbti tos istorijos autoriaus atminimą, siūlė antrą kartą išspausdinti knygą, tačiau lotyniškai, kad ją galėtų suprasti daugiau skaitytojų. Aš šiam norui ne visiškai pritariau. Mat, nors mūsų tėvynėje diena iš dienos didėjanti ir plintanti pagarba lotyniškiems raštams, rodos, ne be pagrindo reikalavo, kad jaunuomenė turėtų rankose tokį autorių, iš kurio, susipažindama su savo krašto istorija, nuo pat mažens kartu pramoktų romėnų kalbos ir pajustų jos skonį, tačiau vėlgi smarkiai reikėjo bijoti vieno dalyko: būtent, jeigu koks perdaug uolus vertėjas, ištiesi viską iš gimtosios kalbos išvertęs, būtų paskelbęs lotyniškai, jis tuo pačiu galėtų atiduoti išsilavinusio skaitytojo kritikai autorių, nepaprastai Lietuvai nusipelnusį, bet daugeliu atvejų išaukštintą tarp savųjų labiau, negu tai atitinka istorinę tiesą. Todėl, kaip kad kiti ir siūlė, tebūtų užtekę palikti autoriaus nuomonę nepaliestą. Nors nieku būdu nedirščiau tvirtinti, kad šitai esu įvykdęs, tačiau atvirai prisipažįstu, jog esu mėginęs. Be to, prielankus skaitytojas lengvai suvoks, kas priskirtina man, o kas jam, žmogui, kurio vardo nenuslėpiau, tad panorėjęs galės naudotis abiejų darbu, neskriausdamas nei vieno, nei kito. Taigi, kiek leis mano menki gabumai ir dar menkesnis išsilavinimas, be kitų būtinausių darbų, imuosi pagal rašytinio veikalo reikalavimus ir dėsnius tvarkyti istoriją, bet ne naujai savo triūsu sudėta, o iš Motiejaus Strijkovskio metraščių išrankiotą.

Nors turiu pradėti nuo to, kuo pradedami aprašomieji įvykiai, tačiau turiu pasakyti, jog istorija niekur kitur nesusilaukia mažesnio palikuonių pasitikėjimo, autoriams taip visuomet rūpimo, kaip ten, kur tautų raida grąžina ją prie pačios pradžios tarsi prie šaltinio. Vietovių ir vardų kaita, supainiota per daugybę

amžių, kartais taip užtemdo tiesą, kad iš viso neįmanoma jos atskirti nuo prasimanymų. Mat valstybės susidarė dažniausiai dar barbarybės laikais, kada nebuvo rašytojų. Vėliau jų subrendimo amžius, daugiopų mokslų ir kultūros išpuoselėtas, atmetė tarytum ką svetima visa, ką tarė jų kūdikystėje buvus žema, pripažindamas ir pasisavindamas tik tokius dalykus, kurie kelia vertę ir labiau puošia. Svetimšaliai rašytojai dažniausiai nelabai rūpinasi kitų tautų reikalais; nors kartais jie ir tiksliau pažymi tai, kas sujungia įvykių eigą su pasirinkta medžiaga, tačiau protarpiais laikosi tos tariamos tiesos, kurią primetė žmonėse pasklidęs gandas, kaip paprastai daug ką iš piršto laužiantis. Taigi, jeigu jie, vienokios ar kitokios nuotaikos pagauti, ir sutiks imtis plunksnos, tai per neapykantą ir pavyduliavimą tiesiog dingsta bet kokia tiesa. Mat atrodo, kad žmonių nesutarimai, veikiant kažkokiai slaptai jėgai, yra iš prigimties įdiegiami kaimynams, ir daugelis turi įprotį, net tylint ginklams, atkakliai juos kurstyti plunksna. Galbūt dėl šitokių priešasčių nedaug ir liko pasakojimų apie lietuvių kilmę ir papročius, beje, dėl tų pačių priešasčių daug jų sklinda abejotinų, dar daugiau, be to, iš viso melagingų. Vis dėlto dėl vieno dalyko visi sutaria: visoje europinės Sarmatijos² dalyje, apimančioje Prūsiją, Žemaitiją, Kuršą, Livoniją, Estiją, Lietuvą, Jotvingiją, arba Poleksiją³, ir kai kurias kitas žemes, gerokai toliau nuo Venedų jūros esančias, kitados gyvenusios tautos, kurių ir kalba, ir kilmė bendra su lietuviais. Vieni juos taria buvus gotais, kiti – kimbrais, atsikėlusiais iš Gotų vandenyno salų. Kadangi šios labai gausios tautos, palikusios savo senąsias sodybas, pasklido įvairiausiais vardais šaukiamos po visą Europą, tadgi nesvarbu, koku vardu svetimšaliai rašytojai vadina tuos, kurie mūsų vardijami prūsais, lietuviais, žemaičiais, latviais, jotvingiais, polovcais, pečenegais. Man, ieškančiam išeities iš tokių abejonių, kai reikalo esmė paremiama tiktaip spėliojimais, daug padėjo Volfgango Lazijaus teiginys, kad senovėje šios tautos buvusios vadinamos herulais. Jisai praėjusiam šimtmečiui parašytuose raštuose mokslingai nagrinėdamas Šiaurės tautų klajones 20-oje knygoje paminėjęs herulus, pasakoja, kad jų likučiai, išvyti iš Italijos, buvo įsikūrę Megalopolio apygardose ir dabar vadinami verulais. jų kalba esanti visai skirtinga nei aplinkinių tautų, ir rašytojas, norėdamas parodyti skaitytojui tos kalbos pavyzdį, surašė uolekties dydžio raidėmis šventąją maldą jų kasdienine šneka. Atidžiau ją skaitydamas, suvokiau, jog ši kalba visai ta pati, kokia šiandien šneka lietuviai ir latviai. Todėl vargu ar galima abejoti, kad senovės herulai turėjo sodybų ir gavo pradžią Lietuvoje bei kitose šios genties žemėse. Šį spėjimą patvirtina ir tai, kad herulų įstatymai ir papročiai tokie patys, kokius, kaip pateikia įvairūs šaltiniai, turėjo lietuvių protėviai. Ir vieni, ir

² Sarmatai (lot. *sarmatae*) buvo vadinamos iranėnų kalbų grupės gentys, gyvenusios stepėse nuo Tobolo iki Dunojaus (nuo 3 a. prieš m. e. iki 4 mūsų eros amžiaus). Sarmatų apgyventą Europos dalį, tą, kur anksčiau gyveno skitai, Pomponijus Mela knygoje *De chorographia* pavadino *Sarmatia*. Viena sarmatų gentis – alanai. Dalis alanų drauge su gotais ir hunais dalyvavo didžiajame tautų kraustymesi ir prisidėjo prie vergovinės Romos imperijos sugriovimo.

Renesanso epochoje, kai Europos tautos suskato ieškoti savo pirmtakų senovės Rytų gentyse ir antikinėse tautose, Sarmatija imama vadinti Vidurio ir Rytų Europos kraštai, gyvenami daugiausia slavų ir baltų. Apie XVII a. vidurį Sarmatijos teritoriją imta plėsti, prisiminus, kad dalis senovės sarmatų atsikėlė Azijoje. Todėl ir A. Gvagninis lotyniškai parašytą veikalą pavadino *Europos Sarmatijos aprašymu*. Iš sarmatų save kildino Lenkijos šlėktos, tuo remdami pažiūrą, kad būtent jų protėviai ir lėmė daugelio Europos tautų istoriją. Ši pažiūra itin paplito po to, kai did. etmonas Jonas Sobeskis 1673 m. prie Chotino sumušė turkus ir nuo jų okupacijos išgelbėjo Šventosios Romos imperijos sostinę Vieną. Kaip nacionalistinė kryptis istoriografijoje ir propagandoje, sarmatizmas buvo puoselėjamas ir buržuazinėje dvarininkinėje Lenkijoje. A. Kojelavičius sarmatus mini pagarbiai, tačiau dar be to šovinistinio akcento, kuris prasidėjo Jono Sobeskio (Jono III) karaliavimo laikais.

³ Lietuvos istorijos I tome A. Kojelavičius daugeliu atvejų neskyrė Polesės (lenk. *Polesie*) nuo kaimynystėje buvusios Palenkės (lenk. *Poleksia*, vėliau – *Podlasie*). Polesė – baltarusių gyvenama teritorija, kurios žymiausi miestai – Turovas, Pinskas, David Gorodokas. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Polesė (lot. *Polesia* arba *Subsylvania*) po Turovo–Pinsko kunigaikštystės iširimo buvo tik geografinė sąvoka, o Palenkė (su miestais Drohičnu, Melniku, Belsku, Tikocinu) – teritorinis-administracinis vienetas, gyvenamas mišrių gyventojų. Tuo tarpu A. Kojelavičius vienur rašo *in Podlachiam seu Subsylvaniam*, čia pat minėdamas Tikociną, taigi Subsylvanija vadinamas Palenkę, kitur Subsylvaniją lokalizuoja tarp Neries ir Pripetės, vadinasi, suvokia ją kaip dabartinę Polesę, nors už keliolikos puslapių Subsylvanijai nebepriskiria nei Mozyriaus, nei Pinsko. Dažniausiai A. Kojelavičius operuoja sąvoka *Poleksia*, tačiau ne visada aišku, ar jis Poleksija vadina Polesę, ar Palenkę. Rengiant A. Kojelavičiaus veikalą spaudai, atsisakyta sąvokos Subsylvanija (ji verčiama Poleksija), paliekama autoriaus Poleksija. Polesė ir Palenkė rašoma tada, kai originale vartojamos atitinkamos lotyniškos sąvokos (*Polesia* ar *Podlachia*).

kiti turėjo beveik tas pačias tikėjimo apeigas, ir vienu, ir kitų papročiai kitados buvo panašūs – žudyti nukaršėlius arba visai beviltiškus paliegėlius, kartu su mirusiųjų lavonais ant laidotuvių laužo deginti jų vergus, žirgus, šunis ir visa, kas gyviesiems buvo brangu, ir t. t. Seniausieji tos genties vadų vardai dėl panašių žodžių giminingumo skaitančiajam primena, jog tautos yra išėjusios iš tų pačių žemių ir yra bendros kilmės. Girdėdamas vardą Živinbudo, Algimanto, Narimanto, kas gi nepagalvos, kad vardinamas koks herulas ar langobardas? Vėliau šie vardai tapo Lietuvos kunigaikščių vardais. Šios kaimyninės lietuviams tautos, artimos kilme ir kalba, slavams su vadu Lechu įsiveržus į Sarmatiją, buvo išstumtos iš savo sodybų ir tų pačių slavų piktžodžiaujant, kaip kai kas pažymi, pavadintos slavišku žodžiu vandalai. Taip pat langobardai, kurių pirmąsias sodybas kurie ne kurie rašytojai įkurdina palei Latviją ir kurie dėl ilgesnių barzdos plaukų buvo paprastai vadinami latvių ir lietuvių kalba ilgabarzdžiais, rusų netikėtai iš Sarmatijos išvyti, įsiveržė iš pradžių į Germaniją, o vėliau ir į kitas romėnų žemes. Pagaliau herulai, dėl įvairių priežasčių atplėšti nuo savo krašto, daug kartų siaubė Romos imperiją ir pačią Italiją, o truputį vėliau, iš priešų pavirtę sąjungininkais ir priskirti prie pagalbinės kariuomenės, daugelį amžių ėjo karo tarnybą, gindami romėnų vėliavas. Tačiau niekur nerandu patikimų žinių, kokia proga ir kuriame amžiuje viena ar gotų, ar kimbrų, ar (o šitai arčiau tiesos) herulų triba ėmė vadintis Lietuva. Labiau už kitus klysta tie, kurie šio pavadinimo amžių skaičiuoja nuo italų atvykimo. Jie mano, kad italai, atplaukę į šias apygardas, pavadino jas – nelyginant savo tremties vietą ar klajonių galą – Italija, nes norėjo svetimuose kraštuose išsaugoti malonų tėvynės vardą, bet, vėlesnėms kartoms pamažėle užmirštant ankstesnius įvykius, laikas nejučiomis sukeitė raides ir Italiją pavertė Litalija, pagaliau Lietuva. Kiti tvirtina, jog vardas veikiausiai kilęs arba nuo kranto, į kurį ateiviai pirmiausia buvo išlipę, arba nuo trimito krašto. Jie remiasi žodžių panašumu, nes vietinių žmonių kalboje Lietuva vadinama *Littuva* arba *Littuba*. Iš tiesų lietuviškajame žodyne protarpiais pasitaiko nemaža lotynų kalbos liekanų; be to, pačiu linksniavimu, kirčių įvairove labiau nei kitos sarmatų kalbos lietuvių šliejasi prie lotynų ir graikų kalbų: tokių štai esama kol kas netvirtų argumentų dėl pateiktų abejonių. Juk Livonijos gyventojų, arba latvių, kalba panaši į lietuvių: joje irgi panašiai prikašioti lotynų ir graikų žodžių, nors jie su ateiviais italais neturėjo nei bendro vardo, nei prekybinių reikalų. Taigi ir Livonijos, ir Lietuvos vardai senesni, nei italai atvyko į šiuos kraštus. Savo ruožtu lotynų ir graikų kalbų pėdsakai, įsispaudę šiose tautose, buvo palikti vietinių gyventojų. Mat jie po daugelio metų, praleistų karo stovyklose Italijoje arba Trakijoje, grįždami namo dideliais būriais, be gausaus grobio, parnešdavo saviesiems ir svetimą kalbą. Tatai sena ir visuotinė bėda: svetur iš svetimšalio ko nors semtis, o savais dalykais bjaurėtis; taigi kad atrodytų esą išmintingesni už prastuomenę, atsisakę gimtosios kalbos, per tam tikrą laiką pakeitė ją svetima. Taigi širdis labiau linksta prie tų, kurie mano, jog viena herulų triba buvusi pavadinta alanais, o jų sodybos (toje Lietuvos dalyje, kuri arčiau Žemaitijos ribojama Nemuno, arba Chrono, Vilijos, arba Neries, ir Dauguvos) buvusios iš pradžių pavadintos Alanija, o vėlesniais metais – Litalanija ir Litvanija nuo jų kunigaikščio Litalano, arba Litvano, Jaunesniojo.

Mat Rytuose viešpataujant Valentinianui Pirmajam, didžiulės herulų, gepidų, alanų kariaunos įsiveržė į įvairias Romos imperijos žemes; žudynėmis ir gaisrais smarkiai niokodami Germaniją, alanai buvo nublokšti prie Reino sigambrų žemėn, tačiau buvo atremti ir beveik sunaikinti. Po šio pralaimėjimo palūžus herulų jėgoms, kadangi sutriuškinti pulkai nebegalėjo saugiai nei toliau stumtis, nei užimtoje vietoje ilgai stovėti, jų kariaunos vadas Litalanas pasiūlė skubiai pasitraukti į kaimynų šalį, norėdamas jaunuomenę apsaugoti nuo pavojų ir geresniam likimui patausoti. Tą sumanymą visi karštai palaikė ne tiek iš pagarbos vadui, kiek iš priešų baimės. Nedelsdami jie patraukė į Prūsiją. Laikydami toli nuo tėvynės, į kurią žygiuoti neleido gėda, tarsi tremtiniai atvyko į Prūsiją, artimiausią sąjungininkų kraštą. Ten Litalanas, pražūtingai vadovavęs kariuomenei, pagal genties paprotį pasitraukė iš pareigų. Be abejo, jų šalyje tada nebuvo nei valdovų, nei teisėjų, apskritai nebuvo bendruomenės, o atskiras šeimynas, pasklidusias po laukus ir miškus, telkė tik artimesnė giminytė. Tuo tarpu gandas apie alanų sutriuškinimą bei žūtis išvengusių karių liūdnas sugrįžimas labai sujaudino tuos, kurie, kaip netinkami

karo tarnybai, buvo likę namie. Jie atidžiai dairėsi aplinkui, bet, pirma, kėlė grėsmę kaimynai daromomis skriaudomis, antra vertus – netekę tinkamų gynybai vyrų, iš niekur nematė paramos. Taigi niekas kitas negalėjo labiau padėti bendram labui, kaip susikrauti visą mantą ir iškeliauti į Prūsiją. Nesunkiai šitai padarė: kai buvo duotas ženklas kelionėn, kiekvienas turtingasis be didelio vargo sukrovė skurdžias gėrybes į vežimą; ne kažkiek buvo ir kitokio turto – jį sudarė būtiniausi gyvuliai, nieko kito. Prūsai mielai priglaudė kaimyninę tautą: nebūgštavo, kad gali nešti grėsmę tauta, gimininga tikėjimu, kalba, apeigomis ir kilme, mat be kitų taikos ryšių, glaudesnę santarvę žadėjo ir ši jų geradarystė. Jie džiaugėsi, kad smarkiai padidėjo jėgos ypač tokiu laiku, kada kaimyninės tautos, atsikėlusios prie Vyslos, iš arti ėmė grasinti ginklais Prūsijai. Tačiau vėliau, kai dėl mišrių santuokų smarkiai padidėjo ir viena, ir kita gentis, žmonių gausa, kėlusi priešui baimę, ir patiems tapo lemtinga. Kilus vidaus nesantaikai, jie vos nežuvo. Kai pritrūko įdirbtų laukų, bematant galingesnieji, išviję silpnesnius, ėmė savintis svetimas žemes, godžiai plėsti savo valdas pasitelkę smurtą; iš to kilo barnių ir ginčų, o šie nesutarimai negalėjo baigtis kitaip, nei juos paprastai užbaigia laukiniai žmonės, gyvenantys be įstatymų ir be valdžios, būtent – abipusėmis žudynėmis. Tačiau šitai ne tiek užbaigė nesantarvę, kiek tapo neišsenkamu neapykantos šaltiniu: vieni smurtu didino skriaudas, kiti žudynėmis jas šalino, už žudynes keršijo vieni kitiems, pasitelkdami visus šalininkus. Šitokia visuotinė maišatis užgavo net ir barbarams širdis; jos dar nebuvo visiškai praradusios žmoniškumo, kad to nejaustų, ypač kad tie, kurie nekaltėsi, labiau buvo verčiami bijoti savyje ir savuosiuose to, ką, kituose pastebėję, arba iškeikia, arba aprauda. Taigi kai, pasiilgus taikos, širdis užgulė pasišlykštėjimas nesantarve, iš pradžių žmonės pavieniui ėmė ieškoti išeičių, o paskui ir su draugais tartis. Iš atskirų asmenų reikalą perėmė viešosios sueigos: protingesnieji noriai jį svarstė ir smarkiai rėmė. Svarstant buvo prieita dviejų nuomonių. Pirma, kad būtų renkamas valdovas, kuris, tramdydamas atskirų žmonių godumą, leistų savo valia įstatymus, laukų ribas žymėtų, spręstų ginčus, turėtų aukščiausią teisę skelbti karą ar taiką. Antra, kad, išsiuntus keletą naujasėdžių būrių, pamažėtų valstybės gyventojų skaičius ir jai palengvėtų nelyginant kūnui, nuleidus kraujo perteklių. Tačiau nei vieno, nei kito sumanymo tuoju pat negalima buvo įvykdyti. Ligi šiol visai nepatyrę įstatymų baimės, jie priešgyniavo, nenorėdami atsidurti valdžios valioje, niekas nenorėjo pirmas ieškotis, gresiant pavojams, svetur sodybviečių ir trauktis iš tėvų laukų. Gal vis dėlto pats laikas sušvelnino šiurkščias širdis, gal, atšiaurumui jose neatlėgus, būtinybė paskatino pritarti šiam sveikam sumanymui. Mat ilgą metą klaidžioję po visokias Romos imperijos žemes ir galop įsikūrę savo sodybose, jie ypač ilgėjosi visuotinės taikos, kaip ilgisi uosto blaškyti ir daužyti jūrose. Jie suvokė, jog bendruomenėje visuotinė ramybė esti tada, kai laikomasi tų pačių įstatymų ir klausoma tos pačios valdžios, todėl jie trokšte troško, kad šitai būtų ir jų tėvynėje. Tačiau trūko žmogaus, kuris imtųsi šito darbo, pirma, kadangi nebuvo aišku, koku būdu tokį nepaprastą dalyką padaryti, antra, kadangi laukinės, nei įstatymams, nei valdžiai nepaklūstančios tautos netikėjo tokio reikalo sėkminga baigtimi. Vis dėlto išdrįso šio sunkaus darbo imtis Vaidevutis, žmogus senyvas, kilęs iš turtingos šeimos, alanas. Iš prigimties guvaus proto ir drąsus, tas vyras rodė nuostabų veiklumą, be to, nuolatos būdamas tolimuose žygiuose į svetimus kraštus, garsėjo kaip narsus karys, ir tarp savųjų pirmas, ir tarp priešų žymus. Buvo įsikalęs į galvą, jog privalęs nuveikti du darbus: taip išsprusinti laukinę gentį, kad ji be vargo kęstų valdovą, slegiantį aukščiausiaja galia, be to, taip sutvarkyti įvykių eigą, kad, žmonėms nutarus rinktis valdovą, būtų valdovu skelbiamas tas, kuris vienas įtikins kitus paklusti valdžiai. Taigi pasakojama, jog jis, kai viešame genties susirinkime tas ir kitas kalbėjo, kad reikia paskirti vieną vadą visiems, o daugelis, iš širdies tam pritardami, skelbė nuomonę, jog valstybė privalanti turėti bendrą valdovą, paprašęs žodžio ir patraukęs į savo pusę svyruojančiuosius susirinkimo dalyvius šitokia žemdirbio kalba: „Jeigu jūs nebūtumėte kvailesni už bites, – jis sakė, – tai jau seniai būtumėte susitarę dėl svarstomo dalyko ir jį užbaigę taip, kaip trokštate. Juk visi, kurie turite kokį turtą, puikiai žinote, jog bičių spiečiui vadovauja bitinas, kuris įsakinėja, kitos atidžiai jo klauso. Jis vienas skirsto kitoms darbus, jis iš avilio nelyginant iš miesto išveja tas, kurios tinginiauja bei vengia dirbti, tuo tarpu kitos, netrukdomos paklusti, kruopščiai dirba joms skirtus darbus,

nesiils, kol tinkamai neužbaigia viso reikalo. Jūs regite, kas kiekvieną dieną aplinkui dedasi, todėl savo labui sekite tuo, kas išmintinga. Paskelbkite vieną valdovą, kurio įsakymais būtų laiduojama laisvė. Tegu jis sprendžia ginčus, draudžia skriausti ir žudyti, tegu saugo, kas dievų nulemta ir teisėta, tegu rūpinasi visų saugumu. Kad jis galėtų visa tai vykdyti teisingai, kaip reikalauja jo pareigos, tegu turi teisę ir visišką galią lemti visų gyvybę ir mirtį.“ Nuostabu, kaip tylėjo susirinkusieji, klausydamiesi jo žodžių, o baigus kalbėti kaip plojo. Visi vienu balsu pritarė tam, ką pasiūlė Vaidevutis. „Ar nenorėtų pats Vaidevutis būti Gelbėtoju, vadinasi, bitinu?“ Tad jis negalėjo, atsisakydamas viešpatavimo naštos, nesukelti įtarimo dėl to, ką pats kalbėdamas buvo pasiūlęs. Taigi, susirinkusiems vieningai sutariant, jis ir buvo paskelbtas pirmuoju prūsų bei alanų (kurie vėliau buvo pavadinti lietuviais) valdovu. Valdymo pradžioje jis stengėsi tvarkyti valstybę, kaip bevaliojo šitai suvokti neišlavintu protu. Pirmiausia klajoklius, neturėjusius pastovių sodybų, jis suskirstė valsčiais bei kiemais ir nužymėjo kaimų ir laukų ribas. Be to, žmones, teįpratusius iki šiol iš priešų grobį plėšti, šitaip maitintis bei iš to turtą krauti, privertė dirbti žemę, auginti gyvulius, medžioti ir kitokiais kaimiečių darbais verstis. Pagaliau išleido įstatymų, kuriais griežtai uždraudė palaidus sanguliavimus, o santuokas apribojo vienu sutuoktiniu. Kiekvienam leido turėti tiek šeimos, kiek reikėjo namų darbams, ta pati būtinybė vertė jį riboti ir gyvulių kiekį. Be to, uždraudė auginti silpnus ir darbams netinkamus; šiuo atveju jo atšiaurokas protas nepaisė nė žmoniškumo, užmiršdamas net pačią prigimtį. Mat leido sūnums pasmaugiant atimti gyvybę tėvams, dėl amžiaus ar ligos nepajėgiantiems darbo dirbti, kad jie bei jų šeimos išvengtų nereikalingų išlaidų. Šitokiais įstatymais jis ir ėmė tvarkyti naująją valstybę. Tuo pačiu metu jis buvo priverstas daug ko neatskleisti, kad neįprasta valdžia (nepatyrusiam esanti daugiau nei sunki) dėl pernelyg didelio valdovo griežtumo tol nekeltų pasibodėjimo ir neapykantos, kol pagaliau žmonės su ja apsipras. Todėl lemtingą sėkmę jis stengėsi palaikyti meiliais pokalbiais ir širdingu draugiškumu. Valdiniai diena po dienos noriau klausėsi įsakymų, o naujasis valdovas visaip skatino abipusį prielankumą, švelninantį širdis ir žmogų su žmogumi suartinantį: jis išrado būdą ir išmokė valdinius pasidaryti gėrimo, medų atmiešus vandeniui, kėlė viešas puotas ir skyrė vietas draugiškoms išgertuvėms. Jis kuo griežčiausiai žiūrėjo, kad žmonės šventai paisytų svetingumo, gerbdami šitai iš visos širdies. Todėl neilgai trukus paaiškėjo, jog per šį bendravimą, atšiauriausias širdis suviliojus saldžiu meilumu, buvo padėti tokie viešosios santarvės pamatai, jog žmonėms jau užteko kantrybės įsakymų klausyti ir neišlavintu protu aiškiai suvokti, kad esama dalykų, kurie vertintini labiau nei bet kokie asmeniškai reikalai, būtent – visuomenės gerovė; šiuo atveju žmonės įsitikino, jog būtina garbingai kovoti prieš bet kurį priešą bendromis jėgomis ir pastangomis, aukojant net pačią gyvybę. Tačiau Vaidevutis nepradėjo nė vieno karo, mat žinojo, jog karas veikiau laužo įstatymus, nei juos stiprina, o širdis, užkietėjusi dažnuose žygiuose, švelnėja tada, kai padedami ginklai. Vaidevutis vengė karinių stovyklų, nes iš kasdieninės patirties matė, jog žmonės, paėmę į rankas ginklą, sužūlėja ir nebeklauso įsakymų. Taip pat jis pagrįstai turėjo bijoti, kad, staiga nutrūkus gyvybės siūlui, nesužlugtų jo puoselėjami sumanymai, kad nesuirtų vos įsigalėjusi valdžia, valdovui mirus. Mat Vaidevutis jau buvo sulaukęs šimto metų, o valdžioje išbuvęs daugiau kaip šešiolika; jis turėjo gausybę vyriškosios giminės palikuonių ir aiškiai matė, kad dėl sūnų nesantarvės (jeigu keli varžysis dėl valdžios arba vienas, nesutikęs kitam paklusti) gali sugriūti statinys, kuri tėvas taip sunkiai buvo surentęs. Todėl, iš anksto padalijęs tarp sūnų žemes, jis pats atsisakė valdžios, ją, visų patarimu, atiduodamas vyriausiajam. Tačiau, viską perdavęs jaunoms rankoms, jis pats, nenorėdamas visai pasitraukti nuo valstybės reikalų ir pradingti bendrągių minioje be jokios įtakos, prikūrė gudriai naujų pareigybių, kuriomis dėjos bodjysis. Anksčiau nei atsisakė valdžios, jis pasiskelbė šventenybių valdovu, arba vyriausiuoju žyniu, o kas vėliau tas pareigas eisiąs, tą jis nutaręs vadinti Krive Krivaičiu. Kurie ne kurie tvirtina, jog šis vardas kilęs iš graikų kalbos ir reiškias švenčiausiąjį šventąjį. Apgyvendino vyriausiąjį žynį ir aukas įsakė aukoti Romuvoje, ten pat šventą ažuolyną paskyrė dievams. Toji vieta vėliau buvo nuniokota ir iškirsta lenkų, kurie keršijo už mirtį šventojo Adalberto, nužudyto vyriausiojo žynio nurodymu. Toje pačioje vietoje vėliau buvo įkurtas miestelis, dar ir dabar vadinamas Šventakirviu.

Taika Prūsijoje rėmėsi brolių valdovų santarve, šią stiprino pagarba tėvui, vyriausiajam žyniui. Vėliau, sulaukus seneliui paskutiniosios, visa valstybė dėl jaunuolių garbėtroškos ir lengvabūdiškumo atsidūrė beveik prie bedugnės krašto. Vos palaidojus tėvą, įsiplieskė nesantaika tarp sūnų, o pasitelkus stiprias kariaunas, buvo smarkiai varginami niekuo nekalti žmonės. Sunkiausia karo našta užgulė pečius Litalanui, arba Litvanui, jauniausiajam broliui, kurio motina alanė buvo kitiems pamotė. Kaip paprastai esti, neapykanta pamotei žadino kur kas didesnę nesantarvę nei prisiminimai apie tėvą – santarvę. Paprastai žmonių širdys labiau linksta į tą pusę, į kurią jas traukia ta pati tautybė: Litvanui nemažai padėjo, kad jo motina buvo alanė. Litvaną atvirai palaikė ne tik žmonės tos žemės, kurią valdyti buvo jam tėvo paskirta, bet ir kiti alanai. Tačiau nenorėdamas, kad užsitęsęs karas nusiaubtų ir tos, ir kitos pusės jėgas, Litvanas, būdamas švelnokos prigimties, pirmas pabandė sutaisyti brolius, bet, matydamas, jog jie atkakliai priešinasi dėl kitų priežasčių, išvedė iš Prūsijos visą alanų gentį ir, sugrįžęs į senąsias vietas, užėmė jas, kurios nuo šio valdovo vardo paprastai vadinamos Lietuva ir Latvija, arba Latavija. O Žemaitijoje ir Sūduvoje, taip pat toje Prūsijos dalyje, kurią vadiname Semba, viešpatavo Saimonas, Litvano brolis. Žmonės, nuo seno gyvenantys tose žemėse, nuolatos draugavo su lietuviais. Niekur negaunu sužinoti, kas Litvano viešpatavimo metais vėliau buvo atsitikę, kokios pažangos pasiekė naujoji valstybė, kokius karus su kaimynais kariavo. Atrodo, kad jo laikais įvyko įžymus mūšis, kuriame vengrai, arba hunai, prie Dono sumušė polovcus, nuo Ugros upės traukiančius į Panoniją. Polovcai – tos pačios kilmės gentis kaip ir prūsai, lietuviai bei latviai, šitaip teigia tie, kurie juos matė: polovcų likučiai, įsikūrę prie Suomijos upės Korelos, Maskvos valdose, dar praėjusiam amžiuje kalbėję šneka, artima lietuvių kalbai. Polovcų sodybos buvo išmėtytos nuo Volgos upės ligi Suomijos. Apie Litvano įpėdinius rašytojai nieko nekalba. Tačiau štai kas nekelia abejonių: alanai, arba lietuviai, buvo susidėję su tomis kariaunomis, kurios talkino gotams, vandalams, langobardams, o ypač herulams daug kartų iš šiaurės pulti Romos imperiją. Todėl niekas neturėtų piktintis, jeigu aš rašydamas nuklysiu už Lietuvos ribų ir truputį paliesiu įvykius, kurie nuo tų laikų buvo susiję pirmiausia su herulų, o vėliau su langobardų žygiais Italijoje, ypač todėl, kad kita knyga nuo to pradeda savo pasakojimą.

Pirmiausia Otokaras, arba Odoakras, herulų valdovas, pakviestas iš Germanijos pusbrolio, Romos imperatoriaus Augustulo prieš, smarkiai užpuolė Ticiną ir, jį apsupęs, paėmė į savo rankas, o sugautą Orestą, imperatoriaus tėvą, įkalino. Žygiuodamas toliau su kariuomene, jis užėmė Romą ir, nukėlęs nuo sosto Vakarų Romos imperatorių, viešpatavo kaip pirmas iš svetimšalių Romoje, tačiau nesisavino nei valdovo vardo, nei purpurinės mantijos. Dvyliktaisiais viešpatavimo metais, laimėjęs keletą mūšių, sumušė rugijus, paėmė į nelaisvę karalių Feletėją, o jo sūnų Fridrichą išvijo. Nugalėtasis rugijų valdovas maldavo gotą Teodoriką pagalbos, tuo tarpu herulas, porą kartų gotų sumuštas, stengėsi atkurti savo kariauną, telkdamas vyrus iš to Germanijos krašto, kuris jam mokėjo duoklę; vėliau, keletą kartų su jais nelaukta susidūręs, nebesitikėjo sėkmės atviroje kovoje ir pasitraukė į Raveną. Čia, visą kariuomenę sutelkęs prie vieno miesto, gotas neįstengė per trejetą apsupties metų nei priešą į kautynes išvilioti, nei priversti jį pasiduoti, todėl pasiūlė herului taiką šitokiomis sąlygomis, kad Italijoje viešpatautų abu, turėdami vienodą galią. Sąlygos buvo priimtos, tačiau neilgai tvėrė taika ir valdymo sandora: jie buvo ne tiek bendrininkai, kiek varžovai. Mat Teodorikas, Otokarą dėl akių meiliai į puotą pasikvietęs, pasiuntė žudikus ir menėje atėmė gyvybę bei sostą; po to pasistengęs į savo pusę patraukti herulų kariuomenę, lengvai juos perkalbėjo. Tačiau didelė herulų dalis persikėlė iš Italijos į Graikiją, mat sutartys leido Bizantijos imperatoriui kviesti tą gentį į karo sąjungininkus. Štai, Justinianui viešpataujant, herulų, vadovaujamų Getero, pagalba pasinaudojo Belizarijus, nugalėjęs persus. Kita jų dalis, pasikvietusi iš tėvynės kunigaikštį Datą, įsikūrė prie Dunojaus Noriko pasienyje. Susilaukė paramos iš herulų ir Narsesas, įveikęs Totilą ir naikinęs gotus Italijoje. Atgavęs Italiją, jis, mirus Justinianui, buvo kviečiamas atgal į Bizantiją, o herulai, vedami Alueto ir Filimunto, iš ten pasitraukė ir per Liguriją nukako į Trakiją, ketindami kaip ir anksčiau tarnauti imperatoriaus kariuomenėje, tuo tarpu likusieji, sukėlę maištą ir išsirinkę vadu Sindevaldą, užėmė Valeriją. Apie tuos pačius metus langobardai, vedami Albojino,

iškeliavo iš Panonijos ir, pasikvietę dalytis grobiu įvairias sarmatų tautes, tarp jų gepidus (kurie, pasak Prokopijaus, dalyvavo visuose herulų žygiuose), įsiveržė su didžiule kariuomene į Italiją. Po to Italijoje beveik ištisus du šimtmečius be pertraukos viešpatavo langobardai.

Agilulfui viešpataujant, visa gentis perėjo į krikščionybę: ir daugelis buvusių arijonų (šią sektą buvo priglaudę Germanijoje ir Panonijoje), ir žmonės, ligi tol buvę stabmeldžiais. Kitas amžius praėjo beveik ramiai, neskaitant ilgų vidaus karų. Kadangi per tai Romos bažnyčios valdoms buvo smarkiai kenkiama, popiežius Steponas šaukėsi galų karaliaus Pipino pagalbos. Galų nugalėti langobardai sudarė su romėnais palankią taiką. Vis dėlto po popiežiaus Stepono mirties langobardai, nebijodami galų, sugrįžo prie senųjų polinkių. Karalius Deziderijus, tikėdamasis, jog Galija, įsivėlusį naujus maištus, teiksianti jam progą niokoti Italiją (kaip dažnai menkutė proga leidžia ištroškusiame karo kelti ginklą!), pradėjo iš naujo niokoti Romos ir popiežiaus valdas. Kaip ir Steponas, popiežius Hadrijonas kreipėsi pagalbos į galus. Neatsisakė padėti krikščionių valstybei Karolis Didysis: su galinga kariuomene įsiveržęs į Italiją, jis ne tik nugalėjo langobardus, bet, porą kartų juos sumušęs, padarė, kad išnyktų ir jų vardas.

Antra knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ NUO ITALŲ ATVYKIMO Į LIETUVĄ, KAI VALDĖ PALEMONO ŠEIMA

Visi, kurie yra tyrinėję lietuvių praeitį, atkakliai tvirtina, kad kažin kokie italai, pakliuvę iš Venedų jūros į Kuršių įlanką, o iš ten prie Nemuno žiočių, pateko, plaukdami prieš srovę, į Žemaitiją ir Lietuvą. Niekas nežino, ar jie, būdami ištremti, ieškojosi čia patogių sodybviečių, ar buvo atvaryti audrų, atplukdžiusių juos iš pakrantės salų. Tačiau šitokia įsigalėjusi nuomonė, paskleista senolių, verta kur kas didesnio pasitikėjimo, ir negalima jos vadinti prasimanymu neįžeidžiant senovės. Beje, kuriuo metu šie italai atplaukė, dėl kokių priežasčių jie šito ėmėsi, rašytojai nesugeba tiksliau paaiškinti, dažniausiai jie sumaišo visą įvykių seką. Mat jeigu laivyno legatas Libonas, Pompėjaus partijos šalininkas, kaip jie sako, būtų taip toli bėgęs nuo nugalėtojo Cezario arba jeigu kai kurie žmonės, norėdami išvengti Nerono žiaurumo ar Atilos siautėjimo, nors ir praradę turtus, troško bėgdami išsaugoti galvas ir gyvybes, tai, be abejonės, būtų turėję praeiti kur kas daugiau amžių tarp italų atvykimo ir Živinbudo valdymo Lietuvoje. Tačiau tie patys rašytojai šį valdovą, trečiąjį po Palemono, arba Publį Liboną, priskiria tūkstantis du šimtiesiems metams po žmonijos išganymo.

Kita vertus, kas galėtų patikėti, jog galėję užtekti trijų valdovų gyvenimo ir viešpatavimo tokiam laikotarpiui. Todėl, paskaičiavus metus ir paderinus juos su valdovų skaičiumi, patikimiausia, rodos, būtų manyti, kad italai į šias žemes bus atvykę po devintojo amžiaus nuo Kristaus gimimo. Tada visoje Italijoje liepsnojo tarpusavio rietenos. Tuo metu Berengaras ir Liudvikas ginklais stengėsi nuspręsti, kam būti imperatoriumi. Po to, kai popiežius pasitraukė iš Romos į Raveną, miestas – nelyginant sustingęs kūnas be galvos – bei visa Romos valstybė buvo siaubiami pagal savavaliaujančios moteries Teodoros valią. Dėl to be perstojo kildavo karas po karo. Taigi iš tiesų galėjo šitaip įvykti, kad kurie ne kurie žmonės, matydami šitokias blogybes ir bjaurėdamiesi jomis, ryžosi palikti tėvynę ir, išsaugoję sveikas galvas, leisti į kelionę. Gal, palikę Italiją, šia kryptimi pasuko tie, kurie norėjo išvengti savo likimo, o gal tie, kurie nugalėjusių priešų buvo paskelbti už įstatymo ribų; nieku būdu negalio patikėti, kad čia būtų atvykę atsitiktiniai pasiklydėliai. Galimas daiktas, alanai, arba herulai (kurie, istorijos žiniomis, tuo metu ėjo Italijos stovyklose karo tarnybą), pirmieji pradėjo: ilgėdamiesi taikos, jie pasitraukė iš tėvynės ir pasuko į tas žemes, kurios buvo tinkamiausios įsikurti ir neniokojamos karų. Pagaliau nesvarbu, dėl kokios dingsties, reikalo ar būtinybės jie leidosi į tokį tolimą kelią, vieną dalyką senoliai atkakliai tvirtina: ateivių italų esą buvę penki šimtai kilmingųjų. Pagal kilmę bei karinius nuopelnus buvo vardijami vadai: Palemonas, arba Publįs Libonas, herbo Stulpai, Julijonas Dausprungas, kurio giminės herbas

Kentauras, Prosperas Cezarinas – herbo Stulpai, Ursinas bei Hektoras – herbo Rožės, arba Rožynas. Štai dėl to kitados Lietuvos kunigaikštystės herbas buvo Kentauras, o dabar – Stulpai. Iš tiesų ne be pagrindo spėjama, kad jie atvykę iš Insubrijos bei Ligurijos. Sako, ligi mūsų dienų šiose Italijos žemėse tebeliko šeimų, kurių pavardės bei herbai giminingi. Vėliau Berengaras, italams iš visų jėgų suskatus, buvo nuverstas nuo sosto, bet, trokšdamas priešams tuo pačiu atseikėti, jis, sako suleidęs į savo paties kraštą hunus, kurie, Ticino miestą sulyginę su žeme, nusiaubė nelyginant laukiniai visą žemę, pridarę galybę neregėtų negirdėtų piktadarysčių, neviltingai nugramzdino ir bėgti paskatino tuos, kurie jau anksčiau, bėdų prispausti, norėję palikti Italiją. Taigi šitie arba kiti (apskritai nieko nedrįstu tokiu neaišku reikalu tvirtai sakyti), Venedų, arba Baltijos, jūra įplaukę neplačiu sąsiauriu į Kuršių įlanką, palei krantą nusigavo į Nemuno, arba Chrono, žiotis, kur upė, ilgai tekėdama per Rusiją, Lietuvą ir Prūsiją, išsilieja sutelkusi vandenį dvylika atšakų. Plaukdami prieš srovę į krašto gilumą, prie Dubysos žiočių, patogioje vietoje, pakrantėmis išsidriekusi gražioje lygumoje, padėjo savo naujos sodybos pamatus. Toji sodyba, tada vadinama *Roma nova*, paskui Romnove bei Romove, vėliau tapo vyriausiojo lietuvių žynio Krivės Krivaičio būstine, kurią, Gediminui viešpataujant, iš pamatų išgriovė vokiečių ordino vienuoliai riteriai, paprastai vadinami kryžiuočiais. Gerokai pasistūmę tolyn, jie persikėlė per Nevėžio upę ir nusigavo į vietas, kur gyveno alanai, arba lietuviai. Ten, negaišdami pasidarę įtvirtinimus, įkurdino juose įgulas, kurios galėtų sėkmingai atremti vietinius gyventojus, jeigu šie kartais susimanytų pulti naujuosius ateivius. Po to, pamėginę palenkti kaimynų širdis bičiuliškumu bei kitomis taikos priemonėmis, lengvai iš jų išgavo leidimą ateiviams lygiomis teisėmis dirbti žemę, dėl nieko nebūgštaujant ir nelaukiant jokių skriaudų, be to, pažadą, kad jiems nebus taikoma karo teisė. Diena iš dienos augo jų galia: sustiprėjo, galėjo ginklu atremti bet kurį kaimyną, tačiau nė vienas lietuvis neįsijautė nepasitikėjimo šalimais tarpstančia svetima galybe, taip pat niekas jų kaip priešų nepuolė. Italai rodėsi esą tokie gabūs ir veikė taip sumaniai, kad jų vidaus padėtis tapo gana tvirta, o tarp sąjungininkų nekėlė nei neapykantos, nei įtarimo. Neilgai trukus ateiviai ir vietiniai gyventojai visiškai susivienijo: abi tautos panorė turėti bendrą valstybę, o lietuviai patys netgi sutiko pasiduoti ateivių valdžiai. Kaip po kelių šimtmečių vokiečiai ginklu užgrobė Livoniją, o kiti vėliau Prūsiją, taip italai ypatingu sumanumu ir būdo meilumu užėmė Lietuvą. Šitaip neįprastai pasikeitus likimui, kai šiaurės gentys niokojo Italiją karais bei ginklais, italai užkariavo vietinius gyventojus jų tėvynėje žmoniškumu. Lietuviai, sužavėti jų dorybių, ėmė svetimšalius ne tik mylėti bei globoti kaip svečius bei sąjungininkus, bet ir gerbti. Mirus jų valdovui, bendru balsavimu buvo išrinktas Palemonas. Mat taurumas patraukia netgi tamsius bei laukinius žmones. Ką jis vėliau nuveikė, ėmęs lietuvius valdyti, taikos ir karo metu, rašytojai visiškai nepasakoja. Argi dėl to galima stebėtis? Kodėl šis valdovas, būdamas krikščionis, nepalenkė prie to paties tikėjimo savo valdinių? Jeigu jis buvo stabmeldys, kaipgi galėjo būti italas? Ypač tuo metu, kai visame pasaulyje, ne tik Italijoje, Kristų viešai garbino ir aukšto kilimo, ir žemiausio. Teisybė, nors Italijos gilumoje niekas galbūt nesimeldė kitaip, nei leidžia krikščionių apeigos, tačiau greta Alpių esančiose žemėse, kurias pirmiausia niokojo, tarpekliais verždamosi į Italiją, barbarų gentys, atkakliai laikėsi visokiausių prietarų liekanos. Daug kartų iš naujo imdavo garbinti stabus tie, kurių šeimoms pradžia yra davę herulų, gepidų, gotų ar langobardų likučiai. Šie paveldėtus prietarus perduodavo vėlesnėms kartoms. Tadgi Palemonas, iš tokių ir kilęs, nepanaikino Lietuvoje daugelio dievų garbinimo: senąsias apeigas jis dargi papildė naujais prietarais. Jis pirmąją Lietuvos sodybą Romanovą paskyrė vyriausiajam žyniui, turinčiam saugoti tikėjimą; šitai tvirtina prieš keturis šimtmečius surašytame veikale Petras iš Dusburgo, Livonijos riterių kunigas ir istorikas, gyvenęs arčiau anų laikų nei mūsų. Rodos, Palemono laikais įvyko atmintinas mūsų, kuriame rusai sumušė jotvingius. Ši tauta, lietuvių kaimynė ir sąjungininkė, po daugybės pergalingų karų su rusais pagaliau buvo įveikta Vladimiro, laimingiausiojo iš Kijevo kunigaikščių: ji tapo pavergta, prarado laisvę ir kasmet turėjo mokėti nustatytą duoklę. Vladimiro tėvas Sviatoslavas, per žygį į Trakiją smarkiai sumušęs graikus, grįždamas su ta pačia pergalinga kariuomene, puolė pečenegus ir prarado karių, sostą ir gyvybę. Pečenegų kunigaikštis lietuvis Kuris, sakoma, liepęs iš užmuštojo

kaukolės padaryti taurę ir ten išskaptuoti įrašą: „Svetimo beieškodamas, savo prarado.“ Tačiau tuo metu rusai nieku būdu dar negalėjo turėti rašto, o juo labiau pečenegai. Todėl reikėtų manyti, jog šiuos žodžius Kuris tik pasakęs. Už tėvo nesėkmę atsiteisė Vladimiras, prijungęs prie rusų valstybės kaimynų žemes, tarp kurių kas ne kas mini ir Lietuvą. Valdęs valstybę ilgus metus, Palemonas pasitraukė iš šio pasaulio, palikdamas tris sūnus, tinkamus valdyti. Tėvui mirus, sūnūs šitaip pasiskirstė žemes: Barkus, į Nemuną įtekančios Jūros žiotyse pasistatęs Jurbarko pilį, gavo valdyti tą Žemaitijos dalį (mat Žemaitija jau buvo prisijungusi prie Lietuvos), kuri plyti nuo Jūros ir Nemuno ligi Kuršių įlankos. Kūno, arba Kūnasijaus, valstybė buvo ribojama Nemunu, Dubysa, Nevėžiu ir Vilija, arba (gimtosios kalbos žodžiu) Nerimi. Tų žemių sostinę įkurdino pačioje Neries ir Nemuno santakoje. Tas miestas su pilimi, įkūrėjo atminimui pavadintas Kaunu, po šiai dienai tebėra vienas iš žymiausių Lietuvoje. Spera, trečiasis sūnus, nukeliavęs gerokai į rytus, valdė žemes tarp Nevėžio, Šventosios ir Širvintos upių, pastatė prie didžiulio ežero pilį. Vieta ir dabar nuo įkūrėjo vardo Spera vadinama. Taip pat Julijonas Dausprungas prie Šventosios upės ant kalno, labai patogioje vietoje, pastatė pilį, kurią tenykščių žmonių kalba vadina Vilkmerge, o netoli tos vietos padėjo pamatus kitai piliai ir ją pavadino Dzievaltovija⁴, t. y. Dievo valda, dėl to ir pats savo tautiečių buvo pavadintas Dzievaltovijos kunigaikščiu. Tėvui mirus, aukščiausią valdžią valstybėje ir pagal amžių, ir pagal visų valių paveldėjo Barkus; kadangi pats mirė bevaikis, tai valdžia atiteko broliui Sperai. Pagal genties papročius valdovą sudegino ant laidotuvių laužo. Toje pačioje vietoje pagarbiai užkasus pelenus, pastatė nelyginant atminimo statulą, kuri palikuonių buvo laikoma šventenybe, kaip, beje, ir visa vieta, ir kuriai iki pat Jogailos laikų buvo atiduodama dieviškoji pagarba. Vėliau keletą kartų siuntė ginkluotą pagalbą kaimyninei Prūsijai, kai šią gentį ėmė puldinėti lenkų karalius Boleslovas Narsusis. Šiaip Speros valdymo metais viešpatavo ramybė ir viduje, ir kaimynuose. Vis dėlto neilgai. Kai mirė brolis, Kūną, amžiumi jaunesnį, seniūnai ir žmonės išrinko įpėdiniu. Kokius jis nuveikė paminėtinius darbus, vėlesnės kartos nežino. Gyvas būdamas, nusprendė nepalikti po mirties sūnams paveldimo neapykantos šaltinio, todėl pasistengė laiku padalyti valdžią. Kernusijui, arba Kerniui, atidavė valdyti Lietuvos žemes tarp Neries, Nevėžio ir Dauguvos, o jaunėliui Gimbutui paskyrė Žemaitiją.

Tėvui padalijus valdžią, Kernius ir Gimbutas Kūnaičiai nepatyrė nei kokių nuostolių, nei pavojų. Atrodė, esama vienos valstybės, kurioje tarp valdovų ir valdinių viešpatauja didžiausia santarvė. Tuo būdu šie valdovai ne tik saugojo Lietuvą nuo pavojų, bet ją dar labiau stiprino. Galop jie išdrįso netgi pulti kaimynus. Karą pradėti paskatino tai, kad tautoje padidėjo šeimynų, o laukų nausėdijoms trūko, vis dėlto Kernius iš pradžių abejojo, ar keltis per Nerį su žmonėmis dėl naujų žemių, mat priešas, užpultas ir įsiutintas, galėtų smogti atsakomąjį smūgį ir kelias į Lietuvą būtų užkirstas. Todėl, norėdamas surišti priešui rankas, įkūrė pirmą nausėdiją ant upės kranto ir pastatė pilį, kurios tvirtumą lėmė ir pati jos padėtis, ir įgula: įkūrė Kernavę, kadainykštę Lietuvos sostinę. Ši vietovė po šiai dienai išsaugojo vardą, gautą nuo įkūrėjo, tačiau kitką, kas susiję su šiuo vardu, seniai sugriovė amžiai. Kai žmonės, persikėlę per upę ir pasiskirstę nausėdijomis, pradėjo dirbti pakrantėje laukus, rusai, su įtarimu žiūrėję į naujuosius kaimynus, ėmėsi smurto ir ginklo. Šie veiksmai priminė veikiau atkarų plėšikavimą nei garbingą karą: nuolatinais antpuoliais buvo siaubiami naujakuriai; Kernius bei Gimbutas dėjosi nematą skriaudų, tačiau paslapčiomis ryžosi pulti Rusiją. Vis dėlto vengdami neapgalvotų veiksmų, galinčių atnešti nelaiminga baigtimi daugiau žalos nei ta, už kurią traukė keršyti, jiedu kruopščiai svarstė visas aplinkybes. Pagaliau juos, šiaip jau pasiruošusius kovoti, patogi proga pastūmėjo į ryžtingą karą. Polovcai, vedami kunigaikščio Sekalio, keliais iš eilės antpuoliais smarkiai buvo nusiaubę visą Rusiją; tuo pat metu įsiplieskė Kijevo kunigaikščio Jaroslavo sūnų nesantarvė ir neapykanta: pasikvietę Boleslovo Narsiojo,

⁴ Kalbama apie Deltuvą. Ankstyvuose rusiška rašytuose metraščiuose ši gyvenvietė vadinama *Diaviltovo* arba *Diavaltovo*, vėlesniuose lenkiškuose raštuose – *Dziwiałtowo*. A. Kojelavičius vartoja lotynizuotą lenkišką formą, čia ji nekeičiama į dabartinę lietuvišką, nes norima, kad iš teksto matytųsi, kaip anais laikais buvo etimologizuojami vietovardžiai.

lenkų karaliaus, kariuomenę, jie vos nesunaikino vieni kitų. Kernius ir Gimbutas nutarė nepraleisti šitokios progos: bendromis jėgomis sutelkė stiprų Lietuvos ir Žemaitijos jaunuolių būrį, Kernius jį nuvedė į Rusiją, kuriai po visokeriopų nesėkmių rūpėjo kas kita, ir bematant užėmė Breslaują, kuri vėliau visam laikui pasiliko lietuvių rankose. Po to, patraukę į Polocko kunigaikštystę, visus kaimus tarp Dauguvos ir Neries nuniokojo ugnimi ir kalaviju. Jis jau vedė namo karius, apsikrovusius gausiu grobiu, kai džiaugsmą, jog taip atliko žygį į priešų šalį, kaip norėjo, sudrumstė liūdna žinia iš namų. Gal atsimindami ankstesnes skriaudas, gal trokšdami grobio, latviai, kaimynai ir sąjungininkai, pasinaudodami tuo, kad nebuvo nei kunigaikščių, nei karių, nuniokojo Lietuvą prie Dauguvos bei Žemaitiją netoli Kuršių įlankos. Lietuvių kunigaikščiai, džiūgavę po pergalės prieš rusus, nepaprastai nuliūdo dėl vidaus nelaimės ir be galo įniršo. Todėl pergalingą kariuomenę tiesiog iš tos vietos, kur ją užklupo ši žinia, nuvedė į Latviją. Persikėlę per Dauguvą, nuniokojo visą žemę, žudydami ir degindami; kadangi jie troško ne grobio prisiplėšti, bet atsikeršyti, siautėjo su tokiu įtūžiu, nesigailėdami nė vieno žmogaus, kad buvo išžudyta beveik visa gentis. Kas išliko žudynėse gyvas, išliko ne dėl to, kad žudikai būtų jo pasigailėję, bet todėl, kad jiems įkyrėjo žudyti; nesuskaičiuojama galybė buvo išvaryta į vergovę. Šiais dviem žygiais dalį kaimynų įbaugino, dalį malte sumalė; pats Kernius ramiai valdė iki žilos senatvės. Rusai keršyti nesirengė, nes, įsivėlę tuo metu į visokius karus, neturėjo jėgų naujiems kiverčiams. Mat polovcai, nuolatos rengdami plėšikiškus antpuolius, siaubė žemdirbius, be to, didelę Rusijos dalį niokojo sąmyšiai ir gaisrai. Susigiminiavusių kunigaikščių tarpusavė nesantarvė skatino nuolatinis karus, į kovą traukdavo ne tik jų ginkluotieji būriai, bet ir svetimšalių pajėgos: vieni į pagalbą kviesdavosi lenkus, kiti polovcus. Kai Iziaslavas, lenkų karaliaus Boleslovo Narsiojo malone Kijevo kunigaikštis, pradėjo karą, norėdamas atsiimti iš Vsevolodo, Černigovo kunigaikščio, atplėštą tėvoniją, jis, nugalėjęs polovcus ir sukilusius rusus, kai ramiai vaikštinėjo po mūšio tarp savo pėstininkų, žuvo nudurtas ietimi priešų, kuris atsitiktinai buvo įsimaišęs tarp Iziaslavo karių. Po Iziaslavo nužudymo prasidėjo dar didesni nesutarimai ir didžiulės nesėkmės. Rodėsi, jog Rusija tik tada atsikvėpė, kai Lenkija, netekusi karaliaus Boleslovo, nukėlė kalaviją nuo rusų sprando. Jau ir anksčiau jiems atrodė nepakeliama ir neapkenčiama lenkų galybė, kuri rėmėsi klestinčia vidaus padėtimi, bet kur kas didesnis pavojus kilo dabar, nes lenkai ne tik kad gyveno kaimynystėje, bet dėl rusų vidaus nesutarimų buvo įvedę pagalbos teikimo dingstimi savo kariuomenę į pačią valstybę. Todėl rusai visi kaip vienas nutarė kariauti prieš Lenkiją. Į sąjungininkus jie pasikvietė polovcus ir lietuvius. Didžiulė kariuomenė, traukdama keturiomis voromis, užpuolė priešų žemę: visur prasidėjo žiaurios skerdynės, kai niokojančios kariaunos viską kalaviju ir ugnimi siaubė ligi pat Vyslos. Pagaliau kariauna, džiaugdama dėl pergalės ir grobio, pasuko atgal, mat, pasitraukusi iš priešų žemės, manė nebesutiksianti niekur pavojaus; kariai iš to džiaugsmo ėmė laisviau elgtis stovyklose, nepaisė tvarkos, nėjo sargybos, paira drausmė. Sužinojęs šitai per patikimus žmones, Vladislovas Hermanas (kuris iki šiol nediršo pulti priešų su savo menkomis jėgomis, todėl iš tolo tykojo progos, sekdamas atsitraukiančiuosius), skubiai pasivijęs rusus, kai sutemo naktis, pačiame vidurnaktyje, užpuolė su baisiu triukšmu tuos, kurie, jausdamiesi saugūs ir smagūs, kietai miegojo, žudė besiblaškančius, išvijo iš stovyklos ir visą grobį atsiėmė. Šis pirmas lietuvių žygis į Lenkiją, dėl svetimų reikalo pradėtas, apgailėtina ir baigėsi; antra vertus, jis davė dingstį ilgiems daugelio metų karams. Po to, kaudamiesi tarpusavyje, kartais pralaimėdavo polovcai, vedami Hitano bei Itlaro, kartais rusai; šios žudynės nešė Lietuvai taiką. Tačiau nenorint, kad jaunuomenė, ilgą laiką neturėdama rankoje ginklo, atprastų nuo karo, pradėtas naujas žygis į Rusiją, pakviečiant prie bendro grobio jotvingius. Nekliudomi kariai ugnimi ir kalaviju skersai išilgai nusiaubė Lucko, Vladimiro ir Lvovo žemes ir sėkmingai išgabeno didžiulį grobį. Kernius jau buvo nukaršęs, nepajėgus pakelti nei valdymo, nei gyvenimo naštos, štai todėl nerimavo apdairus valdovas, kad Lietuvos neimtų draskyti nesantaika, kurios didžiai pragaištingą antkrytį jis matė plintant kaimyninėje Rusijoje. Galbūt šitai ir būtų atsitikę, jeigu, jam mirus, būtų prasidėjęs tarpvaldis: mat neturėjo jis sūnaus – savo įpėdinio. Todėl, sukvietęs didikus ir paaiškinęs jiems didžiulį pavojų, jis įsūnijo Živinbudą, vieną iš Julijono Dausprungo palikuonių, pajėgų valdyti

jaunikaitį, netrukus jam į žmonas atidavė vienturtę dukterį Pajautą, o kraičio pridėjo Lietuvos kunigaikštystę. Kai pasitraukė iš gyvenimo, jis buvo iškilmingai pašarvotas (kaip tais laikais derėjo) ir ant aukštos kalvos prie Deltuvos palaidotas. Jo garbei pastatė medinę statulą, kuriai daugelį metų buvo rodoma dieviškoji pagarba; kai per ilgą laiką ji nugriuvo, toje vietoje užaugusią giraitę paskyrė Vestai. Be to, buvo paskirti žyniai, kūrenę amžinąją ugnį ažuolinėmis malkomis; šias prietaringas apeigas jie išsaugojo ligi krikščionybės laikų.

Pasakoti apie tolesnę istorijos eigą man neleidžia akivaizdi klaida, kurią šiuo atveju primetė pirmieji lietuvių istorijos rašytojai ir kurios aš negaliu nutylėti. Mat ši klaida ne tokia maža, kad jos visai nepastebėtų dėmesingo skaitytojo akis. Gilios tylos gaubiamas ištisas šimtmetis padaro istorinių įvykių grandinėje didžiulę spragą. Ją vis dėlto anie rašytojai nejučiomis apėjo, nepaisydami nė to, kad šis tarpsnis atskyrė tėvą nuo sūnų, o tiesioginį įpėdinį nuo jo protėvių. Šit per šešiasdešimt metų jie priskiria Lietuvai keturis kunigaikščius, vesdami jų kilmę iš tos pačios šeimos, tiesia linija nuo prosenelio ligi proanūkio, kurių kiekvienas valstybę valdyti pradėjo jaunystėje, o baigė gilioje senatvėje. Štai todėl kiekvienas nesunkiai gali įsitikinti, jog šitoks tvirtinimas nevertas pasitikėjimo. Šitas teiginys ne tik nepatikimas, bet juokingas. Mantvilos palikuonys, nugyvenę tokį pat amžių, Naugarduko valdymą perdavinėjo galybei anūkų ir proanūkių ligi aštuntos kartos. O, jeigu iš tiesų taip lengvai galima būtų ištaisyti klaidą, kaip nesunku ją pastebėti! Galime spėlioti, kad Lietuvoje viešpatavo daug to pat vardo valdovų, todėl, klaidingai priskiriant vieno žygius kitam, suplakami į vieną skirtingų amžių įvykiai. Kalbant apie tokius mums tolimus laikus, apie įvykius, visai nepatikrinamus dėl senumo, bet koks įtarumas, pasireiškiantis tuo, kad išsižadama senovės rašytojų nuomonės, kur kas daugiau pagausintų istorijoje klaidų, nei jų pataisytų. Tad nė pats nežinodamas, kur tiesa, kur ne, visą metų skaičiavimą ligi pat Mindaugo valdymo palieku nepatikimą, tokį, kokį jį esu radęs. Kadangi mano pagrindinis ketinimas – glaustai atpasakoti lotyniškai tai, ką radau kitų sužymėta, manyčiau, kad negalėsiu būti kaltinamas, jeigu paliksiu, nieko nekeisdamas, tokį metų ir įvykių išdėstymą, kokį esu gavęs iš tų rašytojų.

[...]

Pirma dalis

Ketvirta knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ, KAI PRIE VALDŽIOS GRĮŽO PALEMONO ŠEIMA

Pirmas iš lietuvių valdovų didžiuoju kunigaikščiu pasiskelbė Rimgaudas, Palemono vaikaitis Gimbuto sūnus. Šitai nebuvo tuščias vardas: pažiūrėjęs į jo valdomų žemių dydį, pagalvotum, ar imperija nėra buvusi mažesnė. Naujojo titulo jam be galo buvo pavydima ne tiek dėl to, kad valdė abi Lietuvos, Žemaitiją, Kuršą, Poleksiją, Naugarduką, Mozyrių bei Pinską, Severską, Černigovą, kiek dėl pačios teisės valdyti. Mat teisėtas paveldėtojas Šventaragis, globos dingstimi beveik visai nušalintas nuo valdymo, buvo verčiamas tol laukti jam priklausančios valdžios, kol per klastą ir apgaulę viešpatavo Rimgaudo palikuonys. Rimgaudas iš tikrųjų netrukus užsigeidė atvirai atskleisti tai, ko ilgiau negalėjo slėpti: asmeniškai pasigrobęs našlaičio įpėdinystę, viešai pasisavino ir jo titulų, nes savitvardos nepažįstanti širdis nemokėjo atsispirti nei turtų, nei garbės troškimui. Pritarti šitai valdovo piktadarybei neleido širdinga užuojauta, kurią kėlė našlaičiui padarytos skriaudos; jos visai pasmerkė – asmenišką skriaudą sąskaita stiprėjančios valstybės vaizdas: kai patiklūs piliečiai pradėjo mylėti valstybę, jiems paliovė nepatikti valdovo nusikaltimai. Tada ėmė ryškėti brandi ir tvirta valdžios sandara, pajėgianti atlikti bet kokį žygį, kai iš tokios daugybės žemių susidarė viena valstybė, valdoma bendro valdovo. Todėl valdovo negeras poelgis sukėlė kur kas didesnę nepalankumą tautoje nei senate, mat tauta, atidesnis ir

savarankiškesnis tiesos saugotojas, smerkė viską, kas nedora, tuo tarpu senatas, pratęs asmenines teises aukoti visuomenės labai, nelaikė didele gėda iš viso paniekinti dorumą. Visas šis reikalas šalies viduje sukėlė prieštaringas nuotaikas, vieni gyrė, kiti peikė, žiūrint, kaip kas suvokė padorumą ir valstybę, tuo tarpu už jos ribų sukiršino visus priešus. Išlikęs nuo ankstesnių nesutarimų pyktis, atimtų iš Rusios žemių prisiminimas ir nuoskauda seniai žadino rusams neapykantą lietuviams dėl jų sėkmės, tačiau kol kas daugiau lėmė baimė nei neapykanta, todėl jie ilgai nesiryžo atvirai rodyti priešiško. Galop pavydas, Rimgaudui pasisavinus didžiojo kunigaikščio titulą, sukėlė atvirą karą. Sviatoslavas, Kijevo kunigaikštis (rusų valstybėse nuo seno buvo priimta, kad tas turi aukščiausiąją valdžią visoje Rusioje, kas valdo Kijevo), priėjęs išvadą, jog jam pirmiausia dera pasipriešinti Rimgaudo užmojams, ir pats ėmė visomis išgalėmis į karą rengtis, ir kitus kunigaikščius visokiais būdais raginti prisidėti prie bendrų sumanymų ir veiksmų. „Kokia gėda, – jis sakė, – kad puikios Rusios žemės rusų valdovų akyse sunkiai slegiamos stabmeldžių lietuvių vergovės, tuo tarpu visi žino, kad barbarų galybė nekelia jų priešininkams nieko kito, tik neapykantą, o krikščionių vargai jų sąjungininkams ir bendrininkams – tik dejones. Galimas daiktas, kas nors, kad ir nevertas, galėjo patikėti, kad su antruoju atveju reikia iš įpratimo taikstyti, vis dėlto kaip galima taikstyti su pirmuoju? Barbaras taip suįžulėjo, kad mintyse jau taikosi užgrobti valdžią visoje Rusioje. Puikuodamasis didingu titulu, jis nenoromis aiškių aiškiausiai parodęs, kokius kėslus slepiąs širdyje. Kaipgi jie dar galėję abejoti, kad žmogus, neseniai susigundęs atimti tėvoniją iš jo globai patikėto našlaičio, nesusivilios primesti savo valdžios kitoms rusų žemėms? Jis todėl taip godžiai pasisavinęs didžiojo kunigaikščio vardą, kad ir pats, ir jo palikuonys galėtų užgrobti dar neužkariautą Rusiją, vargu ar jie panorėtų arba sykj įsigytus titulus gėdingai prarasti, arba juos, neparemtus darbais, kvailai išsaugoti? Tiesą sakant, vyrams, neužmiršusiems savo reikalų bei garbės, šitai yra pakankamas pagrindas ir sutartis pažeisti (jeigu dar kokia iki šiol išlikusi lietuvių nesulaužyta) ir, negailint paskutiniųjų jėgų, pradėti atkakliausią karą. Kad ir ką kiti šiuo reikalu benutartų, jis pats esąs pasiryžęs atvirai pakelti ginklą prieš šį Rusios nedraugą.“ Iškelus Sviatoslavui karo žibintą, netrukus sukrito ir kiti, o pirmiausia Levas, Vladimiro kunigaikštis, ir Dimitrijus, Drucko kunigaikštis. Kurdas, Užvolgio skitų chanas, neužmiršęs neseno pralaimėjimo ir brandinės širdyje kerštą, pasiuntė rusams į pagalbą keletą tūkstančių karių; norėdamas juo pigiau atsisteisti už savo skriaudas, bet nieku būdu neužmiršdamas, jog toks pat priešas esąs ir tas, kuriam ketinąs padėti, ir tas, kurį žadąs pulti, jis tyčia davė tiek kariuomenės į pagalbą; girdi, užteksią lietuviams pražudyti, tačiau rusų galia smarkiai nepadidėsianti. Taigi, rusų ir skitų kariuomenių remiamas, Sviatoslavas įvedė užpuolėjų būrius į Lietuvos žemes; norėdamas visą kariuomenę nukreipti prieš valstybės sostinę, patraukė Naugarduko link. Žygiuodami kariai nusiaubė didžiulius plotus, kur netrukdė Nemunas, visur sėdami žudynes ir gaisrus. Tik prie Mogilnos Rimgaudas su lietuvių kariuomene užtvėręs priešui kelius, sustabdė krašto niokojimą. Tuo metu (kada ne tiek klasta ar sumanumu, kiek jėga buvo grumiamasi dėl pergalės) kariaujant nebuvo įprasta ilgai delsti: vos abi pusės suartėjo, ir vieni, ir kiti tą pačią dieną išsirikiavo kautynėms. Vienoje pusėje – didžiulė rusų rikiuotė, sparnuose sustiprinta skitų raiteliais, kitoje – nedidelė lietuvių kariuomenė; apsauginius būrius sudarė rusų pulkai, kurių narsa ir ištikimybė ne be reikalo kėlė įtarimą, kadangi turėjo kovoti prieš saviškius. Abi pusės atkakliai grūmėsi ligi pat vakaro: artėjo naktis, turėjusi nutraukti beveik su saule pradėtą ir niekam aiškios persvaros neatnešusį mūšį, tačiau tada seni Rimgaudo kariai su begaliniu įniršiu užpuolė visomis jėgomis, iš paskutiniųjų siekdami pergalės, atstūmė priešą vienu akies mirksniu ir galop sutrikusią kariuomenę privertė bėgti iš kovos lauko. Vieni sako, kad karo vadai pasprukę, kiti – kad abipusėse skerdynėse žuvę ir palikę kovos lauke. Sumušus kariuomenę, stovykla atiteko nugalėjusiems kariams kaip grobis; Rimgaudas nenorėjo daugiau nei savo pykčio nugalėtiesiems rodyti, nei savo sėkmės plėtoti ir pasitenkino taika. Jis matė, kad rusai po naujo pralaimėjimo labai ilgisi ramybės ir antrą kartą vargu ar bekels ginklą iš pavydo ar neapykantos. Po pergalės prieš rusus susirūpinta Livonijos reikalais: įsiveržę į Žemaitiją kalavijuočių riteriai buvo kelis kartus išstumti; nors ir nesusilaukta sėkmės, kokios tikėtasi, bet užteko ir to, kad jau tada smarkiai sustiprėjusiam priešui nebuvo atiduota nė vienas Žemaitijos sprindis.

Be to, randu Livonijos metraščiuose žinią, kad buvusi sumušta didžiulė riterių kariuomenė ir jai atėję į pagalbą vokiečiai, žuvo karo vadai magistras Folkvinas, baronas Danenbergas, vokiečių riteris Haseldorfas, be galo išgarsėjęs karo žygiais, ir keturiasdešimt aštuoni ordino broliai. Narsiai karo metu tvarkęs valstybę Rimgaudas neilgai galėjo džiaugtis taika, susirgęs jis Naugarduke mirė. Tada, rodos, Šventaragiui turėjo nušvisti viltis atgauti tėvoniją: nė viena piliečių grupė nebūtų rodžiusi nepalankumo tiems pasikeitimams, jeigu kunigaikštis tam būtų ryžėsis. Tačiau dėl jauno amžiaus, o gal dėl per daug švelnaus būdo, būdamas, be to, nedrąsus, jis pasiklovė atsargių žmonių patarimais, pasitenkindamas Žemaitija, kurią jam neseniai buvo užleidę valdyti, ir ginčo dėl Lietuvos nepradėjo.

Rimgaudo įpėdinis Mindaugas, kitų vadinamas Mendolfu, imdamas valdžią, kurią tėvas įsigijo nuskriausdamas našlaitėlių brolių, netruko susitepti rankas giminaičių žudynėmis ir krauju. Tuo būdu, didėjant valdovų galiai, nejučiomis daugėjo ir piktadarysčių, kuriomis grindė kelius į valdžią geismas valdyti. Jeigu įtardavo, jog tas ar anas iš artimųjų priešinas jo sumanymams, jis šalindavo jį ar kalaviju, ar nuodais. Tačiau brolius žudyti vengė, tiesa, ne dėl to, kad juos mažiau būtų įtarinėjęs, bet todėl, kad širdis, ne visai atgrubusi nuo žiaurių nusikaltimų, iš įgimto gėdingumo baiminosi imtis tokių piktadarysčių. Gyveno trys jaunikaičiai, ir karo, ir taikos darbams įgudę bei šiaip viskam tikę: Erdivydas, Vykintas ir Tautvilas, arba Teofilas. Dėdamasis, jog pagerbia šiuos aukštesnėmis pareigybėmis, jis išsiuntė juos toliau nuo rūmų, gal norėdamas sėkmingiau suklaidinti, o gal neduoti jiems progos perversmui: įsakė jiems vykti į kariuomenę, kad, puldinėdami kaimynus, jaunikaičiai pratintųsi kariauti. Neatsargus (tokie, beje, visi per daug įtarūs žmonės) valdovas prarado bemaž viską, ko siekė. Jaunuoliai, sėkmingai baigę žygį į priešų šalį, užgrobė reikšmingus Rusijos miestus, o pažinę savarankiško valdymo skonį, nebenorėjo kęsti dėdės jungo. Drucką ir dalį Smolensko gavo Erdivydas, Vitebską – Vykintas, Polocką – Tautvilas. Norėdami savo valdinius labiau prie savęs prisirišti, jie viešai priėmė šventąją krikščionybę. Štai dėl tos priežasties Mindaugas ir pradėjo karą, štai tada ir tapo padėti pamatai būsimai lietuvių vidaus nesantarvei bei jų valstybės pragaiščiai. Mat jaunikaičiai, remiami vos kelių miestų, jautėsi nepakankamai tvirti kautis su stipriu priešu ir maldavo kaimynų pagalbos, tokiu būdu, rengdamiesi pulti dėdę, jie vos neprarado tėvonijos. Vykintas, pasiūstas į Rygą, savo bei brolių vardu stengėsi sukurstyti Livonijos bei Prūsijos riterius. Jis davė žodį atiduoti, atsilygindamas už pagalbą, pusę Jotvingijos ir Žemaitijos amžinam riterių valdymui. Jeigu jo pastangas lydėsianti sėkmė, tai, nužudžius ar išvijus iš Lietuvos Mindaugą, jis žadėjęs grąžinti iš Lietuvos išdo išlaidas, padarytas karo reikalams. Pirmąjį karo smūgį Mindaugas nukreipė į Tautvilą, kurį užpulti pirmiausia skatino šio žemių artumas. Keletą kartų bandė užimti Polocką, tačiau įgula, sudaryta iš rusų bei Livonijos karių, pajėgė ir miestą apginti, ir jėgų netekusį priešą atremti. Mindaugas nebegalėjo ilgiau kamuoti miesto apsuptimi priverstas vesti kariuomenę kitur, prieš naująjį priešą: iš priešingos pusės kylantis didesnis pavojus privertė jį grįžti namo. Danielius Romanovičius, Kijevo kunigaikštis, Vasilijus – Galičo kunigaikštis bei kiti rusų kunigaikščiai, tariamai ketindami garbingai padėti ištremtiesiems valdovams, o iš tikrųjų vildamiesi atgauti rusų valdas, stojo į sunkų karą su lietuviais. Iš visur skubėjo talkininkai, norintys bendromis jėgomis sunaikinti stabmeldžių tautą, didžiausią aplinkinių karalysčių priešą; dievobaimingas tikslas būtų ir lenkus paskatinęs griebtis ginklo, jeigu kiti rūpesčiai nebūtų jų namie sulaukę. Boleslovas Drovusis, bijodamas skitų, nutarė, kad būsią nenaudinga valstybei siųsti karius iš karalystės. Vargu ar kada buvo užgriuvęs Lietuvą didesnis pavojus, susibūrus visuose pakraščiuose priešams; jeigu prie jų dar būtų prisidėję lenkai, šis smūgis, ko gero, būtų valstybei buvęs lemiamas. Sėkmingai puldami, rusai jau užėmė Slonimą, Volkovyską, Mstibovą ir, nuniokoję didelį kraštą, patraukė, keldami žmonėms siaubą, Naugarduko link. Mindaugas, neturėdamas nei plano, nei jėgų, nebuvo deramai pasirengęs šitokiai galybei atremti: jis siuntė žygūnus, norėdamas, vienaip ar kitaip sustabdęs pirmąjį smūgį, gauti laiko susiruošti: nusižeminęs jis maldavo taikos, kaip ištikimybės įkaitą su pasiuntiniais išsiųsdamas sūnų

Valstininką, arba Vaišvilką⁵. Sujūžlėjęs po naujo laimėjimo Danielius nė girdėti nenorėjo apie taiką. Todėl jis pasiuntinių nepriėmė. Ne tam jis sakėsi su kariuomene įžengęs į Lietuvą, kad ginkluotas klausytųsi pasiuntinių. Bergždžia gaišti laiką su pasiuntiniais, nes visą reikalą kalaviju išspręšiančios kautynėms išrikiuotos kariaunos. Taiką, kurios meldžia priešas, jis sudarysias, bet ne todėl, kad ketina būti atlaidus, o todėl, kad tiki tolimesne karo sėkme. Tegu tad jie palaukia Volkovyske: kai po pergalės vesiąs ten kariuomenę žiemoti, tada jis, jeigu Mindaugui dar bus likusi kokia Rusios dalelė, dėl jos su pasiuntiniais, turėdamas laiko, ir pasikalbėsias. Taigi pasiuntęs žygūnus į Volkovyską, o įkaitą Vaišvilką į Slonimą, jis patraukė su kariuomene, viską niokodamas, Naugarduko link. Ištisą kraštą žiauriai nusiaubęs ir paėmęs savo valdžion daugybę vietovių, jis, artėjant žiemai, neketino supti paties miesto, nujausdamas, kad apsiaustis būtų ilgiau užsitęsusi, nei iš pradžių tikėjosi. Tada jis ir išklaušė pasiuntinius bei sudarė sutartis tokiomis sąlygomis, kokias tik begalėjo priimti Mindaugas, netekęs didelės Rusios dalies. Šitaip susiklosčius reikalams Rusioje, nebekėlusioje tuo metu didesnės grėsmės dėl naujų skitų žygių prieš Danielių, Kijevo kunigaikštį, Mindaugas susirūpino Lietuvos reikalais. Didžiai sustiprino savo padėtį Tautvilas, jo brolienas, kuris, Rygos arkivyskupo bei Livonijos magistro padedamas, apgynė Polocką. Štai dėl tos priežasties, išsižadėjęs neseniai Polocke priimto graikų tikėjimo, jis perėjo į Romos religiją ir susilaukė didžiulio Livonijos riterių pasitikėjimo bei prielankumo. Kai Kurše patyrė abipusius pralaimėjimus ir Livonijos magistras Ditrichas, ir Mindaugas, Tautvilas, padedamas Livonijos ir Polocko pulkų, užpuolė savo dėdę pačioje Lietuvoje, kur, niekam nepastojus kelio, plačiai pasklidusi jo kariuomenė netrukdoma plėšikavo; nusiaubęs visą Lietuvą kalaviju ir ugnimi, jis be mūšio ir vargo išsigabeno į Polocką didžiulį grobį. Po to jis dar keletą kartų sėkmingai nuniokojo kraštą. Pasak Livonijos kronikos, Žiemgaloje atėję šiai žemei į pagalbą žemaičiai buvo smarkiai sumušti riterių magistro. Galop, kai visi ėmė atkakliai šnekėti, jog Tautvilas, pasitelkęs Livonijos karius, rengiās didesnio masto žygiui į Lietuvą, Mindaugas, negailėdamas nei dovanų, nei pažadų, bandė Livonijos magistrą Andrių fon Štirlandą atkalbėti nuo jam siūlomo karo. Tačiau magistras sakėsi nenorįs nė girdėti apie taiką: nedora esą draugauti su stabmeldžiais, kuriuos siaubti karu jį verčia duota priesaika. Jeigu Lietuvos valdovas priimtų šventąją krikščionybę, visai nebūtų sunku su daryti sutartį. Todėl tegu jis kuo greičiausiai priimęs krikščionybę, tegu pripažįstąs, jog brolienai teisėtai dovanoję žemes, o savo teises į šias žemes tegu perleidžias riterių ordinui. Savo ruožtu jis padarysias, kad Mindaugas pagal visas apeigas būtų pripažintas krikščioniškuoju valdovu ir popiežius jam suteiktų karaliaus vardą. Šitaip galinti būti sutvirtinta nuolatinė taika tarp riterių ir Lietuvos. Mindaugui šios sąlygos rodėsi sunkios. Lyg plėšikai, atėmę iš jo kai kurias žemes, net nepamėginę kautis teisėtoje kovoje, verčia jį išsižadėti protėvių tikėjimo. Ką jie dar būtų susimanę įsakyti, jeigu būtų laimėję karą? Lietuviams dar užteksią jėgų kovai. Kam gi jie taip įžūliai tarsi nugalėtojai įsakinėja jam, žmogui, kurio dar neišbandė kovos lauke? Per daug atvirai jie tyčiojasi iš jo, dar sveiko, ir, nešykštėdami titulų, grobsto žemes. Kadangi priešo jėgos stovėjo pasirengusios pulti, kad ir pasipiktinęs likimu, jis vis dėlto turėjo nusileisti susidariusioms aplinkybėms, net skausmas dėl prarandamų žemių nepaskatino jo ryžtis ginklu kovoti dėl visko. Tad pasiuntinybės akivaizdoje jis viešai priėmė šventąją krikščionybę ir raštu pripažino amžiams dovanojęs Jotvingijos, Žemaitijos, Kuršo ir Veizių kraštus. Po to buvo pasiųsti į Romą pasiuntiniai, kurie savo valdovo vardu turėjo deramai pagerbti aukščiausiąjį krikščionių ganytoją ir paprašyti karaliaus titulo bei vainiko. Su didele pagarba priėmė pasiuntinius Inocentas IV, o vainiką pasiuntė per Heidenreichą (arba Henriką), Armakano, o vėliau Kulmo vyskupą; šis su Rygos arkivyskupu lauke prie Naugarduko (mat Naugarduke nebuvo pakankamai erdvių bažnyčių) pagal įprastas apeigas vainikavo naująjį karalių kartu su šešiais

⁵ Mindaugo sūnaus, po tėvo nužudymo grįžusio iš vienuolyno ir laikinai paėmusio valdžią, vardas metraščiuose rašomas labai nevienodai: suteikdami lietuvišką formą, rašome *Vaišvilkas* arba *Vaišelga*. Naujausioje literatūroje plinta *Vaišelga*. A. Kojelavičiaus teksto vertime paliekamas tradicinis *Vaišvilkas*. Greta šio vardo A. Kojelavičius, nežinia kuo remdamasis, kaip sinonimą pavartojo ir *Valstininkas*. XVI ir XVII a. pradžios lietuviškuose raštuose valstininkais buvo vadinami valsčiaus žmonės – valsčionys, arba valstiečiai.

šimtais didžiūnų apiplovę jį šventojo šaltinio vandeniu. Šventuoju Lietuvos ganytoju buvo paskirtas Vitas, Šv. Dominyko ordino, vadovaujamo šv. Hiacinto, regulos dievobaimingas pasekėjas. Viską kaip reikiant sutvarkius, rodėsi, jog taika jau esanti tvirta; stojusios ramybės išorinis vaizdas tariamu saugumu labiausiai klaidino kaimynus. Tuo tarpu Mindaugas, neseniai iš baimės priėmęs krikščionybę, viešai ją pripažino, tačiau, vienas likęs, ant stabmeldžių aukuro aukodamas, ją begėdiškai įžeidinėjo. Kai praėjo pavojus ir atslūgo baimė, jis smarkiai gailėjosi šitaip padaręs. Nepaisant to, kad turėjo karaliaus vardą, jo valdžia visur rodėsi esanti menka: čia – atplėšta Rusia, ten – prarasta Žemaitija, Kuršas, Jotvingija, – labai nepatiko sumažėjusi valstybė. Iš visos širdies dabar neapkentė to, ką neseniai padarė skatinamas baimės ar veidmainystės. Prieštaringi jausmai galop sukėlė baisų įnirtį, ir visai nedaug betūko, kad išprotėjęs Mindaugas būtų viešai atsižadėjęs krikščionybės: jis degte degė noru nuslopinti krauju bei skerdynėmis prisiminimus apie tai, kas įvyko, plačiai nuniokoti kaimynų kraštus ir visur nusiaubti kalaviju ir ugnimi krikščionis. Vis dėlto jis dar nebuvo apsisprendęs, kuria kryptimi jam pirmiausia staiga pulti; rodėsi, jog laikinai slepia savo pyktį prieš rusus bei Livonijos ordiną. Savo įniršį jis pirmiausia nukreipė prieš lenkus: siaubte nusiaubė Liublino kraštą, užėmęs patį miestą ir pilį sugriovė ir sudegino, o karius, apsikrovusius grobiu, parvedė namo. Šiek tiek po to pailsėjęs, su trisdešimties tūkstančių kariuomene užpuolė Mazoviją ir žiauriai visą nuniokojo, o Plocko pilį sudegino. Iš ten pasiuntęs į Lietuvą didžiulį grobį ir galybę belaisvių, saugomų negausaus raitelių būrio, jis netikėtai su nirtulingais būriais įsiveržė į kaimyninę Prūsiją⁶. Kryžiuočių riteriai laikėsi pilyse ir įtvirtinimuose, nes didžiulė lietuvių kariuomenė, staiga pasklidusi po kraštą, visiškai neleido priešui susiburti karo stovyklose. Neseniai pastatyti kaimai ir miestai žuvo liepsnose: be galo siautėdami, it laukiniai jie puolė šventoves ir dvasininkus, iš viso nė vienas krikščionis, paimtas į nelaisvę, neliko gyvas, nes karalius uždraudė imti šitokį grobį ir viešai įsakė nepalikti nė vieno gyvo krikščionio. Šiomis prūsų skerdynėmis nenumalšinęs, o tik sužadinęs krikščionių kraujo troškulį, pamažėle jį nukreipė prieš Livonijos ordiną, neužmiršdamas, jog šių ginklais visai neseniai brolėnai nusiaubė Lietuvą. Štai todėl po kelerių metų jis dviem voromis įsiveržė į Kuršą, kur šiek tiek anksčiau Livonijos magistrą Burchardą, su nedideliu būriu atžygiavusį patikrinti netoliese esančių tvirtovių, žemaičiai, surengę pasalas, būtų paėmę į nelaisvę, jeigu kalaviju nebūtų prasiskynęs kelio per susitelkusius priešus. Tuo tarpu Mindaugas, norėdamas priešui smogti dvigubą smūgį, išskyrė keturis tūkstančius patyrusių karių krašto niokoti, o kitus dalinius atvedė prie Karšuvos pilies Prūsijos pasienyje, ketindamas ją apgulti. Tvirtovės įgula ilgai atlaikė ir puolimą, ir apsupimą: atkaklumą kurstė viltis susilaukti pagalbos. Netrukus turėjo atkakti Livonijos magistras Burchardas fon Hornhauzenas su kariuomene, sutelkta iš Prūsijos, Livonijos bei Danijos. Neseniai nusiaubti kuršiai pranešė skubančiam pulti priešą magistrui, kad netoliese esąs lietuvių pulkas, prisiplėšęs grobio ir paėmęs belaisvių. Nusizeminę jie maldavo pagalbos, žadėdami patys dideliu būriu stoti į karą, jeigu magistras suteiks vilties, kad jų žmonos ir vaikai bus išvaduoti iš lietuvių nelaisvės ir tikrai sugrąžinti saviesiems. Kryžiuočiai į tai atsakė kitokių įstatymų laikąsi kare. Visas grobis, paimtas iš priešo, turįs atitekti nugalėtojams. Jeigu, plėšiant užgrobtas priešų stovyklas, lemtis šokią tokią dalį jų turto perleisianti kuršiams, mielai ją jiems ir paliksia. Šiaip tegu žino, jog visa kita, kas priklausė priešui, turį atitekti nugalėjusiam kariui. Šitoks griežtas atsakymas nemokantiems dėl žeminančių sąlygų tvardyti barbarams netruko sukelti pasipiktinimą. Taigi pasitraukę ir atsimetę nuo krikščionių iš neapykantos nežmoniškam elgesiui, užmiršę patirtą priešiškumą ir skriaudas, susidėjo su priešu. Tada, vienoje pusėje padaugėjęs jėgų, kitoje – sumažėjęs, prasidėjo kova: tame mūšyje Livonijos kariuomenė buvo žiauriai sutriuškinta. Žuvo tada pats Livonijos magistras, Prūsijos maršalas Henrikas Botelis ir šimtas penkiasdešimt ordino riterių, paprastai

⁶ Teutonų ordinas (kryžiuočiai) nukariavo ne tik prūsų žemes, bet ir dalį lietuvių teritorijos. A. Kojelavičius apie tai neužsimena, visus kryžiuočių nukariautus gyventojus laiko prūsais, vadindamas ir tą teritoriją, ir kryžiuočių valstybę Prūsija. Prūsijai jis teikia tą valstybinę prasmę, kuri susidarė po ordino sekularizacijos 1525 m. ir paskutiniojo magistro Albrechto pasiskelbimo Prūsijos hercogu. Teutonų (kartais ir Kalavijuočių) ordino karius A. Kojelavičius laiko kryžiuočiais, tačiau visus ordino valstybės gyventojus, neišskirdamas nė vokiečių kolonistų, vadina prūsais; kai aprašo lietuvių puolimus – krikščionimis žemdirbiais.

vadinamų broliais. O kiek žuvo paprastųjų karių, neįmanoma nė suskaičiuoti. Pasakojama apie vieną nepaprastai įsidėmėtiną to mūšio įvykį. Vienas lietuvių raitelių būrys, išstumtas iš kovos lauko, pasileido bėgti; Saksonijos riteris Gebhardas, pavijęs to būrio paskutinę eilę, kalaviju nukirto vienam raiteliui galvą tačiau lavonas be galvos bėgo kaip bėgęs nė nesusvyravęs daugelį varstų, nesitraukdamas iš bėgančiųjų rikiuotės ir nenukrisdamas nuo žirgo. Sudeginus po to Kuršę Karšuvos ir Heilsbergo pilis, kariuomenė buvo nuvesta į Žemaitiją, o vėliau – į Prūsiją. Tenai, nusiaubus Sembą, buvo apsuptas Karaliaučiaus miestas, čekų karaliaus Otokaro visai neseniai įkurtas. Kadangi miestą gynė rinktinių karių įgula, apsuptis buvusi nesėkminga, ji atnešė nemažų nuostolių: čia prarasta daug be galo narsių karių, kurie tiltu per Priegliaus upę atkakliai veržėsi prie miesto vartų, nepaisydami laidomų strėlių ir iečių. Tuo žygiu atgavęs Žemaitiją bei Kuršą ir nusiaubęs Sembą, Mindaugas, nenorėdamas, kad atrodytų, jog veltui puolęs Prūsiją, sukurstė žmones visame krašte atsimesti nuo kryžiuočių ir, pasiuntęs iš Žemaitijos į pagalbą karių, po kelerių metų vėl Prūsijoje sukėlė karą. Šitaip kryžiuočiai, įsivėlę į vidaus karą, nebegalėjo nė galvoti apie kerštą. Mat prūsai, išsirinę vadus, atsimetė nuo krikščionybės ir sutartu laiku, prieš pat šv. Motiejaus dieną, visame krašte išgriovė bažnyčias, o kunigus, kuriuos bemanė pagauti, žiauriai nukankino; jie nepaliko neišniekinę nė vienos krikščionių šventenybės, kurią tik valiojo pasiekti jų staigus įsiūtis. Todėl krikščionių valdovai nutarė sutelkti visas savo jėgas ir atremti laukinių siautėjimą. Į pagalbą buvo sutraukta galybė kariuomenės iš Vokietijos: puikiai ginkluotų karių, patyrusių kariauti vadų; rodėsi, jog nieko netrūksta Prūsijos ir Žemaitijos žemdirbiams išžudyti. Per Notangos kraštą įžengę į priešų žemę, jie, ketindami perkelti karo židinį į šalies gilumą, Prūsijos centre parinko stovyklai vietą, iš kurios patogiu bet kuria kryptimi puldinėti priešą. Ten greitosiomis įrengę stovyklą, sustiprintą pylimu ir gynybiniu grioviu, jie paliko keletą būrių gurguolėms saugoti, o patys su visomis jėgomis patraukė priešų, kuris, pasak kalbų, taip pat buvo įsitvirtinęs stovykloje, link Barbarai, per žvalgus gavę žinių apie priešų jėgas ir ketinimus, bijojo pirmo gerai ginkluotų karių puolimo, ypač dėl to, kad jų pačių ir apsiginklavimas, ir kariavimo būdas buvo menkoki. Štai todėl jie nutarė kokia nors nedidele pergale atimti priešui iš pat pradžių progą džiaugsmui ir įbauginti atšiaurias širdis: puolimas būsiąs silpnesnis, jeigu, prieš kovą patyrę kokią nesėkmę, suvoks labiau turį bijoti, negu drąsą rodyti. Nenorėdami atsitiktinai susidurti su juos narsiai užpulti pasirengusiu priešu, jie pasuko į šalį ir, patraukę per miškus jiems nežinomais takeliais, visa galybe užgriuvo stovyklą, kurioje, kaip jie žinojo, buvusi palikta negausi įgula. Pirmuoju antpuoliu paėmę stovyklą, išžudė apsaugai paliktus karius. Kovotojams buvo įsakyta susilaikyti nuo grobio ir, kol nepaėjo pakili pergalės nuotaika, karštai pulti dar kruvinais kalavijais priešą, kad kiltų dar smarkesnė kova ir būtų pasiekta visiška pergalė. Kai pasirodė iš užnugario grėsmingi barbarai, kurių vokiečiai laukė iš priekio, netikėtai kilo įtarimas ir baimė, jog paimta stovykla; tada, susidūrus kariuomenėms, prasidėjo žiaurus mūšis. Kovotojų atkaklumas palaikė ne vieną valandą ir vienoje, ir kitoje pusėje pergalės viltį, vis dėlto galop krikščionys buvo sumušti. Visi kilmingieji arba į nelaisvę pakliuvo, arba galvas padėjo. Žymiesiems belaisviams metus burtus, lemtingasis teko Hirtshalsui, Magdeburgo bajorui: jis pagal barbarų apeigas švenčiant pergalę raitas su visais ginklais buvo gyvas sudegintas dievams pagerbti. Šio vargingo likimo jis du kartus buvo išvengęs, pasigailėjęs kai kuriems prūsams, su kuriais anksčiau buvo susidraugavęs; kai trečią kartą krito toks pat burtas, jis su panieka atsisakė gyvybės, už kurią turėtų dėkoti gailėstingiesiems barbarams. Kita vokiečių kariuomenė, vedama grafo Barbio, niokojo Sembą ir Žemaitijos pasienius; ji taip pat buvo prūsų sutriuškinta per pačią šventosios Agnetės šventę. Pats vadas, praradęs kariuomenę, pateko į priešų rankas. Po šių pergalių iš kryžiuočių buvo atimti Heilsbergo, Kroicburgo, Karaliaučiaus, Bartenšteino pilys ir miestai. Neliko saugi nuo karo tuo metu nė Livonija: ją nuolatos siaubė Mindaugo karvedžiai, ten vyko kovos prie Lielvardės pilies Dauguvos pakrantėse, tačiau kokia buvo jų baigtis, neturiu žinios. Tuo tarpu Mindaugas, norėdamas turėti laisvesnes rankas, atnaujino santarvę su rusais, ir tuo būdu tapo užmegzta rusų ir lietuvių ginklo draugystė, nukreipta prieš lenkus. Po to tais pačiais metais Švarnas, Kijevo kunigaikščio vaikaitis, palydėjo Mindaugą į žygį Mazovijos žemėn. Mindaugas, susilaukęs paramos iš

rusų, slapta ir netikėtai didžiulių miškų takais įsibrovė Mazovijon: jis užklupo kunigaikštį Zemovitą bei jo sūnų Konradą, Jazdovo dvare nerūpestingai vasaros karštymetyje gyvenančius su visa palyda. Metus burtus, Zemovitas pakliuvo Švarnui į nelaisvę, o Konradas – Mindaugui; pastarasis buvo draugiškai lietuvio priimtas, o jo žmonėms sumokėjus išpirką, sugrąžintas į tėvo valdas, vargšas Zemovitas tuo tarpu žuvo ruso netrukus žiauriai nukankintas. Po to pulkai buvo pasiūsti plėšti ir niokoti krašto. Netekę vadų, Mazovijos žmonės, sutelkę žemdirbius ir aukštuomenę į vieną vietą, pamėgino atremti priešus; ne vieno vyro vedami ir rikiuojami, bet sumišai veikdami, kaip paprastai esti, ištikus netikėtai nelaimėi, nugalėti ir sumušti turėjo nusileisti jėgai. Po to žiauriai nusiaubus visą Mazoviją ir didelę Kujavijos dalį, grobis ir kariuomenė be nuostolių buvo parsiusdinti namo. Kitais metais Mindaugas žiemą nusiaubė Livoniją: vasario 2 dieną užėmė bei sugriovė Pernu, prie Daugavgyrvos susikovė su priešu. Po to kitą vasarą vėl kariuomenę nusiuntė į Mazoviją: kadangi čia negalėjo priešų įvilioti į mūšį, o po ankstesnių nuniokojimų šalyje nebuvo nieko dora likę, jis persikėlė per Vyslą. Iki tol išliko nepaliestos Lovičiaus apygardos, todėl iš ten buvo išgabentas didžiulis grobis, o visa kita sunaikinta ugnimi ir kalaviju. Po teisybei, ne tik mozūrams, bet ir lenkams įkyrėjo šitiek daugel kartų užgriūnanti nelaimė. Lenkų karalystei suskilus į daugybę kunigaikštysčių, sunku buvo susitarti, be to, netoliese auganti lietuvių galybė ilgainiui kėlė vis didesnę baimę. Vargu ar prislėgti krikščionys būtų kada lengviau atsikvėpę, jeigu bekylančios stabmeldžių galios nebūtų palaužusi vidaus nesantarvę. Tuo laiku mirė Mindaugui žmona; šeimynos moterų sutvarkyti ir mirusiai šermenų iškelti į rūmus atvyko pakviesta Daumanto, Nalšios kunigaikščio, žmona, karalienės sesuo. Karalius, turėdamas begėdiškų ketinimų, sulaužė įstatymą jėga pamynęs moters dorą, jis pasilaikė ją už žmoną. Kad ir nesitaikstydamas su skriauda, Daumantas, jausdamasis esąs per silpnas, stengėsi atvirai nerodyti, jog trokšta atkeršyti, šitai slėpė nuo visų, o tuo pat metu, rūpindamasis valstybe, mėgino tirti aukštuomenės nuotaikas ir ją atitraukti nuo valdovo; jis dažniausiai dėl to slapta tardavosi su Žemaitijos kunigaikščiu Treniota, Mindaugo sesers sūnumi. Jis, girdi, turįs ryžtis pagaliau tam, ko visi trokštą. Išvaduotos iš žiauraus tirono Lietuvos valdymą tas turįs perimti į savo rankas, kam šitai labiausiai ir derą. Jį nuversdamas, turįs užmiršti kraujo giminystę: juk ir šis pamynęs visas teises. Už ištremtus savo brolius tegu jis praliejęs Mindaugo, išžudžiusio savo artimuosius, kraują. Niekada prie jo nebūsią galima lengviau prieiti, kaip tada, kai, išrengęs į Mazoviją geriausiuosius pulkus, pats liksiąs be apsaugos. Jeigu prireiksią jėgos, Treniotai į pagalbą atskubėsianti jam atsidavusi žemaičių kariuomenė, be to, ir jis pats laiku atsirasiąs su naugardukiečių kariais. Neilgai atsilaike tiems kurstymams Treniotos širdis, iš prigimties pati linkusi į garbę. Kai buvo suderinti siekimai, padėjo pats likimas. Mat tuo metu prie Dnepro Briansko kunigaikštis buvo sukėlęs nedidelį maištą: Mindaugas įsakė Daumantui traukti prieš jį su kariuomene; Daumantas negaišdamas paskatino Treniotą nepraleisti progos: dabar pagaliau atėjęs laikas veikti, kai jo rankose kariuomenė. Taigi sutartą dieną Treniota slapta atvedė kariuomenę iš Žemaitijos, o Daumantas iš Rusios⁷ ir gūdžių naktį įsiveržė į karaliaus rūmus. Kai buvo suimti vartų sargybiniai, žudikai, pasiūsti į miegamąjį, pribaižė valdovą lovoje. Kartu su tėvu buvo nužudyti ir du jo sūnūs Ruklys ir Rupeikis, jau subrendę valdyti.

Šitaip pirmą kartą buvo išbandytas naujas kelias į valdžią. Iki šiol valstybėje, valdovui mirus, buvo įprasta skelbti jo įpėdiniu tą, kuris turėjo pirmenybę paveldėtinio teisėmis ir kurį rėmė valdinių palankumas, tačiau visai neseniai valdžia buvo paimta nuskriaudžiant našlaitį brolėną, o dabar – netgi nužudant valdovą. Šitaip imta paskubomis veržtis į valdžią, nepaisant ne tik padorumo, bet ir kraujo giminystės. Iš tiesų Treniota vėlesnėms kartoms tapo žinomas daugiau dėl to, kad nusikalstamai nužudė savo dėdę ir ginklu užgrobė valdžią, o ne dėl kokių žygdarbių; trumpą jo viešpatavimą, nepraėjus nė metams, nutraukė staigi mirtis; jis nuo sosto tapo nustumtas tuo pat būdu, koku buvo į jį užkopęs. Koks

⁷ Senosios rusų valstybės – Kijevo Rusios – dalį, įėjusią į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį, A. Kojelavičius vadina Rusia, o jos gyventojus (baltarusius, ukrainiečius ir Smolensko rusus) – rusais. Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės, iš kurios atsirado Rusijos valstybė, gyventojus jis vadina maskvėnais, bet kartais ir rusais, nes pravoslavų religiją (graikų apeigas) laiko rusų religija.

žiaurus būtų buvęs krikščionims, jeigu dievai jį būtų laikę gyvą, geriausiai jis parodė tada, kai, paėmęs valdžią, pradėjo niokoti Mazoviją. Tada visi kaimai ligi pat Červinsko buvo sudeginti, Oršimovo pilis sugriauta, suaugusieji kalaviju, o vaikai liepsnose išžudyti, moterys paliktos vergauti bei pridaryta kitokių nelaimių, kokių nešykšti žiaurūs nugalėtojai nugalėtiems. Livonijos metraštininkai pasakoja, esą jis nuniokojęs ir Livoniją apie Pernu. Tačiau namuose viskas tironui rodėsi įtartina: jis ne be pamato būgštavo, kad prieš jį patį neatsigręžtų nusikaltimai, jo padaryti kitiems. Ko galėjo tikėtis iš tų, kuriuos jis savo pavyzdžiu buvo išmokęs neištikimybės? Todėl, norėdamas sutvirtinti padėtį prieš bet kokius galimus varžovus, jis iškvietė iš Polocko savo pusbrolių Tautvilą. Šiam atvykus ir abiem pasveikinus vienas kitą, kad pašalintas bendras priešas, Tautvilas pradėjo dėl akių tartis su Treniota apie valstybės reikalus, o slapta su savaisiais regzti prieš jį naują sąmokslą. Iš prigimties neramų garbėtrošką Tautvilą stipriai kurstė rusai. Argi jis galės leisti, kad Lietuva, neseniai priėmusi krikščionybę, būtų slegiama pragaištingo jungo, uždėto stabmeldžių valdovo? Kodėl jis nepaisys rusų siekimų? Kodėl nekreipias dėmesio į privilegijas Vaišvilko, teisėto lietuvių valdovo, kuris visas valdžios teises pagrįstai sau prisiskiria? Vaišvilkas mat, pasipiktinęs savo tėvo Mindaugo atsimetimu nuo krikščionių tikybos, pabėgo pas rusus, kur kitados gyveno kaip įkaitas. Didžiai pasikeitus aplinkybėms, jo širdis ten palinko niekinti visa, kas žemiška, todėl, išpažinęs griežtesnių regulų gyvenimą pagal Grigorijaus iš Polonos mokslą, gyveno Galiče. Gal dėl kitos priežasties, o gal vildamasis atversti į krikščionių tikėjimą tėvą karalių bei savo tautą, iš ten jis vėl persikraustė į Lietuvą; netoli Naugarduko Nemuno pakrantėje pasistatęs vienuolyną, ten ėmė su daugeliu tokio pat gyvenimo bendrininkų dievobaimingai ir pastoviai gyventi, kartkartėmis, tiesa, kurstomas didikų. Gavęs žinią, kad Treniota nužudė jo tėvą ir brolius, jis, nenorėdamas susilaukti tokios pat dalios, paspruko į Pinską. Keršto troškimas nedavė ramybės širdžiai, kuri per trumpą laiką dar nebuvo pakankamai užgrūdinta nepasiduoti žmogiškiems jausmams. Šitaip susiklosčius jo gyvenimui, jis neturėjo ir negalėjo pats rasti būdo keršyti. Todėl ėmė skatinti Tautvilą: jam, krikščioniui valdovui, jis perduodas iš tėvo paveldėtas teises į Lietuvą, be to, maldaujamas, kad nenurimtų neatkeršijęs Treniotai už tiek daug piktadarybių, kad tėvui Mindaugui paaukotų jo žudiko kraują. Tautvilas dar nebuvo spėjęs pritarti, o jų sumanymai dar nebuvo galutinai subrandinti, kai vos pradėtą regzti sąmokslą išdavė vienas klastingas polockietis, Tautvilo dvariškis, ir valdovas kuo skubiausiai jį užgniaužė. Tautvilas, svečio teisėmis saugiai gyvenęs pas brolių, buvo nužudytas, Polockas užimtas pasiūstos kariuomenės ir paverstas Lietuvos sritimi. Treniota manė, jog, išžudžius tokią galybę artimųjų, jo viešpatavimas tapo tvirtas, o pašalinus galingesnę varžovą, pakankamai pasirūpinta, kad kiti nekeltų galvų. Vis dėlto kada esti saugūs tironai, darantys nusikaltimą po nusikaltimo? Keturi asmeninės sargybos kariai, kitados ištikimai rėmę Mindaugą, užpuolė ramiai einantį į pirtį Treniotą ir jį nužudė, kai dar nebuvo praėję nė metai nuo jo viešpatavimo pradžios. Žudikai, gal norėdami išvengti bausmės, gal trokšdami saugiai stebėti, kaip į šį įvykį pažiūrės diduomenė, kad žinotų, ko toliau griebtis, pabėgo pas Vaišvilką, gyvenantį Pinske. Visi laukė, kad Lietuva tarsis sudužęs laivas, staigiai ištikta tokių nelaimių, netruks žūti. Mat jai lyg baisi audra kėlė grėsmę išoriniai priešai, o dėl vidaus nesantarvės išklibus visoms šio laivo sąvaroms, jis jau buvo pradėjęs skeldėti ir beveik irti. Dėl to diduomenę apėmė baimė, tačiau niekas nežinojo, kaip pasitikti pavojų. Atskirų grupių vadovai, kurie širdyje vargais negalais slėpė neapykantą ar prierašumą nužudytiems valdovams nelyginant rusenančią žariją, galinčią bemat suliepsnoti, nematė jokių ramybės prošvaisčių, būdami gerai susipažinę su padėtimi. Neturint vieno valdovo, plačios žemės būtinai imsiančios gyventi kiekviena sau – nelyginant kūnas be galvos. Daug kas geidė valdžios, remdamasis kraujo ryšiais ar senomis teisėmis; jeigu būtų duota valia jų norams, jie netrukus būtų paleidę vėjais valstybę: arba ji gautų vargingą galą, sudraskyta vidaus kovų, arba atitektų kaip grobis tam, kuris būtų parodęs grumtynėse daugiau galios nei drąsumo ar kilnumo. Liga stiprėjo, vaistų gauti tomis aplinkybėmis – jokios vilties. Vienui vienas tebuvo kelias išbristi iš netikėtų bėdų ir pasiekti santarvę bei visuotinę gerovę: reikėjo kuo skubiausiai užgniaužti įvairių asmenų savimeilius siekimus, paskelbiant valdovu tą, kurį paskirs bendru balsavimu taryba. Kernavėje buvo sukviestas

susirinkimas, ten susirinko galybė diduomenės. Visi lietuviai rėmė Vaišvilką. Tuo tarpu žemaičiai bei jotvingiai apie tai nė girdėti nenorėjo: jie sutiko pripažinti bet kieno valdžią, tik ne Vaišvilko, dėl akių jie minėjo visokias priežastis, nors tikroji priežastis buvo nepasitikėjimas ir baimė, kad Vaišvilkas, paskelbtas valdovu, ne tiek rūpinsis valstybe, kiek galvos apie kerštą už tėvą Mindaugą, kurį nužudyti neseniai žemaičiai ir jotvingiai padėjo Treniotai. Susirinkime ir ta, ir kita šalis be galo triukšmavo, užsipuldinėdama viena kitą. Naugardukiečiai bei kiti Lietuvai priklausę, bet iš rusų kilę didikai skelbėsi valstybės labui neremsią nė vienos pusės: jie būsią paklusnūs tam valdovui, kurį sutardamos abi tautos išrinksią. Vis dėlto jeigu taryboje laisva valia nebus rastas geriausias būdas taikai pasiekti sau nepakenkiant, jie tikrai pirmieji pasiūlysią susirasti kokį svetimšalį valdovą, kuris, paėmęs valdžią, bus bešališkas ir nelinkstąs nė į vieną pusę. Rusios karalius Danielius turįs sūnų, pakankamai subrendusį valdyti, taip pat kaimynystėje gyvenąs jo seserėnas Lucko ir Drogičino kunigaikštis Švarnas, labai įgudęs ir uolus kariautojas, lydėjęs Mindaugą lietuvių žygiuose prieš lenkus. Šito sumanymo nepeikė nei žemaičiai, nei jotvingiai, tik lietuviai jam kuo įnirtingiausiai priešinosi. Jie sakėsi neabejoją, kad rusų diduomenė iš širdies rūpinasi valstybe; mat nuo to laiko, kai Naugardukas su kitomis Rusios žemėmis prijungtas prie Lietuvos, jie ne tik pavaldumu, bet ir savo nuotaikomis bei siekimais perėję į Lietuvos pusę ir pradėję taip elgtis, tarsi būtų, sumišai gyvendami, vienos tautos žmonės, klausą tų pačių įstatymų ir to paties valdovo. Nors jie šitaip nusprendę ne dėl asmeniškų išskaičiavimų, tačiau jų sprendimas aiškiai esąs naudingas rusams, o ne bendrai valstybei. Ką gi kita yra bandę pasiekti Lietuvoje didelės Kijevo, Galičo ir kitų žemių kariaunos, daugel kartų netikėtai sulaužiusios sutartis ir paskelbusios karą? Ką gi kita ligi šiol stengėsi lietuviai iš paskutiniųjų atremti? Ar ne šitai, ką dabar taikos metu naugardukiečiai taip gražiai pataria ir su kuo taip nerūpestingai sutinka žemaičiai, tai yra rusų kunigaikščio valdžią Lietuvoje ir Žemaitijoje? Kas be ko, nuo to meto, kai Rimgaudas, Naugarduko kunigaikštis, lietuvių kilmės ir Palemono ainis, įgavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulą ir savo sostinę perkėlė iš Kernavės į Naugarduką, Lietuva esanti ne savarankiška valstybė, bet Naugarduko kunigaikščio valda. Ko galima tikėtis, kai rusas tapsiąs valdovu? Tegu ką tinkami galvoją žemaičiai ir jotvingiai, bet jie esą įsitikinę, jog nepakęsią valdovo, kilusio iš tautos, kurią jų senoliai ginklu užkariavę ir padarę pavaldžią Lietuvai. Iš visų jėgų jie ir saugosią sentėvių palikimą, tai yra lietuvių, valdantį Rusią; kur kas labiau jie norį, kad rusas Švarnas būtų draugas ir bičiulis nei valdovas. Be abejo, kai lygios sąlygos, rusas galįs laikytis sutarčių su lietuviais, tačiau, gavęs teisę juos valdyti, jis netruksiąs parodyti tikros savo tėvynės dvasios, nuo mažens įskiepytos. Nesą nieko sunkesnio nė kilnesnio, kaip širdyje puoselėjama tėvynės meilė. Šitokia kalba sukrėtė žemaičių ir jotvingių sielas ir noromis nenoromis paskatino juos galvoti apie Vaišvilką; kadangi jie pritarė lietuviams, savaime sužlugo rusų sumanymai, ypač dėl to, kad juos iš naujo ryžtingai pasiūlyti apskritai būtų buvę nesaugu, nesukeliant įtarimo, jog jie trokšta maištauti. Taigi visuotiniame susirinkime kunigaikščiu buvo išrinktas Vaišvilkas. Išleido į Pinską žygūnus, turėjusius vienuoliui Vaišvilkiui nuodugnai papasakoti apie diduomenės bei tautos prielankumą ir pakviesti jį perimti tėvo paliktos valdžios. Iš pradžių Vaišvilkas nė klausyti nenorėjo apie tai, ko jį maldavo žygūnai, nes šitai prieštaravo jo pasirinktam gyvenimo būdai. Kai žygūnai nesiliovė maldavę bei kalbėję, jog jis turįs pasigailėti per nesandorą žūstančios tėvynės, Vaišvilkas palūžo ir nusileido pasiuntiniams. Kai iš Pinsko atvyko į Naugarduką, buvo aprūpintas svita, sudaryta iš aplinkinių bajorų, po to skubiai leidosi į Kernavę, kol dar nebuvo išsiskirstę didikai; jį priėmė su didele pagarba bei džiaugsmu ir su įprastinėmis apeigomis paskelbė Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Vis dėlto niekada negalima buvo jo priversti užmiršti viso ankstyvesnio gyvenimo: paprastai ant purpurinio apsiausto jis vilkėdavo juodą drapaną, kaip vienuolio įžadų ženklą. Kadangi jo filosofinės pažiūros nė trupučio nepatobulėjo nuo tos drapanos, kadangi iš krikščioniškųjų priedermių nieko iš viso į galvą nebuvo įsidėjęs, jis ėmė valdyti, tuo pigiu apsiaustu dangstydamas kraugerišką ir kerštingą širdį. Vos ne vos tvirčiau įsitaisė soste, jis negaišdamas ėmė keršyti už tėvo nužudymą. Daugybė didikų padėjo galvas, vieni kuo nors kaltinami, kiti – kaip atviro smurto aukos; tretiems, pajutusiems, jog ir juos valdovas dėl to pat dalyko įtarinėja ir

nekenčia, bei pasimokiusiems atsargumo iš draugų nelaimės, pavyko išvengti jo pykčio, skubiai pasprunkant svetur; bėglių turtai buvo atiduoti į valdovo išdą. Vaišvilkas uoliai laikėsi sutarčių, sudarytu su Švarnu, senu tėvo draugu, nes per jo valdas buvo labai patogiu lietuvių pulkams žygiuoti į Lenkiją. Jų draugystė atsiskleidė tada, kai bendromis jėgomis jie puolė Lenkiją, nusiaubdami Sandomiro krašto žemes ligi Ilžos; antra vertus, nuolatiniai jotvingių antpuoliai niokojo Liublino kraštą ir visą Mažoviją. Tuo metu Krokuvos bei Sandomiro lenkus valdė Boleslovas Drovusis, vyras, mokėjęs sumaniai ir sėkmingai kariauti, tačiau niekada negalėjęs smogti priešui pirmo smūgio jo paties krašte. Jotvingiai nelyginant tikri plėšikai veržliai įsibraudavo ir, be galo greitai nuniokoję kraštą, su grobiu pasitraukdavo į miškus, gyventojams nespėjus griebtis ginklo. Būtinai reikalas pakišo lenkams mintį pulti visomis jėgomis namo traukiantį priešą jo paties krašte. Tad lenkai ir nutarė perkelti karą į pačią Jotvingiją. Tuo metu pulti jotvingių žemę iš tiesų buvo gana patogiu, mat lietuviai, dėl vidaus nesantarvės susiskaidę, nieku būdu negalėjo laiku atvykti į pagalbą savo sąjungininkams. Pašauktą prie ginklo visą lenkų bajoriją Boleslovas patikrino prie Zavichosto; po to surikiavo visą kariuomenę kovos tvarka, niekam neleisdamas pasitraukti iš vietos nei dėl maisto, nei dėl grobio. Mat Boleslovas žinojo, kad priešas esąs iš prigimties be galo karingas, nepratęs trauktis ir niekada nevengiąs kovos, net ir kovai nepatogioje vietoje, kad lenkams, pirmą kartą išdrįsusiems įsiveržti į Jotvingiją, neilgai trukus teks stoti į kovą. Ir tikrai, kai atrodė, kad jotvingiai dar nė nepajuto lenkų įsiveržimo, sargybiniai pranešė Boleslovui prieš pačią aušrą, jog lenkų stovyklos link skubiai atžygiuoja didžiulė priešų kariauna. Tą kariuomenę vedė karvedys Komatas, jo kariai buvo tokie narsūs, jog taip veržliai, kaip čia buvo atžygiavę, tiesiog iš kelio, nieko nepaisydami, užgriuvo lenkų gynybinį pylimą. Boleslovas netruko išvesti į lauką savo pulką, tačiau priešas veržėsi taip staigiai, kad vos užteko laiko išskleisti eiles. Netrukus prie pylimo kariai susigrūmė rankomis, daugelį valandų kautasi akla ir be kieno persvaros, kautasi iš peties kalavijais. Kai krito Komatas, lenkai pasijuto žengę pirmą žingsnį į pergalę: mat, pirmose eilėse balsu ir ranka ragindamas grumtis, jis narsiai ėjo vado ir kario pareigas, tačiau žuvo daugybės priešų iš karto užpultas ir pervertas. Taip, dažnai vieno vyro likimas lemia karų sėkmę. Užėjo naktis, rodos, kiti turėjo būti lengviau įveikiami, tačiau kariuomenė buvo linkusi verčiau žūti, nei bėgti. Niekas nesitraukė iš kovos lauko, bet, žūstant vienas po kito, jų eilės pradėjo irti ir priartino pergalę. Norėdami užimti kovos lauką, lenkai turėjo išnaikinti visus jotvingius, kurių kiekvienas grūmėsi toje vietoje, kur stovėjo, kol krisdavo sužeistas, arba atkakliai pro tankias lenkų gretas veržėsi į žuvusio draugo vietą. Šitai šiomis vienomis kautynėmis ir baigėsi karas. Didikams ir visam bajorijos luomui kritus kovos lauke, buvo sunaikinta visa jotvingių gentis: dalis žemdirbių pabėgo į netolimą Lietuvą, dalis, nugalėtojų prievarta apkrikštyti, atsidūrė lenkų valdžioje. Dabar šis kraštas vadinamas Poleksija: čia gausu lenkų, rusų ir lietuvių, žiūrint, kuris to krašto kampas arčiau kurios tautos. Tais pačiais metais lietuviai ir žemaičiai atėjo į pagalbą Sembos prūsams. Iš Vėlupos miesto, esančio Priegliaus pakrantėse, kryžiuočių riteriai veržėsi užimti artimiausių Sembos žemių, o tolimesnes, dažnai puldinėdami, laikė nuolatinėje baimėje. Miesto apsupčiai buvo sutraukti pulkai, jo sienas daužė taranai. Tačiau visos pastangos ėjo už nieką dėl įgulos narsumo ir dėl magistro Henriko Tupadelio pabūklų; taigi be reikalo lietuviai ėmėsi šio žygio: netekę žymiausių karo vadų ir nieko nepešę, jie pasitraukė nuo miesto. Po to kariuomenė buvo nuvesta į Liubavos žemę, kur, kaip buvo pranešama, priešas su visais pulkais stovėjo atvirame lauke. Įvyko ten smarkus mūšis, ir lietuviai, pasak Dusburgiečio, atsitraukė kaip nugalėtojai. Tas pats autorius priduria, kad ši pergalė atnešė didelių nuostolių: žuvęs magistras Helmerichas bei Prūsijos didysis maršalas Ditrichas su keturiasdešimt ordino brolių, kurių vėlės kilusios, pasak kurių ne kurių, naktį nelyginant degančios žvakutės aukštyn. Nors šis laimėjimas ir suteikė Vaišvilkiui džiaugsmo, tačiau neseniai iš lenkų patirtas smūgis smarkiai užgulė jam širdį. Prarastos žemės, išžudyta tauta, kurios narsios pagalbos tiek kartų buvo susilaukę karo metu lietuviai, – keršto troškimas nedavė širdžiai ramybės, štai todėl, sulaukęs Švarno pagalbos, su didžiule kariauna jis užpuolė Sandomiro kraštą. Plačiai pasklidę pulkai, ieškodami grobio, ugnimi ir kalaviju siaubė visą Sandomiro žemę. Kilus staigiai grėsmei, nebegalėjo sandomiriečiai laukti Boleslovo nurodymų: gal dėl savo

asmeninių nutarimų, gal kilusio sąmyšio paakinti, ginklo stvėrėsi didžiulė lenkų bajorų ir paprastųjų žmonių minia, kuri patraukė prieš šen bei ten besibastančius priešų būrius, kur besusitikusi naikindama pasklidai plėšikaujančius po kaimus lietuvių ir rusų būrius. Po to pergalinga kariuomenė patraukė prie stovyklos, norėdama ją supti, tačiau Vaišvilkas ir Švarnas, praradę plėšikiškuose išpuoliuose geriausius būrius, neišdrįso su likusiais kariais laukti stovyklos užpuolimo ir skubiai pasitraukė į saugesnę vietą. Boleslovas, gavęs žinią apie sėkmingą žygį, netvėrė džiaugsmu; jis nutarė toliau persekioti Švarną ir galop išgręžti pateisinamą pyktį. To meto Rusios padėtis, atrodo, irgi skatino imtis tokių sumanymų: po karaliaus Danieliaus mirties dėl kunigaikščių garbėtroškos bei nesutarimų buvo prasidėjusi vidaus maišatis. Tad, sušaukęs kariuomenę iš tos Lenkijos dalies, kuri jam priklausė, ir sutelkęs stiprias jėgas, jis paskyrė vadu Petrą, Krokuvos vaivadą, ir įsakė plėšiant ir siaubiant užpulti Švarno valdas. Petras keletą dienų netrukdomas žygiavo per priešų šalį, viską pakeliui su savo pulkais šluodamas ir niokodamas, neleisdamas būriams palaidai plėšikauti ir toli nuo stovyklos nukrypti, nes žinojo, jog priešas esąs viskam pasiryžęs ir moka griebtis visokių karinių vylių: nenorėjo duoti progos rusams laisvai veikti. Švarnas, negalėdamas lenkų įvilioni į spąstus nei tada, kai tie kuo ramiausiai šlaistėsi po laukus, nei tada, kai greitosiomis rinkosi vietą stovyklai, pats atviroje vietoje įsirengė stovyklą. Pirmą dieną nieko nedarė nei viena, nei antra šalis, o kitą (tai yra švento Gervazo ir švento Protazo dieną) abi kariuomenės buvo išvestos į mūšį; išsirikiavę kovos tvarka, stovėjo viena nuo kitos per ieties metimą, tad ir kovą pradėjo svaidomaisiais ginklais. Švarno kariauna, sudaryta iš rusų, lietuvių bei skitų karių, buvo lengvai ginkluota ir mikliai gebėjo darbuotis lanku bei strėlėmis, todėl Petras įsakė savo raiteliams pulti iš visų jėgų, neleisti priešui šaudyti iš lankų, o priversti kautis ietimis bei kalavijais. Jie užgriuvo priešą taip smarkiai, kad rusai, pajutę tą staigų smūgį, negalėjo atsilaikyti: greitai jų eilės pradėjo irti ir kriksti. Pabandęs keletą kartų pakreipti į savo pusę kovos eigą, bet nieko nepėšęs, Švarnas pats pasileido bėgti. Vado pavyzdžiu kariuomenė pasklido po visą lauką, po to prasidėjo ne kova, o bėgančiųjų skerdynės. Nugalėję lenkai apiplėšė stovyklą ir, prisirinkę grobio, nusiaubė ugnimi ir kalaviju visą kraštą niekieno netrukdomi. Šis pralaimėjimas smarkiai palaužė Švarno jėgas, vėliau visa Rusia nebedrįsdavo nė pajudėti, su baime prisimindama sėkmingą Boleslovo žygį. Tuo tarpu lietuviai, matydami sąjungininkų sutriuškinimą, nemaž neaprimo; tais pačiais metais jie staigiu antpuoliu plačiai nusiaubė didelį Mazovijos plotą; kunigaikščiai Konradas ir Boleslovas neturėjo nei drąsos, nei jėgų priešintis: jie, užsidarę pilyse, gynė savo ir kitų bajorų turtą. Vaišvilkas, matydamas, jog šitokie išpuoliai į Lenkiją ar Mazoviją dėl didelių atstumų negali duoti nieko kito, tik karo grobį, ėmė mąstyti, kaip galėtų padidinti savo valdas ir praplėsti jų ribas. Štai todėl jis perkėlė kariuomenę į Rusiją, kurią dėl vidaus nesantarvės ir susiskaidymo lengva buvo svetimšaliams skriausti; atplėšęs keletą pilių, jis jau grasino Vladimirui ir visai Volynei. Vladimiro kunigaikštis Leonas po jo tėvo karaliaus Danieliaus mirties, kai Rusios gyvenimas dar nebuvo aprimęs, be to, neturėdamas pakankamai jėgų tokiam priešui atremti, klasta ir nusikaltimais sugebėjo išvengti karo. Jis dėjosi neketinąs neigiamai atsakyti Vaišvilkiui, primygtinai reikalaujančiam savo teisių, kad ir abejotinų, į Volynę, bet tvirtino, jog šitą dalyką daug lengviau būtų galima sutvarkyti sudėjus ginklus. Reikia viską pavesti iš abiejų tautų didikų sudarytam teismui: ką šis nuspręs, tą ir jis, trokšdamas visiems taikos, mielai sutiks pripažinti be kokių išlygų. Pritiko gudriam žmogui ši kaukė. Mat tuo savo širdies nuolankumu, ypač dėl to, kad jį rėmė Švarnas, jis šitaip paveikė lietuvių, jog šis paleido visą kariuomenę ir sutartą dieną su menku kareivių būriu, beveik tik su svita, atvyko į Ugrovską. Leonas, kuris ketino daryti visai ką kita, nei buvo žadėjęs, pasiliko Vladimire, o brolių Švarną ir dėdę Vasilką, Galičo kunigaikštį, nė nenujaučiančius jokios klastos, išsiuntė į Ugrovską Vaišvilko pakviesti į Vladimirą. Patogiau, girdi, šitame mieste susirinkti tokiam skaičiui kunigaikščių su jų palydomis, pasivaišinsią, o beviešint ir draugystė tvirtesnė užsimegsianti. Vaišvilkiui pasirodė įtartina, kad nesilaikoma sutartos dienos, be to, nejprastas atrodė ir priešo meilumas. Vis dėlto, būdamas tikras, jog Vasilka ir Švarnas, su kuriais anksčiau visada kuo draugiškiausiai bendraudavo, negalvoja apie jokią klastą, jais pasiklojęs, nusileido jų prašymams. Vladimire, už parodytą prielankumą kunigaikščių Leono ir Romano kuo širdingiausiai priimtas, jis galop

atsikratė visų įtarimų, kurie be paliovos kamavo jautrią širdį. Kitą dieną rusų tarybos pirmininkas vokietis Markoltas kunigaikščiams bei didikams surengė šaunią, be galo linksmą ir iškilmingą puotą. Atėjus nakčiai, Vaišvilkas, pasitraukęs iš puotos, taisėsi jau Šv. Mykolo vienuolyne, kur buvo apsistojęs, kuo ramiausiai ilsėtis atleidęs visą svitą ir pasilikęs su keliais miegamojo patarnautojais. Tuo tarpu užsuko Leonas, bičiuliškai pašaukė Vaišvilką ir pakvietė draugiškai toliau gerti. Lietuvis, pasitikdamas rusą, išėjo iš galinio kambario be ginklo ir beveik nusirengęs, tačiau išvydo, jog nė padujų nelikę tariamojo draugiškumo. Iš visų pusių jį staiga apsupo Leono palydovai. Kunigaikštis, apgirtęs ir įsiutęs, pasiryžęs padaryti nusikaltimą, prikišo Vaišvilkiui jo tėvo Mindaugo žiaurumus Rusioje, jo paties godumą, kurio pagautas neseniai užpuolęs Leono tėvonijos pilis. Galop akivaizdžios grėsmės pritrenktam ir vos suvokiančiam, kas dedasi, Vaišvilkiui galingu kalavijo kirčiu perskėlė galvą. Kiti Vaišvilko dvariškiai, kurie, išgirdę netoliese triukšmą, griebėsi ginklų, buvo išžudyti, jų turtai – išgrobstyti, lietuvių didikai varu išvaryti iš nakvynės namų ir sugrūsti į kalėjimą. Kiti kunigaikščiai, ypač Vasilka ir Švarnas, sužinoję apie piktadarybę, didžiai pasipiktino: kiekvienas iš jų dejavo, jog piktadarybe suterštas svetingumas, sugriautas jų pasitikėjimas, begėdiškai suterštas ruso vardas. Vis dėlto jų pasipiktinimas nepasireiškė niekuo kitu kaip dejonėmis ir žodžiais; tiktai dėl to, jog norėjo pasirodyti visai neprisidėję prie to nusikaltimo, nužudytojo kūną jie vėliau palaidojo su didinga paranga ir karališkomis išlaidomis.

[...]

Pirma dalis

Septinta knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ, KAI VALDĖ GEDIMINAS IR JAUNUTIS

Neišmanantys reikalo esmės ar dėl to, kad gyveno toli nuo vietų, kur šitai dėjosi, ar dėl to, kad nuo aprašomų įvykių juos skyrė didelis laiko tarpas, rašo, jog Gediminas buvo Vytenio arklininkas, nužudė valdovą ir užgrobė sostą. Mat kaip upelis prie ištakų plukdo iš pradžių tyrą vandenį, kuris tik vėliau pamažėle tampa drumzlinas ir nebeskaidrus, taip ir žmonių kalbos – juo labiau tolsta nuo įvykių vietos ir laiko, juo darosi melagingesnės. Tuo tarpu seniausi metraščiai tvirtina, kad Gediminas, tėvui dar tebesant gyvam, ėmęs rūpintis valstybės reikalais ir valdyti. Todėl ir manau, kad dingstį šitokiems svetimšalių postringavimams apie Gediminą davęs Pelužis, pirmųjų valdovų įpėdinis, nors ir išstremtas iš Lietuvos, bet atkakliai savinęsis didžiojo kunigaikščio vardą ir kryžiuočių remiamas labai kenkęs savo tėvynei; norėdamas sukelti užuojautą dėl savo padėties, jis niekinamai vadinęs Gediminą Vytenio arklininko sūnumi; Vytenį esą jo paties valdinys Gediminas, kitados savo valdovų arklininkas, nugalėjęs ir nužudęs. Tuo tarpu rusų metraštininkai, kurie šią savo priešams lietuviams prikišamą nuodėmę vargu ar būtų nutylėję ir kurie savo amžius įvykius, tai yra visa, kas dėjosi jų akyse, iš arti matė ir, patikimai atpasakoję, paliko ateinančioms kartoms, lyg susitarę tvirtina, jog Gediminas buvo išrinktas į savo tėvo Vytenio sostą pritariant ir palaikant visiems luomams. Jo valdymo pradžia, Prūsijos bei Livonijos kryžiuočiams stojus į karą, buvo ne tik nerami, bet ir liūdna. Mat jis gal dėl to, kad uoliai tvarkė valstybės vidaus reikalus, negalėjo atremti išorinių priešų antpuolių, o gal dėl to, kad rengėsi didesniai karui, nestojo į atvirą kovą su priešu, nors tuo metu vienoje pusėje kryžiuočiai, užėmę Jurbarko ir Kauno pilis ir išžudę gynėjus, varėsi iš visur didžiulį grobį, o kitoje pusėje Livonijos kryžiuočiai atėmė iš lietuvių tą Žemaitijos pakraštį, kuris dabar vadinamas Kuršu. Tada Kauną gynė su nedidele įgula kilme bei karine šlove išgarsėjęs Goštautas, kuriam valdovas įsakė trūks plyš sulaikyti ir sustabdyti ten priešą. Vis dėlto nei pilies sienos, nei gynėjai neatlaikė stiprių antpuolių, o pats Goštautas pateko priešams į rankas; sugrįžo jis pas saviškius, kai Gediminas sumokėjo didelę išpirką. Kitų metų pradžioje kryžiuočiai, pasinaudodami pergale, pasiuntė skirtingais keliais skirtingas kariaunas krašto niokoti. Kai Christmemelio įgula buvo įviliota į pasalas ir sunaikinta, jie nusiaubė Paštuvos, Medininkų ir Pagraudės

valsčius. Šis pralaimėjimas atnešė nelaimę ne tik kraštui, bet ir Sudargo šeimynai, nes netikėtai pasirodęs priešas paėmė į nelaisvę žmoną, sūnus ir visus šeimynykščius. Pagrindinį karo smūgį magistras nukreipė prieš Gedimino pilį; mat jis manė, jog, staiga pritraukęs jėgų, galėsias lengvai palaužti negausių gynėjų atkaklų priešinimąsi. Vis dėlto, kai, pilyje užkūrus laužą ir šitaip padavus pavojaus ženklą, kaimynai įspėti šoko ginkluotis, magistras turėjo palikti pilį ramybėje. Nebetoli su kariuomene buvo ir Gediminas, įrengęs stovyklą tarp Jurbarko ir Kauno. Tai šen, tai ten liepsnojo priešo padegti kaimai, kylantys dūmai žadino skausmą, o skausmas – drąsą, tačiau apdairiam kunigaikščiui tuo tarpu daugiau rūpėjo, kieno pusėje jėgų persvara. Jis kol kas turėjo nedidelę kariuomenę, laukė pagrindinių dalinių, kurie su naugardukiečiais ir polockiečiais, atėjusiais į pagalbą, turėjo už dienos ar kitos pasirodyti. Todėl ir delsė, tramdydamas įniršį, kurį kėlė akivaizdūs priešo siautėjimo ženklai: nenorėjo nei neapdairiai pulti į kovą, nei nieko nedaryti. Iš tolo, iš pasalų kamavo priešą, bet atsargiai, kad dėl kokio neatsargaus žingsnio nereikėtų stoti į žūtbūtinę kovą. Kai galop sutraukė visos jėgos, tada atvirai per Žemaitiją nužygiavo prie Žeimelės upelio, kur įrengė įtvirtintą stovyklą, iš kurios galėtų atremti priešą. Kryžiuočiai turėjo keturis tūkstančius žemaičių karių. Vis dėlto kryžiuočiams jie kėlė kur kas daugiau baimės, nei žadėjo paramos; mat visai neseniai pavergtųjų širdys visada labiau linksta į senąją neapykantą nei į naująjį draugiškumą. Štai todėl jais pasitikėti visada pavojinga, ypač kai vieni sudarė atskirą stiprų dalinį. Netrūko svarių įrodymų, kad jų ištikimybė įtartina: nemaža žemaičių perbėgo pas lietuvius. Iš kaimų – atvirai, iš stovyklos – slaptai; perbėgėliai išdavė kryžiuočių sumanymus. Henrikas fon Plockė, prūsų maršalas, dvejojo, nedrįsdamas nei kviestis žemaičių į kovos bendrininkus, nes jie pagrįstai rodėsi esą įtartini, nei atvirai jų šalinti iš kariuomenės, nes tada jie tikrai sustiprintų priešų jėgas įsižeidę dėl pašalinimo ir gaudami palankią dingstį pereiti pas lietuvius. Jis tarėsi išvengsias pavojaus, jeigu išvesias, slėpdamas įtarimus, juos į mūšį ir rikiuosias pramaišiu su savo kariais, kad jiems iš viso nebūtų jokio reikalo stvertis ginklo; nors ir buvo įsitikinęs, jog vieni kryžiuočiai pajėgs laimėti mūšį, vis dėlto keliais žodžiais paragino visus narsiai kautis. Dėjosi skatinąs žemaičių narsumą, žadėdamas dovanų bei laisvių, tačiau sakėsi būsias patenkintas, jeigu jie, nieko neveikdami, lauksią, kuo viskas baigsis. Tuo tarpu Gediminas taip išrikiavo savo karius, kad vienais rusų daliniais sustiprino kariuomenės sparnus, o kitais – ariergardą, lietuvius pastatė viduryje, o totorius – priekyje. Kai kryžiuočiai smarkiai užpuolė pirmąsias eiles, totoriai, neįpratę kovoti vienoje vietoje, nesitraukiant nė per žingsnį, išsisklaidė, kaip jų tautos kariai įpratę, puslankiu ir tuo būdu išvengė ietininkų antpuolio. Priešo raiteliai, netikėtai susidūrę su šitokiu kovos būdu, suglumo ir padriku būriu įsiveržė į lietuvių kariuomenės vidurį, kur stovėjo Gediminas su Goštautu; čia kryžiuočiai pateko į dvigubą pavojų, ypač dėl to, kad tuo metu viename ir kitame sparne pasirodę totoriai, be paliovos puldinėdami kryžiuočius iš šonų ir šaudydami iš lankų, išguldė daugybę žirgų. Ir viena, ir kita pusė kovojo iš paskutiniųjų: kova būtų ilgokai užtrukusi, nes vienoda narsa ir lygios jėgos niekam nežadėjo pergalės, jeigu žemaičiai, ligi tol ramiai lūkuriavę po priešų vėliavomis, nebūtų šviežiomis jėgomis įsiveržę į pavargusių karių rikiuotę. Po to jau nesunku buvo išsklaidyti sutrikusius kryžiuočius, tačiau mažai kas jų pabėgo, nes, vienoje pusėje spaudžiant nugalėtojams, kitoje pusėje totoriai su eikliais žirgais užkirto bėgantiems kelią; daug bėgančiųjų krito nuo kalavijų, daug jų prigėrė vandenyse, neišvengė žūties nė likučiai, pasprukę į miškus, kur juos su šunimis išgaudė kaimiečiai. Po šios pergalės neseniai atskirta nuo Lietuvos Žemaitijos dalis atsimetė nuo kryžiuočių. Po kelerių taikos metų prasidėjęs žiaurus karas vėl pareikalavo visokiausių aukų, bet baigėsi ne mažesniu kryžiuočių pralaimėjimu. Apie rugpjūčio pirmąją didelė kryžiuočių kariuomenė įsiveržė į Medininkų valsčių, kur, paskleidę būrius prinokusių javų naikinti, jie baudėsi įvilioti lietuvius į atvirą mūšį; ta dingstimi niokotojai puldinėjo šen bei ten su neregėtu įžūlumu. Tačiau, nepaisydami atsargumo (šitaip paprastai elgiasi tokie drąsuoliai), buvo įvilioti į pasalas ir visiškai sutriuškinti. Kadangi šis pralaimėjimas palaužė kariuomenės jėgas, o stovykloje sukėlė siaubą, kryžiuočiai turėjo trauktis iš priešų šalies. Lietuviai, nujautę, jog priešas šitaip ir elgsis, iš anksto slaptai apstojė miškuose takus, visur prikirtę ir privertę medžių, kad priešas niekur negalėtų pasprukti. Visi kryžiuočiai su vadu Henriku fon Plocke, Prūsijos maršalu, buvo šioje

tankmėje arba sunaikinti, arba pakliuvo į nelaisvę. Gediminas, norėdamas, kad kariuomenė, prisikentusi visokio vargo per karą su kryžiuočiais, atgautų narsą prisiplėšusi naujo grobio, apie rugsėjo vidurį patraukė į Mazoviją ir Dobrynę; jis nusiaubė ir vieną, ir kitą žemę; kadangi niekur nesirodė priešas, parvedė be kovos savo kariuomenę, prisiplėšusią grobio, į tėvynę. Po to ordino magistro Karolio fon Tryro pastangomis buvo sudarytos paliaubos dvejiems metams: gal šis norėjo, kad ilgainiui aprimtu lietuvių dvasia, kurią kėlė pastovi sėkmė (mat geriausias būdas užbaigti tai, kam užsimota, – tęsti sėkmingus žygius), o gal dėl to, kad tuo metu pats rengėsi visomis jėgomis kovoti su lenkais dėl Pomeranijos. Gediminas, pasinaudojęs susidariusiu atokvėpiu, permetė kariuomenę į tas Lietuvos žemes, kurios šalia Rusios. Mat kol jis kovojo su kryžiuočiais, daugelis rusų kunigaikščių atsisakė jo klausyti ir gerbti kaip vyriausiąjį valdovą; kiti net sutartis laužė ir drįso naugardukiečių kraštą niokoti. Pirmąjį smūgį jis nukreipė į Volynės pasienį: apsupo Vladimirą, kunigaikščio Vladimiro sostinę. Pilį ir miestą atkakliai puolė iš visų pusių, vis dėlto miestiečiai atrėmė puolimą, vildamiesi, jog neužtruks parama. Tuo metu su savo krašto kariuomene ir atėjusiais į pagalbą skitais atvyko Vladimiras, ketindamas nuvaryti priešą nuo sienų. Gediminas kariams įsakė paliauti pulti miestą ir pasitikti artėjantį priešą; šalys susikovė prie pačių sienų, mūšį pradėjo raiteliai, pirmieji vieni su kitais suartėję; lietuviai jau pradėjo kriksti, nes skitai, įprastinėmis užuolankomis puldami sparnus, nuolatos ardė eiles, neleisdami sudaryti pastovios rikiuotės. Todėl Gediminas įsakė žemaičių pėstininkams kuo greičiausiai nusigauti iki kovojančių raitelių; šitaip pastiprinta ir sustabdyta vietoje rikiuotė, pajudėjusi visa jėga, bemat pralaužė priešų eiles, kur visai nebuvo pėstininkų, ir pirmiausia nuvijo skitų kariauną. Skitams pasileidus bėgti, neilgai išsilaukė ir Volynės kariai. Kai Vladimiras jokiais maldavimais neįstengė jų sulaukyti, pats puolė pakelti kovos dvasios: rodydamas nepaprastą narsumą, jis šoko su būreliu karių į patį nugalinties kariuomenės vidurį; būdamas beviltiškoje padėtyje, bet atkakliai kovodamas ir kaip vadas, ir kaip karys, jis žuvo, įsisiautėjęs kautynėms. Po šios pergalės pasidavė Gediminui ne tik miestas, bet ir visas kraštas. Pasidavusiems jis paskyrė lietuvių vietininkus, krašte paliko įgulas; genties diduomenę prisaikdino, ir šitaip jie bei jų žmonės ir visas kraštas atsidūrė Lietuvos valdžioje. Po to nuvedė pulkus prieš Levą, Lucko kunigaikštį; nors šis neseniai baudėsi kitus karu skriausti, kai, Gediminui pasitraukus, veržėsi atimti iš lietuvių Drohičiną ir Brestą, bet dabar, rodos, neteko ir karingumo, ir pasitikėjimo kariais, kuriuos turėjo sutelkęs; išgąsdintas neseniai Vladimirą ištikusio likimo, jis suabejojo ir dėl savo, būgštaudamas, kad pats tokio pat galo nesusilauktų, pastūmėtas į karą tos pačios dingsties. Todėl, net nepabandęs laimės kovos lauke, kuo greičiausiai pabėgo į Severską. Gediminas, be kovos užėmęs Lucką ir artimiausias pilies, atsiėmęs Drohičiną ir Brestą, visą kraštą, ką tik iš priešo išplėštą, prijungė prie Lietuvos valdų, palikdamas lietuvių įgulas ir vietininkus. Išsiuntęs kariuomenę į žiemos stovyklą, pats žiemą praleido Breste, gal norėdamas, kaip kitiems sakėsi, laimėtų žemių reikalus geriau sutvarkyti, o gal ketindamas asmeniškai rengtis, kaip ir darė, naujam karui. Žiemą telkė kariuomenę ir rūpinosi tiekimu, o kai išaušo pavasaris, įsakė visiems kariams susirinkti į Brestą; kol rusai nekantraudami laukė, kuria kryptimi smogs naują smūgį, sutraukta Gedimino kariuomenė perėjo Vladimiro ir Lucko žemes, nedarydama čia, sąjungininkų valdose, niekam skriaudų ir priartėjo prie Ovručo. Ši pilis priklausė Kijevo kunigaikščiui Stanislovui, kuris senu rusų įpročiu buvo laikomas vyriausiuoju Rusios valdovu ir šios tautos vadinamas monarchu. Neilgai įstengė Ovručas atsilaikyti; puolamas iš visų pusių, jis pasidavė. Kur kas labiau priešinosi Žitomiras: kai pasklido gandai apie staiga įsiplieskusi karą, čia iš baimės susirinko nemaža Rusios bajorų; vis dėlto ir šis miestas pasidavė, kai jam šitai pasiūlė, pasidavusiųjų lietuviai nežudė, išvarė rusų įgulas, o įvedė savo. Po to patraukė su kariuomene Kijevo kryptimi į Rusios gilumą: jo pulkai, žudydami ir degindami, visur kėlė siaubą ir sėjo mirtį. Tada rusai ir suprato, kad lietuviai kariauja, norėdami ne grobio jų krašte prisiplėšti, o savo valdžią jiems primesti: jie pamatė, kad priešas trokšta užimti pačią tautos bei valstybės sostinę Kijevą. Iškilęs pavojus paskatino daugelį kunigaikščių, o ypač Seversko, griebtis ginklo: į kovą pakilo Perejeslavlio kunigaikštis Romanas ir ištremtas Lucko kunigaikštis Levas; be savo žemių karių, jie turėjo pagalbininkų skitų. Kadangi sklido gandai, jog priešas skubiai traukiasi į Kijevą, jie už šešių mylių nuo šio

miesto, prie Irpenio upės, įsirengė karo stovyklas, ketindami, jeigu tik bus įmanoma, užgriūti visa jėga lietuvius, kai šie bus ar iš kelionės nuvargę, ar pernelyg įnikę į grobikiškus išpuolius. Tačiau Gediminas, iš žvalgų sužinojęs, kokios rusų jėgos, ką jie ketina daryti ir kur jų stovykla, bemat susigražino visus būrius, išvykusius plėšikauti, ir patraukė į priekį tvarkingomis voromis, nenorėdamas prieš žemėje be tinkamo pasirengimo stoti į kovą. Abi kariuomenės viena kitą išvydo vienu metu; ir vieni, ir kiti, vos pamatę priešą, beregint stojo į mūšį. Rusai puolė drąsiai, pasipiktinę, kad štai turi grumtis dėl valdžios su tauta, kitados jiems mokėjusia duoklę. Įgavo drąsos ir Stanislovas, iš anksto paskelbęs, jog šios kautynės lemiančios jo padėtį, todėl visus kitus paliko rezerve, o pats su savo kariais atsistojo pirmosiose rikiuotės eilėse. Gediminas, priešų dar neregėdamas, skatino savo vyrus į kovą. Tegu jie neužmirštą jo paskatų ir savo narsumo, kurį rodė daugelyje pergalingų kovų. Tegu jie užmetą žvilgsnį į ginklus ir rankas, kurios, jo vedamos, sėkmingai liejo galybės priešų kraują, šito užteksią jiems įtikėti būsima pergale. Prieš juos stovį ne ginkluoti ligi dantų plieno ginklais kryžiuočių pulkai, kuriuos jie daugel kartų yra triuškinę, nors rodėsi nepalaužiami, o rusai, menki buvusių pergalių likučiai, paskutinės bejėgės, mirstančios galybės nuoliekos. Vieno smūgio bereikią, ir jų kariauna savaime subyrėsianti. Ir vieni, ir kiti pradėjo kovą, įnirtingai šaudydami strėlėmis ir svaitydami ietimis, tačiau niekam nepadarydami didesnės žalos. Atkaklus ir kruvinas mūšis užvirė, kai susidūrė ištisi būriai, kai iš arti imta kovoti kalavijais: vieni ir kiti grūmėsi narsiai, ir tų, ir kitų nuostoliai buvo vienodi. Vienas lietuvių raitelių pulkas jau buvo ėmęs krikti, jau dairėsi, kur sprukti, tačiau bematant jiems padėti atskubėjo su kitais kariais Gediminas. Pakeitę nuvargusius, kariai su nauju įkarščiu stojo į žūtbutinę kovą; Gediminas netrukus įsakė iš mūšio lauko atitrauktam pulkui užgriūti visa galybe rusų sparną; gal dėl to, kad menka atokvėpio valandėlė atgaivino jėgas, gal dėl to, kad dabar, jausdamiesi prasikaltę, iš gėdos rodė kur kas didesnę drąsą, kariai puolė vykdyti įsakymo su tokiu įkarščiu, jog tie, kurie ką tik jau traukėsi, pirmieji ėmė veržtis į pergalę. Jie pralaužė eiles, atstūmė kijeviečius; pasitraukus iš pozicijų, išblėso ir rusų narsumas. Kova įsiplieskė iš naujo, kai atžygiavo rusų pagalbiniai daliniai, vedami Perejeslavlio kunigaikščio Olego ir Lucko kunigaikščio Levo, tačiau šie kunigaikščiai, per neatsargumą įsiveržę tarp susigrūdusių karių, pragaišo maišatyje, leisdami tuo lietuviams neabejoti pergale. Netekusios vadų pagalbinės jėgos ėmė kovoti atvangiau ir padrikai, vidurinės eilės, anksčiau išstumtos iš vietos, pradėjo trauktis, galop kunigaikščiai Stanislovas ir Romanas paskatino savo pavyzdžiu kitus karius sprukti iš kovos lauko. Bėgančiųjų žudynes sustabdė naktis. Naktį pasilsėję, o kitą dieną iš pat ryto susirinkę atitekusių jiems grobį, pulkai negaišdami patraukė į priekį ir apsupo Kijevą. Nors rusai dar nebuvo kaip reikiant atsigavę po neseniai patirtos nelaimės, tačiau be didelių įstangų atrėmė pirmuosius lietuvių antpuolius, mat tirštai gyvenamame mieste nestigo vyrų, galinčių valdyti ginklą, be to, gynėjų gretas papildė ten pabėgę kariai, kuriems pasisekė išvengti žūties. Be abejo, miestas ilgai būtų valiojęs stabdyti pergalingą lietuvių veržimąsi, jeigu Stanislovas būtų čia iš visur sutraukęs savo karių ir sąjungininkų būrius ir sudaręs galimybę neįstengiant atnaujinti karo sulaukti kokios paramos. Kai kijeviečiai, įveikę baimę ir mintis apie pasidavimą, atgavo drąsą ir atstūmė lietuvius ginklais bei narsa nuo sienų, iš paskutiniųjų trukdydami Gediminui laimėti pergalę, Stanislovas gėdingai pabėgo net į Riazanę, kur, neturėdamas nei kariuomenės, nei valdžios, išsižadėjo bet kokių vilčių. Valdovo nusivylimas palaužė apgultųjų drąsą. Už ką jie kovoja? Ar už valdovą, kuris pabėgęs? Ar už valstybę, kuri atsidūrusi ties bedugne? Iš neapykantos bėgliui valdovui jų širdys ėmė linkti į nugalėjusį priešą. Verčiau pasiduodant išsaugoti šokią tokią valstybę, kad ir nugalėtojo valdomą, nei viską atkakliu priešinimusi prarasti. Todėl pasitarę nusprendė patys atiduoti pilį ir miestą. Visi luomai, išėję iš miesto, sveikino nugalėtoją Gediminą kaip Kijevo ir Rusios didįjį kunigaikštį, prisiekdami su visomis žemėmis paklusti jo valdžiai. Gediminas, pasilsėjęs čia, kol artimiausios pilys Belgorodas, Slepovrodis, Kanevas, Čerkasai pasidavė nugalėtojui, patraukė į Severską. Užėmęs Brianską ir Perejeslavlį (dviejų kraštų sostines), o anksčiau užkariavęs Kijevą, Volynę ir didelę Seversko dalį, jis išplėtė lietuvių valdų ribas ligi Putivlio. Šitai ilgainiui baigėsi daugiau kaip 430 metų Rusioje išsilaikiusi Kijevo monarchija, patyrusi visokių sėkmių ir nesėkmių; šitai Kijevas atsidūrė Lietuvos kunigaikščio

valdžioje. Prasidėjo dėl jo nuolatiniai lenkų ir lietuvių kivirčiai: lenkai savinosi Kijevą ir Volynę, remdamiesi senomis Boleslovo Narsiojo pergalėmis ir naujais giminytės ryšiais. Nors kitados Boleslovas, nugalėjęs rusus, ir buvo užėmęs Kijevą bei privertęs kijeviečius duoklę duoti, tačiau nė vienam lenkų karaliui dar nebuvo pavykę nei gauti Kijevo kunigaikščio vardo, nei išvyti iš šių valdų teisėtų valdovų, nei nugalėtų tautų paversti savo valdiniais; mat rusai vėliau kovose įrodė, jog atsisakė paklusti lenkam. Pirmuoju svetimšaliu, valdžiusiu Kijevą, ir tapo Gediminas, savo vietininku čia paskyręs Mintautą, Alšėnų kunigaikštį, mat šis neseniai buvo priėmęs krikščionybę pagal rusų apeigas. Gediminas nenorėjo, kad, nugalėtam priešui paskyrus naują valdytoją, šio ir taip kartoka valdžia netaptų dar kartesnė dėl jo skirtingo tikėjimo. Mat, kol nesustiprėja nugalėtųjų ir nugalėjusiųjų, turinčių vieną valdovą, santarvė, kol nuolatinis bendravimas neištrina iš atminties nugalėtųjų ir nugalėjusiųjų sąvokos, tol bet kokia menkiausia proga gali sukelti didelių neramumų. Nugalėjęs ir apmalšinęs Rusiją, Gediminas Kernavėje atšventė pergalę: tėvų papročiu pagerbęs dievus, paleido kariuomenę sumokėjęs atlyginimą ir apdovanojęs dovanomis. Po to ėmėsi taikos meto darbų; kadangi dar nebuvo praėjęs paliaubų su kryžiuočiais laikas, medžioklėse stengėsi užmiršti karo rūpesčius; tokiomis valandomis galvojo, kaip tvarkyti valstybę, kaip kurti miestus. Pirmiausia netoli Kernavės įkūrė Trakus, nepaprastai sėkmingą medžioklę palaikęs ženklų, kad čia turi būti miestas; ir kad kunigaikščių rūmų artumas padėtų miestui augti, čia perkėlė iš Kernavės Lietuvos sostinę. Po to, dar geresnių ženklų paskatintas, Neries ir Vilnios santakoje padėjo pamatus kitam miestui. Netoli Šventaragio slėnio (kur kitados Germantas buvo paskyręs laukymę valdovų kapams ir giraitę dievams) pats valdovas kalno viršūnėje savo ietimi nudėjo iš miško tankmių ir stačių įkalnių atvartą miškinį jautį (jį vadina tauru). Pavargęs po visą dieną trukusios medžioklės ir nudžiugęs, kad sėkmingai pavyko nudobti žvėrį, jis apsinakvojo Šventaragio slėnyje; kieto miego apimtas, sapne jis išvydo toje pačioje kalno viršūnėje, kur buvo nudėjęs žvėrį, stovintį didžiulį vilką, kuris rodėsi arba visas geležinis, arba geležimi šarvuotas; jo viduje šimtas kitų vilkų didžiu staugimu skardeno aplinkinius laukus ir girias. Pabudęs jis spėjo, jog šis sapnas kažką nepaprasta reiškia. Gal kokia aukštesnė dvasia jam įkvėpė šią mintį, gal dėl to ji kilo, kad kiekvieno žmogaus dvasia jautri pranašystei, kai įvykius lemia aukščiausiojo valia, gal pagaliau buvo pasekta papročiu tautos, kuriai, kaip ir kitiems pagonims, visur rodėsi pilna slėpiningų ženklų. Nepaprastas sapnas, miegančiojo šventoje vietoje susapnuotas, buvo laikomas itin pranašingu. Tuoju prašyta žynių, kurie netoliese gyveno, atskleisti paslaptį. Tuo metu Lizdeika buvo vyriausiasis žynys, arba, tėvų kalba, Krivė Krivaitis. Jis, kitados dar kūdikis girioje erelio lizde arba, pasak kitų, lopšyje, ant medžio pakabintame, paties Vytenio medžiojant surastas, jo paliepimu dievų tarnybai išauklėtas ir iš mažens šventąsias tėvų paslaptis pažinęs, tuo metu buvo laikomas geriausiu slėpiningų ženklų aiškintoju. Jis liepė valdovui nebūgštauti. Kas valdovui ir Lietuvos valstybei dievų lemta, tegu jis šitai laimingai ir vykdamas: geležinis vilkas reiškias pilį ir miestą, kurį jis šioje vietoje įkursias. Tas miestas būsiąs lietuvių tautos ir visų Lietuvai priklausomų žemių sostinė, buveinė valdovų, kurių žygių šlovė skambėsianti visuose pasaulio kraštuose. Paklausė valdovas žynio, manydamas, jog šis teisingai aiškina dievų valią. Atlikus visas apeigas, jis nurodė piliai vietą aukšto kalno viršūnėje, kur neseniai buvo nudėjęs taurą. Aikštę, Šventarage vadinamą, kurią kalno papėdėje Vilnios upė vinguriuodama juosia, įsakė gerokai sustiprinti pylimais, kuolais ir užtvaramis, likusioji dalis paliekama miesto pastatams. Darbą padaro greičiau, nei tikėtasi. Valdovo įsakymu iš visur sutelkus darbininkų, pastatomos, kaip tuo metu buvo įprasta, dvi pilys – aukštutinė ir žemutinė. Miestas augo sparčiai: statomos dievams skirtos šventyklos ir valstybiniai pastatai, kunigaikščių rūmai ir paprastų žmonių trobos, jau pati miesto pradžia rodė, jog žynio pranašystė buvusi teisinga. Pirmieji daigai rodė kylančios gerovės viltis. Mūsų laikus jis pasiekė taip viskuo garsėdamas, kad su įžymiais miestais gali lenktyniauti. Savo didumu, turtais, gyventojų gausumu, atvykstančių svetimšalių įvairove ir daugumu, šventovių didybe, universitetu, prekybos platumu ir kitais miestus puošiančiais dalykais Vilnius yra garsiausias iš visų sarmatų miestų: jis – valdovų buveinė, teismų, mokslo ir prekybos, bažnytinio ir valstybinio gyvenimo centras. Nieko jo garbei netrūksta, išskyrus tai, ko ir turėjo trūkti tautoje, kuri

Laisvę ir Taiką užsitikrindavo ne sienomis ir pylimais, o piliečių narsumu. Net ir nerūpestingi įtvirtinimai skatina nepaisyti priešų.

Šiais dalykais ir rūpinosi Gediminas, kai jį užgriuvo naujos bėdos. Baigiantis dvejų metų paliauboms, kryžiuočių riteriai pradėjo rengti didžiulį puolimą į Lietuvą. Be Livonijos ir Prūsijos kariuomenės, kurią vedė, Prūsijos magistrą pavaduodamas, Fridrichas fon Vildenbergas, atvyko į pagalbą kariaunos iš Silezijos, Čekijos, Austrijos, Vokietijos, vedamos Vroclavo kunigaikščio Bernardo, Švabijos kunigaikščio, dviejų Reino grafų, Julicho ir kitų grafų sūnų bei kitų Vokietijos valdovų. Mat popiežius krikščionių žemėse buvo paskelbęs ediktą, kuriuo krikščionys, žadant nuodėmių atleidimą, buvo šaukiami į šventąjį karą prieš stabmeldžius, todėl ir ėmė iš visur plaukti į Prūsiją didžiuliai karių būriai. Su šiomis jėgomis patraukęs iš Prūsijos, priešas baisiai nusiaubė Žemaitiją. Didelį kraštą – Vaikių, Raseinių, Ariogalos ir Klogėnų valsčius jis sulygino su žeme. Apmašinus žudynėmis širdis, kai, pykčiui lėgstant, gėda apėmė ginkluotus karius, kad nelyginant plėšikai siaubia beginklius žmones ir kaimiečių lūšneles, niekur nestodami į tikrą kovą, pulkai, niokoję kraštą, buvo sutraukti prie Bisenės pilies, kurią jie ir apgulė. Ir viena, ir kita pusė iš pradžių kovojo su didžiuliu įkarščiu. Netikėtai gynėjai pristigo strėlių ir iečių, galbūt neturėjo arti tinkamų, tuo tarpu nepaprastai įžūlūs, stiprūs ir prityrę priešai eilė po eilės atkakliai veržėsi prie sienų, ir pilėnai vargais negalais juos įstengė nustumti netašytomis kartimis. Žiauriausios grumtynės pasibaigė naktį. Tą dieną dar pavyko pilį išgelbėti, bet palūžo ir gynėjų narsumas: jeigu, išaušus kitai dienai, puolimas būtų atnaujintas su tokia pat jėga, jie, be abejonės, nieku būdu nebūtų įstengę atsilaikyti. Todėl, nusiuntę į priešų stovyklą tris bajorus įkaitais, jie pasižadėjo pasiduoti. Nereikia, girdi, tęsti tokios sunkios kovos, kurioje turėsią žūti narsiausieji; galima juk reikalą užbaigti be šitokių nuostolių. Jeigu jie užsispyrę toliau pulsia, gynėjai iš paskutiniųjų ginsią pilį, jeigu jie kelioms dienoms sustabdysią kovas, pilėnai palankiomis sąlygomis patys pasiduosią. Šių kelių dienų jie prašą tik todėl, kad, susitarus dėl pasidavimo, nesusilauktų tėvynėje iš valdovo nei savo gyvybei, nei turtui tokio pavojaus, kurio tikisi nesusilauksią iš priešo. Jie gerai žiną, kad valdovas neturįs nei žygiui pasirengusių karių, nei noro galvoti apie pagalbos suteikimą piliai, todėl puolėjai nieku būdu nenukentėsią, jeigu gynėjai turėsią laiko pranešti valdovui apie gresiantį pavojų. Jie esą įsitikinę, kad iš jo gausią leidimą atiduoti nugalėtojams pilį, kurią apginti esą beviltiška. Kryžiuočiai jais patikėjo, tuo tarpu žemaičiai po šių kelių dienų nė nemanė pasiduoti, gal apgailėstaudami dėl savo ankstyvesnio nutarimo, o gal bijodami valdovo. Priešas vėl pradėjo pulti, tuo tarpu gynėjai, nebeturėdami vilties nei apsiginti, nei pasiduoti, ryžosi kautis ligi paskutinio kraujo lašo. Štai todėl nebuvo čia, kas vengia pavojaus, kiekvienas kuo narsiausiai veržėsi ten, kur virė žūtbūtinė kova; keletą kartų atrėmus antpuolius, kryžiuočiai prarado viltį užimti pilį. Kelias dienas užvilkinus, buvo prarasta ir proga, ir laikas. Be to, jau sklido kalbos, kad Gediminas su didelėmis jėgomis traukia pilėnams į pagalbą. Tiesą sakant, Gedimino ketinimai buvo gudresni: norėdamas išvilioti priešą iš Žemaitijos, jis patraukė su kariuomene tiesiai į Livoniją ir nusiaubė tą kraštą, pridarydamas didžiulių nuostolių. Su žeme sulygino Dorpatą, Kirumpės bei kitas pilis ir, niokodamas kraštą, pasiekė Revelį. Užmuštų buvo trys, o paimtų į nelaisvę – penki tūkstančiai. Žiemos pradžioje priešas laikėsi ramiai. Kryžiuočiai, žinoma, galėjo pasitelkti svetimšalių kariuomenę, kurią atvedė grafas Cinenbergas ir valdovas Egerbergas, tačiau be galo stiprūs šalčiai vertė juos dykai leisti laiką Prūsijos žiemos stovyklose. Sako, tą žiemą buvę tokie baisūs šalčiai, kad kur ne kur miškai, netekę reikalingos drėgmės, išdžiūvo ir daugelį metų atrodė lyg mirę, be lapų, primindami tuos didžiulius speigus. Kol priešas šalo, lietuviai, kur kas labiau pripratę prie šitokio oro, darbavosi kaip ir anksčiau karštai ir veikliai. Jie išsiuntė keletą būrių padėti Pskovo rusams, kovojusiems su danais, kurie, valdydami Livonijos pajūrį apie Revelį, puldinėjo Rusią. Ryžtingai kovojo Dovydas, Gardino vietininkas. Visas kraštas apie Livonijos įlanką ir Dauguvą buvo nusiaubtas kalaviju ir ugnimi: be kitokio grobio, išvesta penki tūkstančiai belaisvių. Vėliau, kai balandžio mėnesį nutirpo sniegas ir keliai dėl polaidžio tapo nepraeinami, atvedė kariuomenę, priešui ničnieko nenujaučiant, prie Klaipėdos, tačiau pilies užimti neįstengė. Todėl nusiaubė miestą ir aplinkinius kaimus, išsivarydami septynis šimtus belaisvių.

Sėkmingai apie rugpjūčio pradžią buvo nuniokotos Sembos ir Vėluvos žemės. Grįžtančius su grobiu pasivijo Tapiavos komtūras, tačiau, neapgalvotai puolęs į mūsų, nesulaukė sėkmės: žuvo kartu su kariuomene. Tais pačiais metais buvo nuniokotos Mazovija ir šalimais esanti Dobrynė. Pastaroji buvo taip nusiaubta, kad kunigaikštis Vladislovas, pats neįstengdamas to krašto apginti, jo išsižadėjo ir amžiams atidavė lenkų karalystei. Padaryti šitokį sprendimą paskatino ir naujo karo baimė: mat kryžiuočiai, nepasitenkinę tuo, kad neseniai atsiėmė savo žemes, surengė žygių Dobrynei užkariauti. Tuo tarpu nei lietuviai puolė kryžiuočius, nei kryžiuočiai lietuvius. Kadangi posilpnis dėl lengvos žiemos ledas negalėjo atlaikyti didesnio svorio, vokiečių jėgos, vadovaujamos grafų Jono bei Pilypo fon Spanheimų ir Petro Rozenbergo iš Čekijos, negalėjo žygiuoti iš Prūsijos žiemos stovyklų į Lietuvą. Atskiri maži būriai kėlė daugiau triukšmo, nei darė vieni kitiems žalos: šie išpuoliai buvo nežymūs, mažareikšmiai. Buvo sudeginti staigiu antpuoliu vien Dovydo, Gardino vietininko, dvarai ir Gedimino papilio rūmai bei sunaikinta keletas nedidelių raitelių būrių. Lietuviai mėgino netikėtu antpuoliu užimti Christmemelį, tačiau, išdavikui pranešus šį sumanymą, kryžiuočiai pasirengė ir atmušė puolėjus, padarydami nuostolius. Vis dėlto šie parodė savo nuostabų aršumą: mat patekę į pasalas ir atsidūrę beviltiškoje padėtyje, nes prarado vadą, pernelyg drąsiai puolusį į priekį, jie sutelktu būriu įsiveržė į priešų eiles ir iš kovos lauko pasitraukė tik tada, kai atgavo užmušto vado kūną, nepaisydami nei siaubingų pavojų, nei galybės kovos draugų žūties. Kai šitaip klostėsi reikalai Prūsijos pasienyje, Livonija, vildamasi pastovios taikos, ilsėjosi nuo karo. Fridrichas, Rygos vyskupas, gal asmeniškai jausdamas Gediminui dėkingumą už ne vieną kartą suteiktą pagalbą, o gal gailėdamasis karų nukamuotos Livonijos, bandė amžiams sutaisyti Livonijos ordiną ir Lietuvą. Tuo reikalu jis pasitelkė popiežiaus Jono XXII autoritetą, norėdamas Livonijos ordiną aukščiausios galios vardu priversti pagalvoti apie taiką, o lietuvius, garbingai pasiuntinybei tarpininkaujant, paskatinti priimti krikščionybę. Ir viena, ir kita šalis uoliai veikė: pasiuntiniais tapo Aleto vyskupas Baltramiejus ir šv. Teofrido vienuolyno abatas Bernardas. Gediminas vis dėlto nenorėjo nei krikščionybės priimti, nei sutarties sudaryti su krikščionimis, todėl visai nutraukė pradėtas derybas. Jo pasiuntinys Livonijoje išraiškiai prisipažino, kad valdovas esąs nusistatęs niekada neišsižadėti protėvių tikėjimo ir nesudaryti sutarčių, reikalaujančių keisti tikėjimą. Kad pasiuntinys sakė tiesą, parodė tolesni įvykiai: bemaž tuo pačiu metu abiem kryptimis patraukusi į žygį lietuvių kariuomenė kuo žiauriausiai siaubė krikščionių žemes. Dalis niokojo Livoniją, kita – Mazoviją; metraštininkai vieningai tvirtina, kad tuo metu buvo sudeginta Pultusko miestas bei šimtas trisdešimt kaimų ir trisdešimt bažnyčių ir išvesta į nelaisvę keturi tūkstančiai žmonių. Tuo metu lenkus kamavo dvejopas rūpestis; jie dvejojo, nežinodami, kur nukreipti kariuomenę. Jie negalėjo apsispręsti, ar kariauti su lietuviais, ar su kryžiuočiais: pirmas priešas rodėsi bausis dėl staigių antpuolių, antras – grėsmingas dėl troškimo užgrobti žemes. Jeigu sutelktas jėgas nukreipsią viena kuria kryptimi, be priedangos paliksią sparnus; jeigu dalį kariuomenės išsiųsią prieš kryžiuočius, remiamus talkininkų iš Pomeranijos, Saksonijos, Brandenburgo, Čekijos, irgi susidarysianti pavojinga padėtis, nes būsianti pakirsta jų kariuomenės galia. Tuo tarpu prieš lietuvius kariauti jų pačių žemėje neįmanoma sėkmingai nei su mažomis, nei su didelėmis jėgomis. Mat prieš reikią ten ieškoti didžiuliuose miškuose, kur prie siaurų takų patogų spęsti pasalas, o vietiniams gyventojams, gerai pažįstamiems kraštą, lengva pulti; atsidūrę šitokioje vietoje, lenkai nei mažais būreliais neįstengsiant atremti priešų, nei dideliais pulkais; per gausumą vieni nuo kitų nutolę, negalėsiant vienas kitam teikti pagalbos. Todėl jie ir nutarė sudaryti ar su vienais, ar su kitais taikos sutartį. Neilgai ginčytasi dėl visokeriopų siūlymų, su kuo daryti sutartį, o su kuo ginklais grumtis. Kuo greičiausiai ir kuo ryžtingiausiai reikią kelti kalaviją prieš tuos, kurie iš arti graso, o su tolesniais, suėjus į tariamą draugystę, nesunkiai būsiant galima ramiai gyventi. Išsiuntė į Lietuvą pasiuntinius, turėjusius prašyti Gedimino dukters Aldonos rankos Kazimierui, Lenkijos valdovui; lietuviai draugiškai priėmė pasiuntinybę, abi šalys susitarė, kad, valdovams susigiminiavus, būsianti tarp abiejų tautų tvirta taika. Dvidešimt keturis tūkstančius lenkų belaisvių dovanojo nelyginant kraitį. Lenkai ėmė naujas viltis puoselėti; naudodamiesi tvirta taika, jie ėmė rūpestingai prižiūrėti tas pasienio žemes, kurias arba priešas buvo kalaviju

nusiaubęs, arba patys palikę negyvenamas dėl nuolatinių antpuolių. Gediminas padėjo vėliau Vladislovui kariauti su Voldemaru, Brandenburgo markgrafu. Šiuo žygiu buvo nusiaubti didžiuliai priešų valdų plotai, ypač dėl to, kad lietuviai nelyginant laukiniai stabmeldžiai niokojo šventas ir nešventas vietas, nieko nepaisydami ir nerodydami jokios pagarbos tikėjimui. Dėl vieno bajoro nepaprastos drąsos žuvo pulko vadas Dovydas, garsus svetimuose kraštuose karo žygiais, o tėvynėje aukščiausiomis pareigybėmis ir giminyste su valdovu, kurio dukterį buvo vedęs; jis žuvo tada, kai, grįždamas su kariuomene namo, siaubė Mazoviją. Šis didvyris iš tiesų buvo vertas geresnio likimo. Visada jis rodydavęs tokį karinį sumanumą, visada jį lydėjusi tokia lemtinga sėkmė, kad ligi tol bemaž nebuvo ėmęsis žygio, kurio nebūtų labai sėkmingai užbaigęs. Ir sėkmingai kovodavo, ir pergales laimėdavo dėl to, kad mokėjo nepaprastai greitai susirengti į žygį. Kaimynams kėlė siaubą, ypač jo nekentė mozūrai. Būdamas valdovo vietininkas Gardine, Mazovijos kaimynystėje, smarkiai buvo nualinęs dažniais antpuoliais šį kraštą. Nenorėdamas, kad tėvynei kada gręstų tokie pavojai, be to, trokšdamas atkeršyti už naujas ir senas skriaudas, Andrius, mozūrų bajoras, įsimaišė tarp lietuvių, sakydamasis esąs sąjungininkas, prasiskverbė iki Dovydo ir stipriai netikėtu smūgiu jį nukovė. Kol šio palydovai atgavo žadą, jis, iš visų jėgų pavaręs žirgą, gyvas ir sveikas paspruko, išvengdamas persekiotojų strėlių bei iečių ir rankų. Padarė jis šitai, norėdamas palikti būsimoms kartoms kovos už tėvynę pavyzdį, apie kurį šie galėtų taip pat kalbėti, kaip senovėje buvo kalbama apie Mucijų Scevolą. Dar nuostabesnę krikščioniško narsumo pavyzdį parodė, gindama skaistybę, viena silpnosios lyties atstovė. Nekalta mergaitė, paimta į nelaisvę lietuvių kario, buvo verčiama nusidėti; kai nuolankūs žodžiai ir karčios ašaros, pagrindinis moterų ginklas, nieko negelbėjo ir nesuminkštino atšiaurios širdies, išradinę išėitį, kaip paprastai šitokiais atvejais esti, pasiūlė dorybę; mergaitė pažadėjo kareiviui atskleisti nepaprastą paslaptį, jeigu šis jai duosiąs ramybę, būtent – parodysianti, kuriuo būdu galima esą likti sveikam po bet kokio ginklo kirčio ar dūrio; kad šis nepamanytu, jog tuščiai šnekanti vien dėl to, kad nenori būti išgėdinta, ji pasisakė galinti savo pačios galva patvirtinti šiuos žodžius; apnuoginusi kaklą, ji paragino kareivį drąsiai kirsti kalaviju: perkirtęs ginklu kaklą, jis galėsįs sužinoti, ar teisybę ji sakiusi. Karys ištraukė kalaviją ir, vienu mostu nukirtęs jaunai mergelei galvą nuo pečių, suprato, jog krikščionė mergaitė žinojusi puikų būdą skaistybei išsaugoti, o ne gyvybei. Nepasitenkindamas ankstesniais laimėjimais bei iš Vokietijos atgabentų gausiu grobiu, Gediminas, sutelkęs didesnę lietuvių bei žemaičių kariuomenę, įsakė kitais metais iš naujo žygiuoti į Brandenburgo markgrafystę. Kariuomenės vadu buvo paskirtas Algirdas, valdovo sūnus, kuris kur kas veržliau nei kiti broliai baudėsi pelnyti tėvo karinę šlovę ir sėkmę. Įrengęs stovyklą netoli krašto sostinės Frankfurto prie Oderio, tą žemę kuo plačiausiai nusiaubė, o visokeriopą grobį bei nesužeistus karius saugiai parvedė atgal, nors žygiuoti reikėjo beveik šimtą mylių. Šitokie žygiai mankštino karius, o juos netrukus reikėjo vesti į lenkų karaliaus Vladislovo stovyklą. Mat Lenkija, kuri visai iki šiol stengėsi išsaugoti taiką, ėmė rengtis karui su ordinu; skriausdami kaimynus, kaip ligi šiol skriaudė, kryžiuočiai ir padarė karą neišvengiamą. Vladislovui į pagalbą nuskubėjo pats Gediminas, atskiriems kariuomenės daliniams vadovauti patikėjęs sūnums. Nuniokojęs Kulmo kraštą, nuvijęs ligi Drevantos, apiplėšęs ir išdeginęs bemaž visą Prūsiją ir kelis kartus į Lietuvą išsivaręs didžiulį grobį, Gediminas ilgainiui ant savo pečių užsikrovė visą karo naštą. Mat kryžiuočiai, neįstengdami atlaikyti jungtinių lenkų ir lietuvių jėgų spaudimo prieš bendrą priešą, pirmiausia pasistengė išardyti jų karinę sąjungą, sudarydami su Vladislovu tariamas paliaubas vieniems metams, po to, degdami neapykanta ir trokšdami keršto, nukreipė visas savo jėgas prieš Lietuvą ir Žemaitiją. Pirmąją jų nesutramdomo įniršio auką tapo Veliuonos pilis, pastatyta prie Nemuno pačios gamtos sutvirtintoje vietoje. Kryžiuočiai užpuolė pilį didelėmis jėgomis, atkakliai stengdamiesi ją užimti, tačiau antpuolius keletą kartų sėkmingai pavyko atremti; Ditrichas, Altenburgo grafas, tuo metu visos Prūsijos maršalas, pavadavęs ordino magistrą, atstumtas nuo pilies ir patyręs nuostolių, buvo priverstas nutraukti pilies apsiaustį. Sugrįžo jis lydintas naujų kariaunų, kurias iš Bavarijos buvo atvedęs kunigaikštis Henrikas, vis dėlto, ankstesnio pralaimėjimo pamokytas, neišdrįso stoti į atvirą kovą ir pulti. Skubotai iš abiejų pilies pusių pastatę

įtvirtinimus ir įkurdinę juose stiprias įgulas, kryžiuočiai, patys nelyginant ilsėdamiesi, pradėjo kamuoti pilėnus apsuptimi: neleisdami atsivežti maisto, vylėsi badu priversią pasiduoti. Tuo tarpu Gediminas, norėdamas padėti apsuptai Veliuonai, su didelėmis jėgomis užpuolė Fridburgą ir Bajerburgą; jis laikė šias pilis apsuptas ištisas dvidešimt dienų. Artėdami prie gynybinio pylimo, lietuviai čia patyrė smarkų pralaimėjimą, nes buvo pavartoti ligi tol neregėti negirdėti ginklai. Pasak metraštininkų, tada kryžiuočiai ėmę vartoti geležinius vamzdžius, kurie, užtaisyti paraku ir sviediniais, purkšdami liepsnojantį paraką, be galo smarkiai ir su baisiu trenksmu išmeta sviedinį į priešą. Išmoningas to amžiaus išradimas, tačiau kaip jis išniekino buvusią karinę šlovę: kur dėtis buvusiam šaunumui bei drąsai, jeigu silpna ranka, bemaž nieko neveikdama, klote iškloja nesuskaitomas narsiausių karių krūvas? Kai kovoje kalaviju, ietimi, kai grumiamasi rankomis, paaiškėja, kas tikras vyras; kai vartojami tokie vamzdžiai, atsitiktinumas lemia mirtį, kurios narsiausias karys negali išvengti, už kurią negali atkeršyti, nes nežino, iš kieno rankos ji ateina. Šitokiu ginklu ir buvo pašautas Gediminas kaip tik tuo metu, kai uoliai rūpinosi apsiaustimi, norėdamas kuo greičiausiai užimti abi pilis; jis krito be dvasios kovos rikiuotėje. Bemat visi kariai sudarė laidotuvių eiseną; viem raudodami gedėjo dėl šitokios pragaištingos valstybei mirties, kiti, karines dainas dainuodami, aukštino kunigaikščio žygius ir pergales. Po to kariuomenė palydėjo savo vadą, nelyginant paskutinę pergalę švenčiantį, į Vilnių, kur buvo iškilmingai pašarvotas ir Šventaragio slėnyje sudegintas. Be kelių dukterų (kurių vieną buvo išleidęs už Kazimiero, lenkų valdovo, o kitą – už Vaclovo, Mazovijos kunigaikščio), Gediminas turėjo keletą sūnų, dėl to galėjo valstybėje įsiliepsnoti nesantaika. Todėl, norėdamas iš anksto užkirsti kelią vaidams, jis buvo paskyręs Manvydui Kernavę ir Slonimą, Narimantui – Pinską, Mozyrių ir Vladimiro žemės dalį, Algirdui – Krėvą ir visas žemes lig Berezinos, Kęstučiui – Žemaitiją, be to, Trakus, Gardino, Kauno, Lydos, Upytės žemes ir Poleksiją, Karijotui – Naugarduką, Volkovyską, Liubartui – Vladimirą ir Volynę, Jaunučiui – Vilnių, tautos sostinę, Ašmeną, Ukmergę, Breslaują, be to, pastarąjį jis paskyrė didžiuoju kunigaikščiu. Kiti broliai dėl to piktinosi: ne dėl amžiaus ar narsumo, bet iš neprotingos tėvo meilės jaunikaičiui buvo suteikta pirmenybė. Vis dėlto dar neišblėsusi meilė ir pagarba tėvui neleido atvirai prasiveržti pasipiktinimui, kurį kėlė noras nurungti kitą. Valstybės taryboje jie viešai pasisakė būsią paklusnūs tam, kurį tėvas paskyręs savo įpėdiniu; šitaip susirinkusieji vieningai, pritariant visiems broliams ir luomams, paskelbė Jaunutį, jauniausiąjį brolių, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Po to taryba, pasikalbėjusi dėl karo su kryžiuočiais, nusprendė, jog Jaunutis tvarkysiąs tėvynės vidaus reikalus, o Kęstutis ir Algirdas, didžiai prityrę karo vyrai, vadovausią kariuomenei. Taip jau yra, kad trokštantis aukščiausios vietos niekad nepasitenkins žemesne pareigybe, o godžiai bausis užimti aukštesnę; kad kiekvienas, matydamas aukštesnėje vietoje nekenčiamą žmogų, jaučiasi pažemintas. Ilgą laiką šiaip ne taip tramdoma nesantaika pavirto tikru sąmokslo: Kęstutis bei Algirdas slapta sutarė iš Jaunučio atimti valdžią. Kadangi Algirdas ar išsisukinėjo, ar tikrai sutartu laiku negalėjo iš Vitebsko atvykti, Kęstutis, netoli sostinės esančiuose Trakuose tvarkęs visus sąmokslo reikalus, lapkričio 22 dieną slapta į Vilnių įvedė kariuomenę ir paryčiu užėmė abi pilis. Pabudęs iš miego ir išgirdęs triukšmą, Jaunutis paspruko iš pilies ir pusnuogis pasileido bėgti, tačiau Kęstučio raiteliai jį iš miško atgal sugrąžino. Vėlėliau atvyko ir Algirdas su kariuomene. Prasidėjo abiejų brolių mandagios varžytynės, kurios parodė, jog trečiasis pašalintas iš valdžios ne dėl to, kad broliai patys būtų troškę valdyti, bet dėl to, kad nenorėjo jam nusileisti. Nė vienas, nė kitas brolis nenorėjo iš Jaunučio atimtos valdžios sau: abu sakėsi mieliau vykdysią nei įsakinėsią. Kęstutis siūlė valdžią Algirdui, kaip vyresniajam, Algirdas – Kęstučiui, kuris vienas pats pašalinęs Jaunutį. Galop abu sutarė, kad Algirdas gausiąs didžiojo kunigaikščio titulą, o visa kita jie dalysią lygiomis, tiktai priešai būsią abiem bendri. Jaunučiui, paleistam į laisvę, atidavė Zaslavlio kunigaikštystę, kuri vėliau, kadangi Jaunutis neturėjo sūnaus, kaip motinos paveldima žemė atiteko Glebavičiams. Daugiau šeimoje nesirado jokių vaidų, gal dėl to, kad Jaunutis nerodė noro keisti padėtį, o gal dėl to, kad kiti didikai bei broliai palaikė Algirdą. Ramybė viešpatavo ir todėl, kad visiems kėlė baimę galia, kurią šiek tiek anksčiau didikai buvo suteikę Algirdui ir Kęstučiui, patikėdami jiems kariuomenę.

[...]

Antra dalis
Antra knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ,
KAI VALDĖ ALEKSANDRAS I VYTAUTAS

Paskelbus Aleksandrą Vytautą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, prasidėjo valstybėje klestėjimo laikai; tiesą sakant, ir prieš jį Lietuvos reikalais negalima buvo skųstis, ir po jo valstybė klestėjo, tačiau niekada ji nei žygių šlove, nei valdomų žemių platumu nebuvo didingesnė, kaip viešpataujant Vytautui.

Tai buvo karštos prigimties, be galo veiklus vyras; troško garbės ir naujų valdų, todėl jam niekada netrūko progų kariauti, o pradėjęs koki žygį, retai kada nesusilaukdavo sėkmės; iš mažens perpratęs karo gudrybes, paprastai be vargo pasiekdavo tai, kam pasiryždavo. Vilniuje, Šv. Stanislovo bažnyčioje, ir Vytautas, ir jo žmona Ona buvo labai iškilmingai pakelti į sostą Vilniaus vyskupo Andriaus Vasilos pagal nuo seno įprastas apeigas, krikščionių tikėjimo apvalytas nuo bet kokių prietarų tikėjimo. Vargu ar įmanoma apsaugoti, kaip po to prasidėjusi visuotinė linksmybė pakėlė žmonių nuotaiką: vieni viešose vietose, kiti – namuose sveikino vienas kitą sulaukę nepaprastai pasiilgtos, bet taip mažai besitikėtos ir dėl to kur kas mielesnės taikos; žmonės džiaugėsi, manydami, kad visuotinę sėkmę bei stiprybę laiduosią ne tik naujojo valdovo gabumai, bet ir visų susitelkimas. Tie, kurie nepasidavė tai džiaugsmo bangai, pradėjo nuodugniau svarstyti ir atidžiau nagrinėti, kokiems sąmyšiams tą dieną buvo užkirsti keliai, kokia ugnis užgesinta po pelenais! Tikri broliai blogiau vertinami nei pusbroliai! Iš Skirgailos atimta valdžia, nepaisyta nei Vladimiro, nei Dimitro Kaributo, nei Boleslovo Švitrigailos, nei kitų! Kęstučio sūnus viešpatauja, o Algirdaičiai – tik paprasti žmonės, samdininkai. Sumanyta nelaimių kaltininkui atlyginti už jo nusikaltimus, ir štai – jam atidavė viską, kas liko jo nusiaubtoje Lietuvoje! Daugeliui atrodė, jog žaizda apskritai ne pagydyta, bet tik sutvarstyta.

Tiesą sakant, tik asmenišką karaliaus autoritetą galėjo sulaikyti tuos žmones, kad jie neaptemdytų džiaugsmingų iškilmių naujais sąmyšiais. Kai karalius išvyko į Lenkiją, neilgai vis dėlto jie pajėgė tramdyti širdyje tūnantį įniršį: neilgai trukus galingai prasiveržė į viešumą tai, ką iki šiol slėpė. Netekęs valdžios Kazimieras Skirgaila pyko dėl patirtų nuostolių ir gėdijosi dėl nesėkmių, Boleslovą Švitrigailą kamavo nepasitenkinusios viltys: metais artimiausias Skirgailai, jis turėjo teisę pirmas paveldėti valdžią. Skirgaila, linkęs griebtis ryžtingų priemonių, be to, remiamas rusų ir turėjęs nemažai pinigų, surinktų tada, kai buvo valdžioje, savo lėšomis ėmė rengtis kariauti; sutelkęs rusų kariuomenę, jis ketino pulti Vilnių ir Vytautą. Švitrigaila, iš prigimties bailesnis ir lėšų mažiau turėjęs, nei reikia tokiam sumanymui, ir ne taip tautiečių palaikomas, pasirinko kitą kelią; nepajėgdamas tėvynėje stoti į atvirą kovą, pradėjo ieškoti pagalbininkų kaimyninėse priešų žemėse. Tuo metu Prūsiją valdė naujas riterių magistras Konradas Jungingenas. Jis troško karo, valdymo pradžioje ketindamas išbandyti karinę laimę, todėl mielai pažadėjo Švitrigailai pagalbą, žinoma, ne iš prielankumo pastarajam, bet iš neapykantos ar baimės Vytautui. Mat netikėtas tiek kartų atnaujinamų draugystės sutarčių nutraukimas žadino priešišumą bei keršto jausmą, be to, ne be pamato bijojo neramaus ir karingo žmogaus galybės, padidėjusios gavus kaimyninę kunigaikštystę; kadangi ta jo galybė taikos sąlygomis neabejotinai būtų išaugusi, padėtis rodėsi dar grėsmingesnė. Aišku, kad lengviau neleisti bėdai sulapoti, nei sulapojusią įveikti. Švitrigaila, remiamas kryžiuočių, pirmiausia ir įsiveržė į Vytauto asmenines valdas; smarkiai nuniokojęs Palenkės pasienius, užėmęs Stramelos, Suražo bei Gardino pilis, išsivarė į Prūsiją tris tūkstančius belaisvių.

Išgirdęs apie naujus neramumus, karalius Jogaila skubiai atvyko į Lietuvą, kur visomis priemonėmis stengėsi sutaikyti pusbrolius ir atkalbėti Skirgailą nuo kovos; pastarajam karalius turėjo didelės įtakos,

tačiau vargais negalais jam pavyko jį perkalbėti prie seniau valdomų pilių ir žemių pridėjus Seversko krašte Starodubą, Volynėje – Kremenecą, o Lietuvoje – Senuosius Trakus. Vytautas neprieštaraudamas sutiko jas perleisti: netekdamas menkų žemių, jis galėjo jaustis ramus dėl savo valdžios; susitaikęs su Skirgaila, visą dėmesį ir visas jėgas dabar nukreipė prieš Švitrigailą. Kad ateityje nesirastų dėl kokio menko nesutarimo naujų dingsčių karui, jie sutarė, jog nuo šiol visus jų ginčus spręsiąs tikrai karalius. Per tą patį susitikimą Vytautas, norėdamas pelnyti šiojį tokį karaliaus brolių palankumą sau, pamėgino laimėti jų draugystę, susirūpindamas Andriumi Vingaudu, Trubčevsko kunigaikščiu. Linkusį į maištus ir su kryžiuočių pagalba siekusį valdžios Andrių Jogaila pirmaisiais savo viešpatavimo metais buvo uždaręs į kalėjimą, kur ligi šiol tebelaikė, šiam nė nežinant, ar liks gyvas, ar ne. Vytautas jį užstojo, maldaute maldaudamas karalių dar kartą nudžiuginti visų širdis: tą dieną ne tik Vytautas baigė ginčą su Skirgaila, karaliui tarpininkaujant, bet, Vytautui prašant, susilaukė malonės ir Andrius. Vis dėlto sunkiai išprašė Andriui gyvybę, laisvę bei valdą. Ateityje Andrius ir pasitenkino tomis valdomis, vengė visokių įtartinų ir pavojingų žingsnių, gyveno kaip eilinis pilietis toli nuo rūmų, nedalyvaudamas valstybės gyvenime. Jis davė pradžių garsiais savo žygiais kunigaikščių Polubinskių bei Trubeckijų šeimai.

Padėjusį žiemą Lietuvoje pamatus taikai Jogailą lenkų karalystės reikalai pakvietė atgal. Tuo tarpu Švitrigaila ir toliau kurstė kryžiuočius rengtis karui, kol žiema, kol ramus metas, o stoti į kovą pavasario pradžioje. Šie papildė reguliarią kariuomenę paraginę imtis ginklo Prūsijos vyrus, be to, pakvietė nemaža pagalbininkų iš kitur – iš Silezijos, Austrijos ir visos Vokietijos; daug karių susiruošė į šlovės žygį iš Anglijos bei Prancūzijos. Mat teutonų riterių, arba kryžiuočių, ordinas dėl nuolatinių karų tuo metu ten buvo laikomas nelyginant kokia arena, kur galima pelnyti karo šlovę, todėl ne tik išgarsėję savo žygiais bei nuopelnais kariai, bet ir didžiai patyrę karvedžiai, tikėdamiesi pelnyti dar didesnę šlovę, traukė iš visų krikščioniškųjų karalysčių į Prūsiją. Riterių magistras Konradas su savo bei svetimšalių kariuomene pavasario pabaigoje patraukė į Lietuvą. Nusiaubęs dideliuose plotuose kaimus šiapus ir anapus Nemuno, jis atėmė iš lietuvių bei žemaičių keletą pilių. Sutraukęs kraštą niokojusius pulkus prie Marienverderio salos, pasak kryžiuočių metraštininkų, prieš vesdamasis karius į krašto gilumą, iškėlė toje saloje prabangią puotą. Prie stalo visi karvedžiai bei riteriai susėdo tokion vieton, kokia kiekvienam priklausė pagal jo žygių šlovę. Galustalėje sėdėjo austrų riteris Kinodijus, kitados vieni vieną išžudęs šešiasdešimt turkų, kurie jį vijosi. Greta jo įsitaisė Fridrichas, Meiseno markgrafas, nė vienas jo šeimos vyras nebuvo palikęs kovos rikiuotės. Toliau – grafas Hildermidas, škotas, sūnus tėvo, kuris, gelbėdamas karalių, paaukojo gyvybę. Po jo – grafas Rupertas, atsisakęs Romos imperijos sosto, į kurį buvo kviečiamas. Pagaliau pats Konradas, puotos kėlėjas, dėl to, kad iš meilės teutonų ordinui buvo metęs jauną nepaprasto grožio sužadėtinę. Vestfalijos vėliavininkas Degenhartas, atleidęs kaltes savo priešininkams, nužudžiusiems jo tėvą. Riteris Fridrichas, visuomet daręs viską, ko tik iš jo buvo reikalaujama šv. Grigaliaus vardu. Toliau kiti, kiekvienas pagal nuopelnus. Puota, surengta su tokia prabanga, kad rodėsi, jog jie ne karo lauke, o mieste, užsitęsė penkias valandas ir atsiėjo penkis šimtus tūkstančių markių. Mat buvo patiekta galybė rečiausių valgių, be to, svečiams atiteko visi sidabriniai bei auksiniai indai, stovėję ant stalo. Šitaip nelyginant karo dovanomis paskatinęs vadus, Konradas patraukė tiesiai prieš Vytautą, nė nemanydamas, jog po šitokių išlaidų juos vedasi į skerdyklą. Tas pats prūsų metraštininkas, aprašęs šią puotą, teigia, jog jie susikovė su Vytautu prie Vilniaus; Konradas, tame mūšyje nugalėtas, paliko kovos lauke trisdešimt tūkstančių karių. Lietuvių metraštininkai nemini nei šios puotos, nei šitokio pralaimėjimo. Gal visa tai dėjosį anksčiau, kaip kas ne kas tvirtina, bet tada ir Vytautas, ir Konradas turėjo būti tam karui paskyrę kitus vadus. Tikrai žinoma, kad tais metais Konradas pirmą kartą kariavo prieš Vytautą; pasitelkęs galybę svetimšalių ir nuniokojęs kraštą, jis buvo apsupęs Vilnių. Per du mėnesius Konradas išmėgino visokias priemones, kurių, puldami miestus, paprastai imasi visi patyrę vadai, tačiau nesėkmingai, todėl Švitrigaila nutarė griebtis apgaulės. Jis įsakė vienam apsikriam jaunam vyrui, savo giminaičiui, apsimesti perbėgėliu ir pabandyti patekti į miestą; įsigijęs pasitikėjimo ir įsileistas į miestą, šis turėjo susirasti atsidavusių parankinių ir, jų padedamas, vienu metu

padegti medines abiejų pilių įtvirtinimų dalis. Jaunikaitis iš tiesų buvo priimtas kaip perbėgėlis, niekam nė į galvą neatėjo, kad tas gali būti išdavikas. Į padėjėjus bei piktadarybės talkininkus jis pasikvietė ne ką kitą, o graikų apeigų vienuolius rusus, įsitikinęs, kad juos, paklusnius Švitrigailai, rėmusiam krašte jų tikėjimą, galės be vargo sukurstyti ir tuo būdu nesunkiai atlikti gautą uždavinį, nes sargybiniai iš pagarbos tikėjimui leisdavo vienuoliams laisvai vaikštinėti apie sienas. Be didelio vargo pavyko juos prikalbėti šiam nusikaltimui: suvilioti pažadų, be to, gavę gražaus pinigų, jie netruko pasisiūlyti į pagalbą. Tuo tarpu Švitrigaila rūpinosi, kad puolėjai tinkamai pasirengtų kovai ir nepraleistų progos. Šis sumanymas, ko gero, būtų pavykęs, jeigu vienas iš tų vienuolių, gal pajutęs meilę tėvynei, gal panorėjęs didesnio atlyginimo, nebūtų atskleidęs jo pilies viršininkui. Pasirengę antpuoliui priešai, turėję sutartu laiku įsibrauti į pilį, pastebėjo, jog iš pilių niekas nejuda, ir suprato, kad jų apgaulė iškilo aikštėn; nebesitikėdami pasisiekimo, jie atitraukė miestą supusią kariuomenę. Netoliese stovėjo išsirikiavę kovai Vytauto kariai, tačiau jis iš atsargumo nedrįso iš karto mesti visas jėgas į puolimą, nes gerai žinojo, jog kryžiuočių kariuomenė ir geriau ginkluota, ir didesnė. Vis dėlto jis netruko suduoti priešui keletą greitų ir smarkių smūgių. Kai šis gaišo laiką, supdamas pilį, jo greitoji raitija porą kartų įsiveržė į Prūsiją ir, nuniokojusi prajojamus kaimus, skubiai sugrįžo į Lietuvą, čia žudė ne tik maisto tiekėjus, pernelyg saugiai jodinėjančius po aplinkinius kaimus, bet ir sargybinius, stovinčius prie pilies postuose, veržėsi į pačią stovyklą, vienur tesukeldami sąmyšį, kitur surengdami žudynes. Kai priešas galop ėmė trauktis, įniko jį visaip varginti: puldinėjo tai ariergardą, tai sparnus, į pasalas viliojo priekines saugas. Vytauto kariai siuvo aplinkui žaibišku greičiu, pasirodydami čia vienur, čia kitur, taip sėkmingai puldami, jog buvo manoma, kad už Lietuvai padarytą žalą pakankamai atseikėta kryžiuočių patirtais nuostoliais. Parvedę karius į Prūsiją, pastarieji neilgai ilsėjosi: padaliję kariuomenę trimis žygio voromis, žiemą jie nuniokojo įvairias Lietuvos žemes: ordino maršalas Verneris fon Tetingenas – pačią Lietuvą, Sembos teisėjas Ulrichas fon Jungingenas, magistro brolis, – Medininkų ir Raseinių valsčius Žemaitijoje, Konradas fon Kyburgas, Balgos komtūras, – Drohičino kraštą Palenkėje. Vis dėlto ir už tai jiems buvo atlyginta: tą pačią žiemą, kryžiuočiams išsiskirsčius po žiemos stovyklas, Vytautas netikėtai su lengvąja raitija įsiveržė į Prūsiją ir, nusiaubęs Įsruties apygardą, atkeršijo priešams. Kai baigėsi dvejus metus užtrukęs karas su kryžiuočiais, abiem šalims atnešęs daug žalos, bet kur kas daugiau Lietuvai, Vytautas ėmė galvoti, kokių būdu pastatyti ant kojų bemaž irstančią valstybę. Tiesa, Švitrigaila laikėsi ramiai, tačiau vargu ar galima buvo tikėtis ramybės iš kryžiuočių, kurie, kaip buvo žinoma, paliovė kariavę ir iš kovos lauko pasitraukę ne todėl, kad troško taikos, bet todėl, kad turėjo atsikvėpti. Valdovo išdui dėl nuolatinių išlaidų ištuštėjus, karo naštos nepajėgė toliau nešti šalia Prūsijos esančios žemės – Lietuva, Palenkė, Žemaitija, baisiai nusiaubtos prieš antpuolių, tuo tarpu tolimesnės – Kijevas, Severskas, Podolė, dėl karaliaus brolių nesantrovės nenoromis pripažinusios Vytauto, kaip didžiojo kunigaikščio, aukščiausiąją valdžią, visai nenorėjo dengti karo prieš Lietuvos nedraugus išlaidų, neketino duoti nei karių, nei pinigų. Jeigu tų žemių kunigaikščiai būtų priversti paklusti kaip senovėje didžiajam kunigaikščiui, jo jėgos, be abejonės, gerokai padidėtų. Žymiausieji iš tų kunigaikščių – tai Seversko Dimitras Kaributas, Kijevo Vladimiras ir Podolės Teodoras Karijotaitis, turtingi ir galingi valdovai. Vytautas nutarė pirmiausia ištirti jų nuotaikas, todėl pasiuntė žygūnus, turėjusius pareikalauti iš jų valdomų žemių pinigų, kitados paprastai kasmet mokamų į Lietuvos didžiojo kunigaikščio išdą.

Gal jie šitaip elgėsi iš anksto tarp savęs susitarę, gal kiekvienas viską darė savo galva, tačiau visi išdidžiai atšovė pasiuntiniams, jog nemokėsia, o ypač Dimitras, labiau už kitus nesitaikstantis su kito valdžia. Jis atrėžė, jog jo tėvas Algirdas buvęs Lietuvos didysis kunigaikštis, jog pats esąs karaliaus Jogailos brolis, o Vytautui – nieko neskolingas. Esą veltui siuntinėdamas suktus pasiuntinius, šis baudžiasis primesti svetimą valdžią tam, kuris net brolio valdžią tik tada pripažinęs, kai buvęs ginklu nugalėtas. Jis padaręs Vytautui pakankamai nuolaidų, sutikdamas, kad šis ramiai viešpatautų Lietuvoje, kurią jis, kaip įpėdinis, paveldėjęs. Savo ruožtu tegu Vytautas leidžias Dimitrui, kaip ir kitiems kunigaikščiams, tik vieną karalių laikyti aukščiausiu valdovu. Norėdamas jį padaryti savo duoklininku,

pirmiausia neišvengiamai turėsiąs patirti jo priešišumą. Kur kas daugiau naudos Vytautas turėsiąs, jeigu, neminėdamas nei duoklės, nei pavaldumo, liksiąs draugu. Vytautas žinojo karingą šio vyro būdą, todėl, apgalvojęs gautą atsakymą, sutelkė negaišdamas Lietuvoje ir Žemaitijoje kariuomenę, kurią, sugrįžus pasiuntiniams, ir ketino vesti prieš Dimitrą. Tačiau ir Dimitras perprato Vytauto sumanymus, nes žygūnų atsiuntimas rodė, jog šis ieško dingsties karui. Skubiai sušaukęs karius, sulaukęs paramos iš Tverės, jis patraukė į Lietuvą, nenorėdamas kariauti savo valdose. Prie Nekudovo abi kariuomenės sustojo viena prieš kitą; neilgai trukus, prasidėjo mūšis; į kovos liniją išvesti pulkai smarkiai susikovė, tačiau sėkmė ilgai nelinko nei į vieną, nei į kitą pusę ir kova užsitęsė daug valandų. Ilgainiui rusų kariuomenė pirma sutriko ir pradėjo trauktis. Vytautas, šitai išvydęs, su visomis jėgomis puolė vytis atsitraukiančiųjų, persekioti pakrikusio priešo, galop, su narsiausiais kariais pasivijęs pagrindinę kovos rikiuotę ir ją pralaužęs, privertė rusus bėgti, kur pakliuvo. Nenorėdamas, kad nugalėtieji turėtų laiko kokioje vietoje atsikvėpti, jis išsiuntė lengvųjų raitelių būrius bėgančiųjų persekioti, tuo tarpu pats, surinkęs grobį, su pagrindinėmis jėgomis patraukė į Severską. To krašto sostinė Seversko Naugardas – nemažas miestas, garsėjęs ne tik valdovo, bet ir kitų žmonių turtais. Čia jau seniai gyveno Seversko kunigaikščiai. Dimitras čia buvo įkurdinęs žmoną ir vaikus, pagaliau pats čia pabėgo su žymiausiais savo didikais po nesėkmingo mūšio. Nors Naugardą gynė nemaža karių, nors miestą supo geri mediniai (tuo metu įprasti) įtvirtinimai, tačiau Vytautas ryžosi nedelsdamas jį pulti. Norėdamas iš grobio papildyti iždą ir atkurti kariuomenę, be to, visiškai sumušti ir paimiti į nelaisvę Dimitrą, jis būtinai turėjo užimti miestą. Įsitraukus į ilgą apsiaustį, galima gaištant išleisti iš rankų pergalę, nes kiti Rusios kunigaikščiai susitelks atremti Dimitrui gresiančio pavojaus, mat, jį sutriuškinus, ir kitus ištiksiąs toks pat likimas. Žodžiu, laimėti galima tik staigiais veiksmais. Štai todėl Vytautas, nutaręs pulti miestą, susišaukė pulkų bei kitus vadus ir įsakė pasiruošti puolimui ir asmeniškais pokalbiais bei viešai paskatinti karius negailėti jėgų. Neužėmus miesto, visai neseniai kovos lauke pasiekta pergalė nesuteiksianti Lietuvai atvangos, anaipol, pasėsianti naujų vargų. Tikroji pergalė štai čia pat už šio vienui vieno pylimo, kuris ranka pasiekiamas. Tegu jie nesibauginą miesto sienų, už kurių stovi likučiai dar neatsigavusių nuo neseno baisaus pralaimėjimo gynėjų. Nieko nereikia daugiau, tik būti drąsiems kaip visuomet ir ryžtingai pulti priešą. Jeigu šitai padarysį, netruksią nugalėti: miesto didumas turįs skatinti jų narsą, nes juo didesnis miestas, juo didesnį grobį jame ras nugalėtojai. Šitai kalbėjo Vytautas pulkų vadams, šitai pulkų ir būrių vadai bylojo kareiviams; tą patį sakė kariai savo draugams, viską perdėtai didindami. Štai todėl, vienas kitą karštai skatindami, kariai godžiai laukė ženkle pradėti kautynes. Galop davus ženklą, jie iš visų pusių su tokiu įkarščiu bei užmoju užgriuvo sienas ir gynėjus, kad nors priešas ir atkakliai grūmėsi, bemat paaiškėjo, jog jis nebesitiki ir nelaukia pergalės, o kovoja veikia būtinumo verčiamas. Vis dėlto daugiausia bėdos Dimitrui padarė gaisrai, kilę iš karto keliose vietose: nuo tam tyčia padarytais prietaisais sviedžiamų į miestą degmenų netruko suliepsnoti stogai bei mediniai namai, be to, išvesti Vytauto kariai, saugiai prislinkę keliose vietose prie įtvirtinimų pakasais, padegė bokštus ir vartus. Liepsnos ir priešo puolami gynėjai, grūmėsi su dvigubu pavojumi, nieko nepajėgė padaryti, ir miestas netrukus buvo užimtas ir apiplėštas. Ką rado miestiečių namuose, tas atiteko kariams, kunigaikščio Dimitro lobiai ir visi turtai, sugabenti į pilį ir bažnyčias, pakliuvo į Vytauto iždą. Po to, kai visas Severskas vėl kaip kadaise atsidūrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžioje, kraštui buvo paskirtas vietininkas, turėjęs Vytauto vardu jį valdyti ir žiūrėti, kad Dimitro šalininkai nesukeltų karo. Dimitrą su žmona bei vaikais išsiuntė į Vilnių, čia jį ilgam uždarė Aukštutinėje pilyje, o į laisvę paleido, kai Aleksandras (žmonių vadinamas Olegu), Riazanės kunigaikštis, karštomis maldomis jį užstojo ir, davęs užstatą, laidavo jam Vytauto palankumą. Niekas taip stipriai nesutramdo išpuikėlio širdies kaip nesėkmė, todėl ir Dimitras, ilgai kalėdamas, išmoko klusnumo. Vėliau, prisiekęs visada būti ištikimas Vytautui bei jo įpėdinams, gavo iš jo valdyti Braclavą, Vinicą, Kremencą, Sokolecą. Pasitenkinęs šiomis didelėmis valdomis, liovėsi reikalavęs Seversko. Išgarsėjęs daugybe žygių, jis įkūrė Zbaražo ir Višnioveco miestus. Nuo tų miestų

gavo vardą Kaributų kilmės Zbaražskių bei Višnioveckių kunigaikščiai, Dimitro palikuonys, kurie ligi mūsų dienų nei Lenkijoje, nei Lietuvoje niekam nenusileidžia valdovų šlove.

Įveikęs Dimitrą, Vytautas patraukė su kariuomene prieš Kijevo kunigaikštį Vladimirą. Viešai jis kėlė du reikalavimus, dėl kurių žmonių akyse karas neturėjo atrodyti toks nepagrįstas: pirma, Vladimiras turįs būti vienodai vertinamas su Dimitru, antra, neseniai esąs sudarytas su Jogaila susitarimas, pagal kurį Vytautas privalęs savo jėgomis atiduoti Kijevo Skirgailai. Iš tikrųjų kerštą kurstė kitkas – prisiminimai apie asmenišką skriaudą, nes tuo metu, kai Vytautas pabėgęs gyveno Prūsijoje, Vladimiras iš paskutiniųjų priešinosi Jogailai, kad šis neskelbtų Vytauto didžiuoju kunigaikščiu, ir su savo kariais talkino karaliui, kai pastarojo kariuomenė stengėsi iš Vytauto atimti Palenkę, Gardiną ir kitas valdas. Vladimiras, nedarydamas jokių išvadų iš Dimitro pralaimėjimo, drąsiai rengėsi karui, neužmiršdamas nieko, kuo būtina pasirūpinti. Vytautas, norėdamas sudaryti įspūdį, jog iš tiesų tvarko Skirgailos reikalus, atidavė šiam užkariautas Ovrūcho bei Žitomiro pilis, o iš ten nuvedė kariuomenę prieš Vladimirą, jau ištraukusį į kovos lauką. Kariuomenėms nespėjus susigrumti, atvyko Jogailos pasiųsti lenkų didikai. Jiems tarpininkaujant, neprasidėjo broližiška kova, ir karo vadai tam tikromis sąlygomis susitarė laikytis draugystės. Vladimiras Kijevo kunigaikštystę užleido Skirgailai, o Vytautas atidavė Vladimirui amžinai valdyti Kopylį ir žemes per trisdešimt mylių nuo miesto. Gavęs šį kraštą, Vladimiras ilgainiui aprimo ir nieko daugiau nebereikalavo: viskuo patenkintas, nejausdamas pavydo, nebijodamas pavoju, gražiai valdė šias žemes, ketindamas jas perduoti palikuonims. Įkūręs Slucko miestą, per sūnų Aleksandrą (vietiniai žmonės jį vadina Olelka) paliko būsimosioms kartoms Slucko kunigaikščio vardą, kuris, kad ir ne toks kilmingas, tačiau dėl tėvynės labai atliktų žygdarbių, ypač kovojant prieš skitus, gerokai didingesnis nei kiti.

Skirgaila, nelaukdamas, kol bus tvarkingai perduotos pažadėtos pilys, užpuolė kurias ne kurias su savo kariuomene ir užėmė; neramiam ir įtaringam žmogui rodėsi, jog viskas dedasi pernelyg lėtai ir ne taip, kaip buvo sakoma. Vis dėlto neilgai jis džiaugėsi naujomis valdomis, kurių taip aistringai troško: džiaugsmą nutraukė kito žmogaus nedorumas. Mat vieną kartą Skirgaila po smagios medžioklės užsuko į netolimą rusų vienuolyną ir čia po puikių pietų susimanė gerti; įsilinksminęs sugalvojo varžytis, kas daugiau išgers; kadangi nebuvo ragautojo, vienuolyno viršininkas, pavadavęs tuo metu Kijevo metropolitą, slaptai jam įpylė nuodų. Aiškų nusikaltimą, tačiau daug kas troško šitokios baigties, kai nekenčiamas valdovas savo gyvybę užmoka už gyvybes tų, kurių nelaimei ketino gyventi. Išsekintas šio negando, po kelių dienų jis Kijeve mirė. Kijeviečiai, pamilę jį gyvą už dosnumą, palaidojo mirusį su karališkomis apeigomis garsiuose tos vietos požemiuose. Vytautas jo įpėdiniu paskyrė Joną Algimantaitį, Alšėnų kunigaikštį, neatskiriamą savo žygių bei tremties palydovą, tačiau ne Kijevo kunigaikščiu, o tikrai vietininku.

Beliko Teodoras Karijotaitis, Podolės kunigaikštis, kuris, bičiuliams pralaimėjus neišsivadėjęs nei atkalkumo, nei drąsos, dar rūpestingiau ėmė rengtis karui prieš Vytautą, nes buvo tvirtai įsitikinęs, jog kariauti teks jam vienam. Jis sakė, jog didžiausia gėda, nepamačius priešų ir su juo nesusigrūmus, pasiduoti vien dėl to, jog žinai, koks buvo sąjungininkų likimas. Tegu iš svetimųjų nelaimių mokosi išminties tie, kurie savo tėvynėje neturi jokių vilčių: jis negalys nei taip labai vertinti Vytauto sėkmės, kuri nugalėtojams visada būnanti slidi, nei niekinti savo jėgų. Su stipria kariuomene, sutelkta Podolėje ir Valachijoje, jis patraukė prieš Vytautą ir susidūrė su juo prie Braclavo. Vytauto šalininkai, didžiudamiesi dviem pergalėmis, su tokiu įniršiu puolė priešą, kad pirmuoju smūgiu palaužė jo jėgas. Kariams pasileidus bėgti, Teodoras, Vytauto smarkiai persekiojamas, vargais negalais paspruko į Kamenecą. Jis nevaliojo greitosiomis suburti kariuomenės, kuri galėtų stoti į atvirą kovą. Todėl sustiprino ir šiaip pajėgią pilies įgulą pasiryžęs čia kariauti toliau. Tuo tarpu Vytautas, naudodamasis pergale, kol dar neišblėso apie ją garsas, ir norėdamas kuo greičiausiai užbaigti karą, nepatraukė su pagrindinėmis jėgomis prie Kameneco, nes neturėjo nei jėgų, nei vilties greitai su juo susidoroti, bet, padalijęs kariuomenę, netikėtai užpuolė, lipdamas sprunkantiems priešams ant kulnų, kelias kitas Podolės

tvirtoves, kitus miestus ir kitas pilis. Iš dalies dėl baimės, o iš dalies savo noru jos viena po kitos pasidavė nugalėtojo malonei, nes visoje Podolėje vargu ar liko žmonių, bent šiek tiek laikančių Dimitro pusę ar manančių kovoti su Vytautu; po to pastarasis pradėjo pulti Kamenecą. Vargu ar būtų sėkmingai įveikęs pilį, kuri, pačios gamtos, rodos, sukurta tvirtovei, ligi tol atrėmė bet kokias žmonių pajėgas ir pastangas, tačiau negi esti tokių gynybinių įtaisų ir tokių įvirtinimų, kurių nepalaužtų nesantaika? Negi kur esti tokia kalno viršūnė, kurios nepasiektų nesantarvė? Gal dėl Vytauto klatingumo, gal dėl kokios kitos priežasties tarp Podolės ir Valachijos karių kilo nesutarimai, kurie tarytum išgriovė gynybines sienas ir atvėrė priešui kelią: dėl asmeniškios neapykantos įtūžusios širdys visiškai užmiršo rūpintis bendrais reikalais. Išsiuntė žygūnus, turėjusius tartis dėl pilies perdavimo sąlygų. Kadangi Vytautas jiems parodė palankumą, apsuptieji visiškai pasidavė jo malonei. Perdavus pilį ir visą Podolę vėl prijungus prie Lietuvos, pilyse bei miestuose paliko lietuvių karių įgulas ir lietuvių kilmės vietininkus. Kunigaikštį Teodorą su šeimyna išgabeno į Vilnių. Po šio žygio smarkiai sunerimo lenkai, būgštaudami, kad Vytauto pergalės nepaverstų niekais jų senų ketinimų valdyti Podolę, ypač dėl to, kad Vytautas, gerai prisimindamas karus, kuriuos vedė Algirdo vadovaujami lietuviai, vydami iš Podolės skitus, neslėpė, jog šią žemę jis imąs į savo rankas ne tik kaip karo laimikį, atitekusį po pergalingo karo, bet ir kaip seną, teisėtai jam priklausančią valdą. Jogaila visaip stengėsi susitarti su Vytautu, kad šis nesipriešintų lenkų įsitvirtinimui šiose žemėse. Veikia norėdamas lenkus labiau palenkti į karalių, Vytautas galop sutiko nusileisti, bet pareikalavo kaip atlyginimo keturiasdešimt tūkstančių lenkų auksinų (vadinamųjų florinų). Kadangi valstybės išdas buvo dėl karų ištuštėjęs, Vytautas, Spitekui iš Melštino, Krokuvos vaivada, parūpinus pinigų, atidavė karalystei ir karaliui Kamenecą, Smotričių, Skalą, Červonogradą. Vėliau šių valdų vietininku karalius laikinai buvo paskyręs Spiteką. Ta pačia proga karalius bei Vytautas susitarė, kad Severesko kunigaikštystėje Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininku būsiąs kunigaikštis Teodoras Sanguška.

Tuo metu jau galima buvo manyti, jog visoje Lietuvoje įsiviešpataus taika, tačiau nerimo Švitrigaila. Matydamas, kad Vytautą lydi pastovi sėkmė, jis niršo ir siuto, galop ėmėsi ryžtingų žingsnių, pasitelkdamas svetimšalių ginklą. Jis nuolatos kurstė Prūsijos bei Livonijos kryžiuočių magistrus prieš Vytautą. Vasario 6 šie žiauriai nuniokojo Lietuvą, o po to Žemaitiją. Vytautas, ligi šiol laikęs savo kariuomenę Rusijoje žiemos stovykloje, negalėjo su keliais būriais, jį palydėjusiais į Lietuvą, imtis jokių veiksmingesnių žygių: nei niokojančių atremti, nei traukiančių namo vytis. Norėdamas vis dėlto atsilyginti priešui už tą antpuolį, jis, kuo greičiausiai sutelkęs karius, įsiveržė į Livoniją: nusiaubęs kaimus, užėmė Daugpilį Dauguvos pakrantėje. Esu tikras, jog Vytautas turėjo tam tikrą tikslą, siųsdamas į Livoniją savo kariuomenę, mat iš žvalgų jis sužinojo, kad Švitrigaila perėjęs iš Prūsijos į Livoniją. Taigi atsargesni Vytauto vyrai būgštavo, kad šis nesusimanytų žygiuoti į tokias vietas, kurių ligi šiol kryžiuočiai nebuvo lietę. Vis dėlto Švitrigaila visai ką kita turėjo galvoje ir kuo kitu rūpinosi. Jis matė, kad iš tų karų, o, po teisybei, plėšikiškų antpuolių, protarpiais siaubiančių iš netyčia Lietuvą bei Žemaitiją, naudos turi tikrai kryžiuočiai, tuo tarpu jis pats lieka kaip buvęs nuskurdęs tremtinys. Todėl ėmė tartis su rusų didikais, koku būdu galima būtų užimti Rusiją, iš kur galėtų pats savo nuožiūra pradėti karą prieš Vytautą. Nelabai toli nuo Livonijos, Baltarusijoje, turtingą Vitebsko žemę valdė karaliaus Jogailos vietininkas Teodoras Vesna, karaliaus sakalininkas Lietuvoje. Nors šis kraštas anksčiau Algirdo buvo prijungtas prie Lietuvos valstybės, tačiau Jogaila jį pasiliko sau kaip tėvonijos dalį. Vis dėlto saugojo tą žemę nelabai rūpestingai (šitaip paprastai esti, kai karalysčių pakraščiai pavedami tiems, kurie tenkina karalių įgeidžius), galima sakyti, visai aplaidžiai, rodos, nė nemanydamas, jog jai gali grėsti koks pavojus. Nematė ar dėjosį nematęs jai gresiančio pavojaus ir Vytautas, nelyginant šitai būtų visai svetimas reikalas. Tad Švitrigaila, būdamas tikras, jog rusai jam pasiduos, tyliai patraukė žinomais keliais per Polocko girias su keliais tūkstančiais Livonijos karių, užpuolė Vitebską, be didelio vargo užėmė Vitebsko miestą ir dvi pilis, šiaip sunkiai įveikiamas ne tik dėl įvirtinimų, bet ir dėl neprieinamos vietos, rusams be kovos pasiduodant, o po to į savo rankas paėmė Oršą ir visą kraštą tarp Dnepro ir Dauguvos. Jogaila,

neilgai trukus gavęs žinią apie tuos įvykius, ne tiek pykdamas dėl žemės netekimo, kiek dėl nešlovės (mat jam pranešė, kad jo vietininkas Vesna Švitrigailos įsakymu buvęs nustumtas nuo sienos ir šitaip gavęs galą), paliepė Vytautui tol kariauti, kol neatsiims žemės ir nesutriuškins Švitrigailos. Vytautui ir pačiam rūpėjo šis karas, nes troško, kad Baltarusijos žemės būtų paklusnesnės Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, nei ligi šiol, todėl mielai ėmėsi viso šio reikalo. Greitai užpuolęs ir užėmęs Oršą, jis patraukė į Drucką. Drucko kunigaikščiai, pirmųjų Rusios valdovų palikuonys, kurie šių neramumų pradžioje mažai klausė Vytauto ir atvirai rėmė Švitrigailą, po staigaus antpuolio sutriuškinti, suprato, jog kur kas geriau maldauti Vytautą – kad ir nepatikimo – atleidimo, nei iš naujo ginkluotis ir griebtis kalavijo, todėl nesunkiai, pažadėję ir prisiekę ištikimybę Vytautui bei jo įpėdiniams, susilaukė, ko prašė. Taip pat ir Jurijus Sviatoslavovičius, Smolensko valdovas, nors ir elgėsi kaip neabejotinas priešas, kol Vytautas dar nebuvo atvykęs, tačiau, išsigandęs atvykusios kariuomenės, užslėpė nedraugiškus jausmus ir prijungė, puoselėdamas tam tikrus sumanymus, savo karines jėgas prie Vytauto. Smolenskiečiams prisidėjus, padidėjusi Vytauto kariuomenė buvo nuvesta į Vitebską. Apgula užtruko ištisą mėnesį, tačiau ne dėl to, kad nebuvo daroma, kas tokiais atvejais reikalinga, o todėl, kad gynėjai, ypač Livonijos kariai, klausydami ne tiek Švitrigailos skatinimų, kiek įsakymų bei grasinimų, priešinosi iš paskutiniųjų. Galop trisdešimtą dieną Vytauto kariai įsiveržė pro visiškai sugriautus įtvirtinimus į žemutinę pilį. Kovoju dėl miesto sienos, žuvo vienas kitas pilėnas. Mat atsidūrę beviltiškoje padėtyje, kariai bei miestiečiai triukšmingai leidosi sprukti į aukštutinę pilį, pastatytą kalno viršūnėje. Ši aplinkybė daugiausia ir lėmė jų greitą žūtį. Juo daugiau žmonių, vaikų bei moterų, suplūdo į pilį, juo greičiau, suvalgius visą maistą, juos ištiko badas (jis stipriausiai laužo puolamų pilių sienas), neilgai trukus išbadėję žmonės ėmė pavieniui slapta murmėti prieš Švitrigailą, o veikiai prastuomenė bei eiliniai kariai atvirai sukilo. Kadangi tik vienas kitas stengėsi atremti puolantį priešą, o niekas ilgiau nebenorėjo kęsti bado, kilusioje maišatyje, nors Švitrigaila dar bergždžiai priešinosi, pilis atiteko Vytautui. Atgavęs kraštą, Vytautas įkurdino jame bei tvirtovėse lietuvių įgulas. Suimtą Švitrigailą išsiuntė pas karalių, pranešdamas šitaip apie pergalę.

Kai baigėsi šis karas ir nugalėtojų kariuomenė jau ketino grįžti į Lietuvą, gavo žinią, jog Smolensko valdovas Jurijus iš sąjungininko staiga pavirto priešu ir, grįždamas iš stovyklos prie Vitebsko, įsiveržė į Oršos dvarą, išvijo valdytojus ir padalijo laukus savo žmonėms.

Kai Vytautas, išsiuntęs žygūną, pareikalavo atlyginti skriaudą, susilaukė ne tik netaikingo, bet net pasipūtėliško atsakymo. Mat Jurijaus uošvis, Riazanės kunigaikštis Olegas, regėdamas netoliese augančią Vytauto galią, iš baimės ir pavydo skatino jaunuolio užmojus ir žadino visokius sumanymus. Vytautas, nutaręs užgesinti vis įsiliepsnojantį pavojų, įsakė kariuomenės būriams, traukiantiems į Lietuvą, nedelsiant pasukti atgal į Rusiją, išvijęs iš Oršos krašto priešus, užpuolė Smolenską, maišto pradininką. Kaip įprasta tiems, kurių visas karingumas tik ant liežuvių, Jurijus, suvokęs, jog netrukus prasidės grumtynės, o jam neužtenka nei jėgų, nei narsos, nedrįso nei atvirai į kovos lauką traukti, nei už Smolensko pylimų gintis, todėl, nieko nelaukęs, pabėgo su žmona pas uošvį, sukursčiusį šį karą. Kunigaikščio palikti smolenskiečiai dar geresnėmis sąlygomis nei anksčiau atidavė pilį ir visą žemę Vytautui. Jurijaus brolis Glebas nesunkiai išprašė, kad jo, nekaltos, rodos, dėl brolio padarytų nusikaltimų, neištiktų toks pat likimas ir kad iš jo nebūtų atimta tėvonija. Pakeitęs Jurijų, Glebas kurį metą buvo ištikimas, tuo tarpu Riazanės kunigaikštis po senovei kurstė maištą, ieškodamas tinkamos dingsties. Kai Vytautas patraukė į Lietuvą, Glebas sumanė taip elgtis, kaip elgėsi jo brolis, išdrįso atvirai nepaisyti Vytauto įsakymų ir atsisakė kartu su visa žeme paklusti Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Šis maištas iš viso buvo neparankus Vytautui, mat ketino pradėti kitą karą sutelktomis Lietuvos bei Rusios jėgomis. Jis turėjo pakankamai kariuomenės, galinčios sutramdyti maištingus Glebo užmojus, tačiau nenorėjo nei karių gaišinti, nei gaišti laiko. Nėra juk jokios abejonės, kad ir nugalėtieji, ir nugalėtojai kovoje patiria, nesvarbu, kad nevienodų, nuostolių: kaip geležis, kirsdama medį, atšimpa, taip ir kariuomenė po pergalingo mūšio neišvengiamai apsilsta, nes kiekvienas veiksmas pareikalauja ir laiko, ir įstangų. Taigi ir Vytautas būgštavo, kad, jam patraukus prieš Glebą, sugaišus tame žygyje ir išvarginus karius,

neišblėstų karštas rusų pasiryžimas kovoti su skitais. Todėl jis ir slėpė, jog ketina ilginiui sutramdyti Smolensko valdovą, norėdamas, kad kaimyninių žemių kunigaikščiai bei pats Glebas anksčiau patirtų, jog Smolenskas jau Vytauto rankose, nei suprastų, kad Vytautas, jausdamasis nuskriaustas, galvoja keršyti.

Gyvenančių už Volgos skitų tautų garsusis vadas, lotyniškai vadinamas Tamerlanu (rusų – Timurkutjenu, skitų – Timurkutluku, maskvėnų – Timurakšaku, t. y. Langu, arba Šlubuoju kalaviju), išvijo iš tėvo valdų Tochtamyšą, kitą skitų valdovą, sutriuškinęs šį kovoje. Tochtamyšas su žymiausiais didikais, kuriuos vadina emyrais, arba ulanais, pabėgo pas Vytautą ir be didelio vargo įkalbėjo jam padėti susigrąžinti prosenelių karalystę. Gerai žinau, kad, pasak kurių ne kurių metraštininkų, Vytautas ėmėsis tokio drąsaus sumanymo dėl to, kad troško išgarsėti ir išplėsti savo valdžią. Vis dėlto garbės jausmą jis puikiausiai galėjo patenkinti karuose su kryžiuočiais, todėl atrodo, jog daug arčiau tiesos tie, kurie sako, kad jis pradėjo karą su skitais, rūpindamasis apginti Rusiją. Mat Tamerlanas, nuniokojęs didelę pasaulio dalį ir sutriuškinęs turko Bajazito galybę, sukėlė visose karalystėse didžiulį siaubą, pirmiausia jis įvarė baimės kaimyninei Rusijai, ne kartą patyrusiai pražūtingą skitų jėgą. Štai todėl Vytautas, įspėjęs visus Rusijos valdovus, koks jiems gresia pavojus iš Tamerlano, paaiškino, kad visiems būtų kur kas saugiau, jeigu, Tochtamyšą paėmus į savo globą, su žymiausiomis skitų tautomis būtų sudaryta draugystės bei karo santarvė ir jos nedvejodamos prisidėtų prie tų, kurie jų akyse griebiasi ginklo už pačios Skitijos laisvę. Jeigu visos Lietuvos bei Rusijos jėgos būtų sutelktos, dėl pergalės nereikėtų abejoti! Vytautas sustojo su kariuomene netoli Smolensko žemės. Iš čia išsiuntęs laiškus įvairiems kunigaikščiams, paragino juos su gausiomis jėgomis traukti į jo stovyklą, kur, dalyvaujant pačiam Tochtamyšui, kurį buvo su savimi atsivežęs, galės susitarti, kaip toliau kariauti. Ta proga atvyko į stovyklą ir Glebas, Smolensko kunigaikštis. Čia jis, visaip vaišinamas, tol užsibuvo, kol Vytautas užėmė Smolenską bei visą kraštą. Tada, jam nusimetus kaukę, ir paaiškėjo, kad Glebui kelias į Smolenską užkirstas. Vis dėlto Vytautas jam padovanojo keletą didelių valdų bei Polonos pilį, tuo norėdamas apmalšinti Smolensko ilgesį. Pastarąją žemę valdyti pavedė ryžtingam vyrui Vasilijui Jomantui Boreikaičiui, tačiau, nenorėdamas, kad, pasikeitus aplinkybėms, po jo išvykimo kiltų kokių sąmyšių, pats gerokai užtruko Smolenske. Vėliau, padalijęs kariuomenę dviem žygio voromis, Simonui Lengveniui, Mstislavlio kunigaikščiui, įsakė su dalimi lietuvių kariuomenės pulti Riazanės kunigaikštį, maišto Rusijoje kaltininką. Po to Lietuvos didikui Algirdui paliepė su kita lietuvių kariuomenės dalimi ir visais rusais Dyklaukais nužygiuoti už Volgos bei Dono, išžvalgyti kelius, vietas, sužinoti, kokios priešų jėgos, kokie jų sumanymai, ir, jeigu Dievas duos tinkamą progą, išbandyti savo karinę sėkmę ir narsą pradėjus karą. Abu žygiai pavyko. Tiesa, Simonas Lengvenis nepajėgė išvilioti Riazanės kunigaikščio, nedrįsusio priešintis, į kovos lauką, tačiau kalaviju bei ugnimi nusiaubęs visas jo valdas tarp Okos ir Dono upių, parsivedė atgal nė trupučio nenukentėjusią ir grobio prisiplėšusią kariuomenę. Algirdas turėjo daugiau darbo. Praėjęs Dyklaukus ir sustojęs stovykloje prie Dono, jis gavo žinią, jog trys broliai, Krymo, Kirkelsko ir Mangupo skitų valdovai, vedasi didžiulę kariuomenę. Taip toli nusigavus į priešų šalį, nebebuvo jokios vilties išvengti kovos: kas norėjo likti gyvas, turėjo nugalėti. Būtinybė nugalėti ir įkvėpė Algirdo kariams drąsos. Prasidėjus mūšiui, jie porą kartų drąsiai atrėmė įprastinius skitų antpuolius. Paprastai skitai, pasileidę joti šuoliais ir pasklidę po lauką, staiga pasisuka į priešą ir, pusračiu apsupę jo kariuomenę, greitu smūgiu pralaužia rikiuotę toje vietoje, kur tikisi mažiausio pasipriešinimo, ir vėl pasitraukia iš mūšio, po to, jodami šuoliais ir iš naujo puldami, vėl stoja į kovą. Porą kartų atremti, skitai jau nebe taip žvaliai puolė. Lietuviai, puoselėdami pergalės viltį, atgavo pasitikėjimą savo jėgomis, ryžtingai užpuolė atsitraukiančius ir, sumaišę jų sambūrius, privertė kovoti vyras prieš vyrą. Išžudę daugybę iš aukštuomenės kilusių karių ir pakloję pačius valdovus, visus kitus jie privertė bėgti. Daug krito stojusių į kovą, nemažai žuvo bėgančiųjų. Apie šią pergalę Algirdas papasakojo Vytautui Smolenske, kur šis pylimu stiprino tvirtovę.

Sėkminga žygio baigtis paskatino Rusijos kunigaikščius rengtis karui su skitais, o pirmiausia – Maskvos kunigaikštį Vasilijų. Šis, neseniai vedęs Vytauto dukterį, atvyko, norėdamas susitikti uošvį, į

Smolenską, kur, kitų kunigaikščių pavyzdžio, o gal giminytės paskatintas, mielai prisidėjo prie tų, kurie susivienijo kovai prieš Tamerlaną, pažadėdamas ir karių, ir pinigų. Vytautas, manydamas, jog po sėkmingos pradžios įvykiai toliau dar sėkmingiau klostysis, nusiuntė Tochtamyšą bei kitus tremtinius į Lietuvą, kur jie turėjo būti valstybės lėšomis išlaikomi, o netrukus ir pats ten nuskubėjo, norėdamas papildyti kariuomenę. Per žiemą sutelkęs didžiules jėgas, įsakė visiems kuo greičiausiai traukti į Kijevą ir ten laukti tolimesnių nurodymų. Šiek tiek užgaišęs Lietuvoje, kur tvarkė visokius reikalus, pats taip pat leidosi paskui kariuomenę, kai atėjo tinkamas metas kariauti. Iš Kijevo su kariuomene tyliai patraukė į Azovą. Persikėlęs prie Azovo per Doną, pradėjo karą, kol žinia apie Vytauto įsiveržimą nebuvo dar skitų pasiekusi. Toje kovoje smarkiai sumušė Užvolgio nogajų tautos kariuomenę. Išsivedė galybę belaisvių, į kuriuos pakliuvo tie ordos žmonės, kurie negali kariauti ar dėl lyties, ar dėl amžiaus. Jų dalis, pasiūsta pas karalių Jogailą, išsižadėjusi nelemtojo Mahometo, perėjo Lenkijoje į krikščionybę. Tuo tarpu tie, kurie įsikūrė Lietuvoje, kuo atkakliausiai laikosi savo tikėjimo įsitaisę gyventi ne tik prie Vokės, bet ir karališkųjų miestų priemiesčiuose bei Lietuvos didikų valdose. Iš skitų bajorijos paprastai save kildina tie, kurie valdo Lietuvos didikų kunigaikščių padovanotus laukus ir, tautos vyresniųjų bei vėliavininkų įtraukti į tam tikrus būrius, turi savo lėšomis eiti karinę tarnybą. Jeigu kurie iš jų ir neina tikros karo tarnybos, tai (paprastai jaunuomenė) arba tarnauja stovyklose kariais, arba didikų rūmuose žygūnais. Kiti, o ypač paprasti žmonės, verčiasi arba daržininkyste, arba dirbdami vežikais, siūlo savo paslaugas keleiviams bei pirkliais. Kurie ne kurie rašytojai tvirtina, kad jie Lietuvoje turi vienodas su bajorais teises, bet šitie žmonės rašo netiesą ar iš nežinojimo, ar suklaidinti kokių gandų. Nors, atlyginant skriaudas, kurias jie gana dažnai patiria iš krikščionių, kunigaikščiai leido taikyti skriaudikams tas pačias bausmes, kurias įstatymai numato už bajoro nuskriaudimą ar nužudymą, tačiau jie visai neturi kilmingiesiems teikiamų lengvatų ir privalo klausyti pilių viršininkų nelyginant kaimiečiai, gyvenantys karališkuose dvaruose.

Kad ir kitais metais, Vytauto įsakymu ir jam pačiam vadovaujant, vyko kovos su skitais, įrodo tai, jog, pasak senų metraščių, tais metais, kaip ten sakoma, kovoje su skitais žuvęs Vytauto brolis Patrikas. Tuo tarpu Lietuvos istorikai, užsimoję nupiešti žygį, gaudų dėl pralaimėjimo ir reikšmingą dėl pasirengimo, užmiršo tų metų įvykius paminėti. Karalius Jogaila primygtinai patarinėjo Vytautui, tinkamai nepasirengus, nepulti Tamerlano, bauginusio visą pasaulį. Jis tvirtino, jog užtenka garbės ir šlovės, pelnytose ankstesniuose pergalinguose mūšiuose. Juo didesnėmis jėgomis jis pradėsiąs karą, juo didesnė baimė slėgsianti karaliui širdį, nes karo sėkmė esanti nepastovi. Geriau esą užpulti kaimyninę Prūsiją, kuria niekada negalima pasitikėti, nes juo ji darosi grėsmingesnė, juo veiksmingesnių reikia imtis priemonių. Gal dėl moteriškų nuogaštavimų, o gal dėl to, kad kažką nujautė, ir karalienė Jadvyga atkakliai priešinosi tam žygiui, pranašaudama nelaimingą jo pabaigą. Netrūko nė lenkų didikų, kurie, karalienės paskatinti, sakėsi nenorį traukti į naują žygį. Tuo tarpu Vytautas, ankstesnių pasisekimų skatinamas, nesutiko išsižadėti savo sumanymo. Pirmiausia jis susitarė su kryžiuočiais, kurie ne tik pasižadėjo laikytis taikos, kai Vytautas patrauks į karą, bet ir pasiuntė, kaip neseniai buvo susitarta, penkis šimtus rinktinių riterių į pagalbą. Atsikratęs šito rūpesčio, Vytautas ramia galva pradėjo telkti karių Žemaitijoje ir Palenkėje. Galybė lenkų didikų patys pasisiūlė traukti į šį nelyginant šventąjį žygį prieš krikščionių tikėjimo priešus mahometonus: Rapolas iš Tarnovo, Spitekas iš Melštino, Krokuvos vaivada, Socha, Plocko vaivada, Jonas Glovačas, Mazovijos vaivada, Jonas iš Dombrovos, Dobrogostas iš Šamotulų, Varsas iš Michovo, Ostrorogas, Pilikas, Bogušas ir kiti didikai. Lietuvių kariuomenėje, be kitų garsių didikų, buvo penkiasdešimt kunigaikščių, kilusių iš Lietuvos ir Rusijos didikų kunigaikščių. Visos jėgos sutraukė į Kijevą. Leidęsi iš čia Skitijos kryptimi, pulkai, žengdami per priešų šalį, nesutiko iš pradžių nė vieno jų kario. Nesutikdami jokio pasipriešinimo, nuniokojo tolesnes žemes ir be mūšio persikėlė per Psiolo ir Sulos upes.

Prie Vorsklos upės galop pasirodė Edigejus, Tamerlano karvedys, su didžiuliais skitų būriais. Išvydus nesuskaičiuojamą daugybę priešų, kiekvienam parūpo sužinoti, kas jų visų laukia, iš priešų daugybės

atspėti, kaip baigsis mūšis, ir pasmerkti savo ankstesnį išdidumą. Apatarę padėtį, vieningai nusprendė, jog pirmiausia reikia pamėginti laukiniams pasiūlyti taiką. Priversti kovoti, kai turi menkų menkiausią viltį nugalėti, o gal neturi jokios vilties, elgtųsi nelyginant bepročiai, o ne narsūs vyrai, puldami stačia galva į kovą prieš tai neišmėginę visų garbingų priemonių. Pasiūstas pas skitus vaivada Spitekas pastebėjo, kad priešai linkę taikytis. Kai, grįžęs pas savuosius, jis pasitarime apie tai papasakojo, apdairesnieji pareiškė, jog reikia derėtis dėl teisingos bei garbingos taikos. Tuo tarpu bajorų jaunuomenė, nepratusi blaiviai tramdyti savo išdidžių polėkių ir paisyti susiklosčiusių aplinkybių, pradėjo niurnėti, kad, girdi, baliųjų sprendimas jiems atimtas proga įsigyti šlovės, be to, šaukti, kad jie reikalauja leidimo ir ženklų pulti ne tiek savo, kiek viso krikščionių tikėjimo priešus. Antra vertus, ir pats Vytautas troško kovoti. „Ne dėl to ligi šiol atidėiojau mūšį, kad nepasitikėčiau savo jėgomis arba neturėčiau vilties laimėti, bet dėl to, kad nenoriu nieko imtis nesulaukęs pritarimo tų, kurių ginklai ir širdys turi pasiekti pergalę. Man atkaru, kad dabar, taip toli nužygiavę, įveikę tokias sunkenybes, patekę ten, kur galop išvydome ilgai ieškotą priešą, mes kovojame žodžiais, o ne rankomis. Kai ateina laikas veikti, nieko kito nebelieka, tik rodyti drąsą. Jaunuomenės pasiryžimas kovoti, mano galva, laiduoja mums pergalę. Štai tie čia – tai ne tikra kariuomenė, o laukinių sambūris; jie, pramokę kovoti strėlėmis bei lanku, neatlaikys gerai išmankštintų karių, kurie nuo pirmo susidūrimo grumsis kalavijais ir bombardomis. Tegu niekas nejaučia baimės dėl to, kad jie sumušė turkų sultoną Bajazitą: netrunka pralaimėti, kas kovoja nelaiminamas dangaus. Jūs, krikščionys, pasitikėkite tikroju Dievu, kurį garbinatė: jūsų reikalas teisingas, ir jis netruks jums padėti, tik jūs neužmirškite savo daugelį sykių rodyto, tiek kartų išbandyto narsumo.“ Šitaip bylojo Vytautas, o dangus lėmė, kad išėjo visai kitaip. Kai prasidėjo mūšis, iš karto paaiškėjo, kokia žmonių persvara prieš pusę. Viduryje stovėjusius karius, kuriems vadovavo Dimitras Kaributas, susidūrusius su priešų rikiuote, sudaryta iš susigrūdusių raitelių, palaužė ne jų ginklai, juos sutrypė daugybė arklių, ir jie visi žuvo kartu su savo vadu bei jo trimis sūnumis: Ivanu, Skinderiu ir Andrejumi. Po to ir abiejuose sparnuose stovėję kariai, ir atsarginiai pulkai, apsupti išsiskleidusių priešų, nebegalėjo nei pulti, nei bėgti palikę kovos vėliavas. Apsiausti priešų, beveik visi buvo sunaikinti, ne tik paprasti žmonės, bet ir žymieji kunigaikščiai. Iš žymiųjų lenkų didikų paspruko tikrai Ostrorogas ir Šamotulskis. Žuvo Spitekas, nors galėjo išsigelbėti, verždamasis pro susigrūdusius priešus. Vytautas ir Švitrigaila vos ne vos sveiki paspruko eikliais žirgais iš žudynių. Kautynių lauke pasiliko užmuštas Andrius Vingaudas, karaliaus brolis, Dimitrijus ir Teodoras, kunigaikščiai Volskiai, Vytauto brolėnai ir Patriko sūnūs, Glebas bei Simonas, Jogailos brolėnai ir Kaributo sūnūs, Ivanas, Kijevo kunigaikštis, Glebas, Smolensko kunigaikštis, Mykolas Podbereskis, Ivanas Belskis, Ivanas Jevlaškovičius, Jomantaitis ir kiti lietuvių bei rusų didikai. Skitai nepasitenkino nei didele pergale, nei gausiu grobiu, atimtu iš užmuštųjų bei išvytųjų, bet pasistengė išplėsti laimėjimą. Užpuolę Rusios žemes, priklausiusias Vytautui, jie žiauriai nuniokojo Volynę, Seversko ir Kijevo kraštus, galop apsupo Kijevo miestą, kuris galėjo šiaip ne taip laikytis, tačiau nieku būdu nepajėgė atstumti miestą supančios kariuomenės. Tiesą sakant, skitams trūko ir įrenginių, ir drąsos atvirai pulti miestą. Todėl jie ir tenkinosi atkaklia, bet nesėkminga miesto apgula. Galop, neturėdami vilties užkariauti miesto, jie sutiko už auksą pasitraukti iš tos vietos, iš kurios kalavijas nieku būdu jų negalėjo išvyti: jiems buvo sumokėta trys tūkstančiai auksinų.

Tais pačiais metais mirė pirmas Vilniaus vyskupas Andrius Vasila. Karalienei Jadvygai irgi šie metai tapo paskutiniaisiais: pagimdžiusi dukterį, ji mirė. Ši žinia sukėlė Lietuvoje begalinį liūdesį. Mat valdovė ypač mylėjo lietuvius ir visada jais rūpinosi, stengėsi, kad šio krašto jaunuomenė eitų visokius mokslus. Kol Krokuvoje dar nebuvo akademijos, ji tuo tikslu įkūrė Čekijos Prahėje lietuvių kolegiją ir jai paskyrė gausių lėšų. Karalius, patyręs pralaimėjimą kovos lauke ir prislėgtas asmeninio sielvarto, skaudžiai liūdėjo ir dėl kito namų negando. Mat, neturėdamas Jadvygos pagimdyto vyriško šios giminės įpėdinio, būgštavo, kad, pasitraukus iš gyvenimo žmonai, karalystės paveldėtojais, jis pats bus priverstas išvykti iš Lenkijos. Tuo tarpu širdis, kartą patyrusi valdžios saldybių, vengia paprasto gyvenimo. Susirūpinęs dėl ateities, susimanė patirti, ką galvoja kiti. Todėl tyčia iškeliavo į Rusiją, norėdamas iš čia stebėti, kokios

lenkų nuotaikos ir ką jie ketina daryti. Be to, jeigu kartais būtų išvartytas iš Lenkijos, apgalvoti, kaip, pašalinus Vytautą, atgauti valdžią Lietuvoje. Tų rūpesčių jis atsikratė tik tada, kai lenkų didikai, suvokę karaliaus rūpestį, pažadėjo, jog niekas kitas, kol jis esąs gyvas, nekaraliaus Lenkijoje.

Karalius, padrąsintas šio pažado, ėmė galvoti apie naują santuoką ir po metų kitų vedė vengrę Oną, Celės dukterį, lenkų karaliaus Kazimiero anūkę. Be kitų valdovų, vestuvių išskilmėse dalyvavo ir Aleksandras Vytautas su žmona. Jis su karaliumi derėjosi dėl Lenkijos ir Lietuvos sąjungos atnaujinimo. Nutarė baigti derybas Lietuvoje. Tuo metu Andrius Vygandas, Starodubo kunigaikštis, raštiškai pasižadėjo būti ištikimas karaliui: Vytautui mirus, jis esą su kitais Lietuvos kunigaikščiais nepripažinsiąs kitos valdžios, kaip Lenkijos karaliaus Jogailos. Vytautas, sugrįžęs į Lietuvą, panorė pareikšti padėką gerajam Viešpačiui Dievui už neseniai patirtą malonę, leidusią jam sveikam ir gyvam pasprukti iš nelemtojo praėjusių metų mūšio, todėl pastatė Šv. Pranciškaus ordino vienuoliams iš pradžių Kaune, o vėliau Ašmenoje bažnyčią bei vienuolyną ir dosniai juos apdovanojo. Žiemą karalius Jogaila atvyko į Lietuvą. Jam atkeliavus, sukviestoje visos tautos atstovų sueigoje po nuodugnaus ir išsamaus aptarimo ir buvo atnaujinta sąjunga su Lenkija. Už karalystę Jogaila lenkams kadaise per daug visa ko prižadėjo, jo pažadai daug kam rodėsi sunkiai įvykdomi, o atsargesniems – net įtartini. Štai todėl lenkai ir norėjo, kad Lietuvos didikai juos patvirtintų naujais raštais bei naujomis garantijomis. Šitai, priėmus atitinkamus įstatymus, ir buvo padaryta šiame susirinkime; Lietuvos luomai viešu dokumentu paliudijo, kad laisvu bei visuotiniu jų sutarimu Lietuva su visomis savo kunigaikštystėmis bei žemėmis prisijungianti prie Lenkijos karalystės; mirus Vytautui, Lietuva bei visos jos valdos atiteksiančios karaliui ir karalystei, tik Naugarduko kunigaikštystės dalis bei kurios ne kurios žemės priklausysiančios Žygimantui Kęstutaičiui kaip jo tėvonija, tačiau tik tokiomis sąlygomis, kad liksiančios pavaldžios karaliui bei karalystei; Vytauto žmona, kol gyva, laisvai valdysianti žemes, kurios jai atiteks kaip kraitis. Karaliui mirus, nei lietuviai nerinksią Lietuvos kunigaikščio be lenkų žinios, nei lenkai – Lenkijos karaliaus be lietuvių žinios. Abiejų tautų priešai būsią bendri, bet kuriame kare jos viena kitai teiksiančios pagalbą. Pasak kurių ne kurių metraštininkų, buvę dar nutarta, jog po Jogailos mirties Vytautas paveldėsiąs karalystę, tačiau pačiuose sutarties raštuose apie tai nieko nesakoma. Kai valdovai, remdamiesi visuotiniu pritarimu, stengėsi sutvirtinti tarp tautų santarvę, Podolės pakraščiuose prasidėjo neramumai, kuriuos sukėlė Valachijos vaivada Romanas Petrilovičius. Neilgai trukus jį sutramdė Podolės vietininkas Švitrigaila: įmestas į kalėjimą, čia ir atkentėjo už neapgalvotą maišto kėlimą. Sugrįžo į savo valdas, atgavo Valachiją, arba Dakiją, tik tada, kai, dėl karaliaus tarpininkavimo paleistas į laisvę, sutiko, kad Valachija, po maišto tapusi karalystės dalimi, amžinai liktų tokioje padėtyje, o jis būtų karaliaus valdinys, be to, ir vieną, ir kitą sąlygą patvirtino garantija bei priesaika.

Čekai taip pat vos neįtraukė Jogailos į naują karą. Mat jie ketino pašalinti iš valdžios karalių Vaclovą, negalėdami pakęsti jo nepaprasto neveiklumo. Ieškodami svetur galingų užtarėjų, jie pakvietė per kilmingus žygūnus Jogailą į Čekijos sostą. Vis dėlto Jogaila elgėsi atsargiai: jo nesuviliojo siūlomo vainiko blizgesys, nes aiškiai matė, kokį pavojų ir kiek rūpesčių jam užkrauna tie pasiuntiniai. Jis puikiai žinojo, jog sujungtos didelės karalystės dėl skirtingų tautų nuotaikų ir papročių vargiai paklūsta vieno žmogaus valdžiai, nes aukščiausiasis irgi taip sutvarkė žmonių reikalus, kad kaip vienas kūnas turi vieną galvą, taip vienas karalius reikalingas vienai tautai. Jis galvojo, kad, nepaisant begalinio Vaclovo ištižimo, vis tiek tauta, pašalinus karalių, jausianti skriaudą, o Zigmantas, šio brolis ir Vengrijos karalius, negalės pakęsti, kad jo brolis ištremtas, o jo soste sėdi iš svetur pakviestas valdovas. Be to, dėl Huso pamokslų prasidėjusi krikščionybės reformacija sukėlė didelius neramumus beveik visoje Čekijoje. Visa tai apgalvojęs, jis atmetė čekų pasiūlymą, aiškindamasis tuo, kad nenorįs karaliauti ten, kur atskalūnė tauta išsižadėjo Kristaus bei jo bažnyčios.

Po trumpos taikos Lietuvoje vėl prasidėjo naujas karas, įsiplieskęs nuo senų ir dar neišblėsusių žarijų. Kurį laiką tykojo progos pradėti karą prarastos valdžios troškimo kurstomas Jurijus Sviatoslavovičius, neseniai išvytas iš Smolensko. Jis ir nutarė, kad nebus geresnės progos, kaip ta, kai Vytautas, sumuštas

skitų, ir mažiau jėgų beturėjo, ir mažiau saugumu besirūpino. Suderinęs savo sumanymus su uošviu, Riazanės valdovu, ir sutelkęs karius, Jurijus įsiveržė į Smolenską. Tiesą sakant, nesunku buvo užimti Smolensko miestą ir pilį, nes daugelis čionykščių, o ypač bajorai, rėmė Jurijų. Išdavikiškai šių įleistas į miestą, jis kuo žiauriausiai susidorojo su Vytauto šalininkais: išžudė ne tik eilinius karius, bet ir visus bajorus kartu su Romanu, Briansko kunigaikščiu bei Smolensko vietininku. Šiaip ne taip dovanavo gyvybę jo žmonai bei mažiems vaikams. Vytautas be galo troško ramybės, reikalingos karinei galiai atkurti, tačiau, nenorėdamas, kad ir kitose artimesnėse žemėse pasklistų kalbos, jog nekeršijama už sąmyšio kėlimą, ir kad šitai neskatintų kitiems noro bei ryžto sėkmingai keisti esamą padėtį, greitosiomis sutelkė kokią beįstengdamas iš savo krašto žmonių kariuomenę ir, pasiėmęs keletą patikimų lenkų samdininkų būrių, skubiai patraukė į Smolenską. Jis netruko sumušti Jurijų, išdrįsusį su savo vyrais jam priešintis kovos lauke. Atsiėmė Smolenską bei visą kraštą ir jį pavertė, kaip sakoma, paprasta apygarda. Jurijus, atsidūręs beviltiškoje padėtyje, pabėgo į Vengriją, kur, patekęs į karaliaus Zigmanto kariuomenę, žuvo kulkos pervertas mūšyje.

Tada vėl prasidėjo taika, tačiau kitame pakraštyje Švitrigaila sukėlė naują maištą. Pagal neseniai padarytą sutartį jis valdė Podolę, kurią, atpirkęs iš Spiteko palikuonių, karalius jam buvo paskyręs, be to, Strijaus, Šidloveco, Stopnicos ir Uscės pilis Lenkijoje ir jų apygardas. Iš druskos kasyklų jis kasmet gaudavo tūkstantį penkis šimtus lenkų markių pajamų. Turėjo nemažą tėvoniją, prilygstančią didelei kunigaikštystei, bet tam, kas labai daug nori, visuomet visko maža.

Taigi ir jis antrą kartą perėjo į Prūsiją, norėdamas kryžiuočių padedamas užpulti Lietuvos kunigaikštystę. Tuo žygiu kryžiuočiai baisiai nusiaubė Lietuvą. Mat Vytautas, netikėtai užkluptas karo, neturėjo čia pat kariuomenės, su kuria galėtų atremti priešą. Nepasitaręs su Jogaila, negalėjo pradėti su kryžiuočiais nė taikos derybų, nes šitai neseniai pažadėjo Jogailai. Gavęs žinią apie padėtį Lietuvoje, Jogaila pirmas kreipėsi per pasiuntinius į kryžiuočius, prašydamas taikos, ir kryžiuočiai, kaip paaiškėjo, nebuvo tam prašymui priešingi. Abi šalys susitarė apsvarstyti visą reikalą Racionže. Sutartą dieną ten atvyko karo ir taikos vadai: karalius Jogaila, kunigaikštis Vytautas ir magistras Jungingenas. Kryžiuočiai kėlė galybę visokiausių reikalavimų, dėl kurių, be abejonės, būtų nutrūkusios prasidėjusios derybos, jeigu būtinybė nebūtų skatinusi tauriai tvardyti daugiau, nei, rodos, įmanoma. Mat Vytautas, gal norėdamas pastūmėti Švitrigailą, praradusį kryžiuočių palankumą, į ką kita, gal dėl to, kad jau tada slaptai galvojo apie karą su Maskva, sutiko su gana sunkiomis sąlygomis. Karaliaus Vladislovo vyskupo pasiūlytoje sutartyje buvo surašytos štai šitokios sąlygos: Vytautas kryžiuočiams užleisias amžinai valdyti Žemaitiją, karalius Jogaila sumokėsias keturiasdešimt tūkstančių florinų, kryžiuočiai atiduosias lenkams Dobrynę, abi šalys tvarkingai grąžinsias viena kitai belaisvius, ištremsias iš savo žemių perbėgėlius ir nutrauksias visokius išpuolius į kaimynų pasienio apygardas. Taikos sudarymui pažymėti Konradas Torunėje surengė iškilmingas vaišes, į kurias pakvietė karalių ir Vytautą. Vis dėlto labiau reikėtų paminėti retą karaliaus atlidumą, kurį ten parodė Jogaila. Norėdamas apžiūrėti miestą, karalius jojo žirgu jo aikštėmis, ir vienu metu, nežinia, ar atsitiktinai, ar tyčia, kažkokia moterėlė jį apliejo pro namo langą virtuvės pamazgomis. Visus apėmė siaubas išvydus šitokią piktadarybę, tačiau karalius paprašė nežudyti ir nebausti moteries, kuri už šitai turėjo būti kankinama vandeniui. Kai karalius rūpinosi taika šiame valstybės pakraštyje, lenkai neramiu metu pakėlė ginklą, išvijo iš visos Podolės Švitrigailos įgulas bei jų viršininkus. Be to, paskelbė nelyginant kokį visos tautos nutarimą, jog ateityje Kameneco viršininku turi būti skiriami ne kokios kitos, o lenkų tautybės žmonės.

Iškeliavęs iš Prūsijos, Vytautas, nenorėdamas, kad kryžiuočiai pakeistų savo nusistatymo dėl naujų Švitrigailos suktybių, nutarė kuo greičiausiai paremti darbais pasirašytą taikos sutartį. Išsiuntęs garbingą pasiuntinybę, jis pakvietė ordino magistrą bei žymiuosius ordino vyrus į Kauną, ketindamas galutinai čia sutvarkyti viską, dėl ko susitarė Racionže. Atvykę žymiausieji didikai gavo iš Vytauto lotyniškai ir vokiškai surašytus raštus, kurie skelbė, jog Žemaitija atskiriama nuo Lietuvos ir prijungiama prie kryžiuočių valdų. Netrukus, išvedus Vytauto įgulas, ordino magistro kariuomenė

užėmė visas pilis, tvirtoves ir galop visą kraštą. Žemaičiams, nepratusiems prie svetimųjų valdymo, šis jungas pasirodė esąs pernelyg sunkus, todėl jie iš pasalų žudė dvarų bei kaimų užvaizdas, juos arba durklu nudobdami, arba vandenyje paskandindami. Bendra tautos neapykanta vertė įtarti, kad visi kalti dėl šių žudynių, tačiau niekad nepavyko sugauti tų, kurie tuos nusikaltimus darė, nes niekas nieko neišdavė. Todėl Vytautas, nenorėdamas, kad kryžiuočiai kaltintų, jog šitaip daroma jam kurstant arba pritariant, darė viską, kad žemaičiai, patekę į neįprastą jungą, daugiau nebebūtų naikinami. Pastatęs sukilėlių maištams malšinti trejetą pilių: dvi – Nevėžio pakrantėje, o trečią – Dubysos bei Nemuno santakoje, jis įkurdino ten stiprias įgulas. Tuo tarpu Švitrigaila, išvarytas iš Podolės, bergždžiai meldė kryžiuočių priebėgos, todėl atsiprašęs grįžo pas Jogailą. Karalius, būdamas atlaidesnės širdies ir maršesnio proto, pasiūlė Vytautui priimti atgailaujantį tremtinį. Žinoma, iš garbėtroškos Švitrigailos Vytautas negalėjo tikėtis jokio pastovumo, tačiau, nenorėdamas, kad žmonės kalbėtų, jog, atsakydamas pagalbos, įsitaiso priešą, taip padarė, kad, pagelbėdamas Švitrigailai, sau nepakenktų. Sujungęs Briansko ir Starodubo kunigaikštystes, jis išsiuntė Švitrigailą į Severską, kur lengva buvo šį išlaikyti ištikimą, o jeigu vėl rodysiąs savo būdą, nesunku ir sutramdyti. Taigi liovėsis rūpintis karu su Prūsija, jis ryžosi visas jėgas mesti į Severską, norėdamas galop pradėti žygį prieš Maskvą, apie kurią jau seniai galvojo. Šis karas, pasak metraštininkų, štai dėl ko prasidėjęs. Vytautas ir Maskvos kunigaikštis Vasilijus ne tik draugavo, bet ir giminiavosi, todėl be vargo tarp abiejų tautų mezgėsi prekybos ryšiai, pirkliai netrukdomi keliavo į vieną ir į kitą pusę. Vis dėlto negi kada tarp dviejų valstybių gali būti tokia tvirta taika, kad jos nevaliotų sugriauti žmonių godumas? Kartą maskvėnai užpuolė lietuvių pirklius netoli Putivlio ir atėmė iš jų prekes. Gal nuostoliai ir nebuvo tokie dideli, kad valdovas turėtų pradėti karą, tačiau kaip paprastai žmonės, atėję dėl jų pasiguosti Vytautui, viską be galo perdėjo ir jį smarkiai sujaudino. Vytautas nutarė, kad esama pakankamo pagrindo pareikalauti per pasiuntinį atlyginti nuostolius ir nubausti kaltininkus. Vasilijus, nejausdamas širdyje jokio priešiško ir manydamas, jog visas šis poelgis nesąs toks rimtas, kad reikėtų dėl jo kelti tokį triukšmą, draugiškai ir pagarbiai priėmė pasiuntinį, bet netrukus jį ir atleido be niekur nieko. Štai todėl Vytautas, pasipiktinęs jau ne tiek dėl savo valdinių skriaudų, kiek dėl savo asmens – taip jam rodėsi – paniekinimo, didžiai užsirūstino, tačiau sumaniai užslėpė nepasitenkinimą bei mintis apie karą, kol nebuvo galutinai susitaikęs su kryžiuočiais. Dažnai valdovo akiai rodomi svarbūs tie reikalai, apie kurių svarbumą jam pasakoja apgaulūs žmonės. Sudaręs su Prūsija tvirtą taiką, jis patraukė su kariuomene, jau anksčiau tam tikslui sutelkta, į Severską ir netikėtai įsiveržė į Vasilijaus valdas. Vasilijus, užklyptas nelaukto karo, sutelkė kiek begalėdamas karių ir prie Ugros upės pasitiko Vytautą, siaubiantį kraštą. Upės tėkmė skyrė abiejų priešų stovyklas. Ji ir neleido jiems iš karto susikauti. Vasilijus, gal nepasitikėdamas savo jėgomis, gal nenorėdamas dėl tokio menko reikalo pradėti karo ir pralaimėjimo atveju aukoti tiek žmonių, per pasiuntinius priminė Vytautui senus giminytės bei draugystės ryšius ir pakvietė pasikalbėti. Vytautas, pamanęs, jog siunčiami pasiuntiniai ir siūloma taikytis dėl to, kad bijoma ir net atsiprašoma už nesėkmingą įžeidimą, bemat išsižadėjo keršto ir pasisakė visai nesąs priešingas taikai. Susitikę giminaičiai greitai vienas su kitu susitarė, senąjį taikų susitarimą papildę ta viena sąlyga, kad Maskvos valdovas atlyginsiąs apiplėštiesiems žmonėms nuostolius, o Vytautui – karo išlaidas. Šitaip susitarus, kai kariams pranešė apie taiką (vietos žmonių kalba – mir), vienas Vytauto bajoras, pasipiktinęs, kad negirdi kovos ženklų, o santarvės šūkį, garsiai pasipriešino šitokiai baigčiai, kartodamas: ne mir, ne mir. Dėl to bičiulių pavadinimas – Nemyra (anksčiau buvęs vadinamas Nagora), davė pradžių labai garsiai šeimai, būtent Nemyrų. Po to galima buvo tikėtis, kad Maskvos valdovas laikysis tvirtos taikos, tačiau dingstį naujam karui davė senas neramumų kurstytojas nepastovusis Švitrigaila, kuriam greitai pakiro ramus gyvenimas gautose per Vytauto malonę valdose. Mat tų pačių metų pabaigoje, sudeginęs Briansko ir Starodubo pilis, jis perdavė kunigaikščiui Vasilijui Naugardą, Seversko žemės sostinę, o pats pabėgo į Maskvą. Taigi jis ir privertė Vytautą vėl imtis ginklo ir, gerai pasirengus, pradėti karą su Vasilijumi. Vytautas įsakė visų Lietuvos žemių karo jėgoms susirinkti į Smolenską. Sutartą dieną ten atvyko Rumbaudas, Lietuvos

maršalas, atsivedęs lietuvius ir žemaičius, Olelka, arba Aleksandras, Slucko kunigaikštis, su kryžiuočiais ir Volynės kariais, Ivanas Boreikaitis Chodkevičius su Seversko bei Smolensko kariais, Lenkijoje pasamdyti raitieji ietininkai, vedami Zbignevo iš Bžezės, ir Prūsijos magistro pasiūstas į pagalbą pėstininkų būrys. Patikrinęs prie Smolensko karių kovinę parengtį, Vytautas atskyrė lengvąją kavaleriją ir įsakė jai žygiuoti sparnuose, gerokai atsitraukus nuo pagrindinių jėgų, ir ugnimi bei kalaviju siaubti šalį iki pat Okos, kur turėjo sustoti. Pats Vytautas nuvedė tiesiai į priekį tarp niokojančių raitijos būrių sunkiau ginkluotus karius bei gurguoles. Ryžtingai rengėsi karui ir Vasilijus. Kadangi karas prasidėjo dėl Švitrigailos, jis pareiškė norą, kad šis pats vadovautų karui ir pats kariautų. Švitrigaila netrukus prie Okos susijungė su skitų ir maskvėnų kariuomene ir, išdėstęs karius tarp pelkių sunkiai įveikiamoje perėjoje, kuria Vytautas būtinai turėjo žygiuoti, užkirto jam kelią į tolesnes Vasilijaus valdas. Be to, išsiuntinėjęs su gerai vietovę pažįstančiais vedliais pasalas, įsakė šiems tykoti įvairiose vietose tarp miškų ir pelkių grįžtančios prieš kavalerijos, siaubusios kaimus, ir tinkamu metu smogti jai netikėtą smūgį; Vytautas atsidūrė iš tiesų nelengvoje padėtyje, mat jis norėjo tęsti karą, bet nieku būdu negalėjo nei išstumti priešų, įsitvirtinusio tarp pelkių, nei prasiveržti pro jį, nes per mažai turėjo pėstininkų, kurie šiuo atveju jam daugiausiai būtų galėję praversti. Stovėdamas su raitija toje pačioje vietoje, jis kiekvieną dieną vis labiau juto maisto stoką. Viską apgalvojęs, galop įsakė kavalerijos pulkų vadams paieškoti miškuose ir pelkėse neužkirstų properšų ir jomis pasileisti siaubti Vasilijaus valdų. Vasilijus, neilgai trukus pajutęs šį niokojamą smūgį, turėjo prašyti taikos. Išskyrus pažadą neremti Švitrigailos, susitarta senomis sąlygomis; Vytautas, tarytum žygis jau būtų visai užbaigtas, paskyrė vadovus, turėjusius išvesti kariuomenę iš priešų šalies, o pats kuo skubiausiai, protarpiais keisdamas arklius, pasileido į Vilnių. Kaip paprastai esti, kariuomenė, karo vadams pasitraukus, patyrė nemažą nuostolių. Mat, nors maskvėnai, kaip su Vasilijumi buvo susitarta, ir neberėmė Švitrigailos, tačiau šis, palaikomas savo šalininkų, sutelkė keletą rusų bei skitų būrių, užpuolė miškuose Vytauto karius iš užpakalio bei sparnų ir smarkiai juos sumušė. Be to, jie negalėjo rasti neseniai nusiaubtuose kaimuose nei maisto, nei pašaro. Vargais negalais kariai įveikė šiuos sunkumus ir pasiekė Lietuvos valdas, kur šiek tiek pailsėjo ir atsigavo. Tada pašauktinius karius paleido namo, o lenkus ir prūsus nuvedė ligi Vilniaus, kur Vytautas juos irgi paleido namo ne tik dosniai sumokėjęs, bet ir gausiai apdovanojęs. Tais pačiais metais mirė Vilniaus vyskupas Jokūbas, lietuvis, iš pranciškonų ordino patekęs į ganytojo sostą.

Tuo metu Prūsijoje vėl pradėta rengtis naujam karui prieš Lietuvą. Kryžiuočiams rodėsi, jog jiems per mažai neseniai atiduotos Žemaitijos, dėl to puoselėjo viltį užgrobti visą Lietuvą. Kodėl gi jie turėtų nurimti nepaėmę į savo rankas visų Lietuvos žemių? Su tokiu įniršiu daugybę metų kovoje, kol lietuvių padėtis buvusi tvirta, negi jie dabar sėdės sudėję rankas, kai Lietuva beveik jau užkariauta? Kaip jie išsaugos Europoje riterių vardą, jeigu, čia sudarę taiką su lenkais, o ten – su lietuviais, leis rūdyti kalavijams? Tegu tik parodo ryžtą, tegu tik pašaukia į kovą, be abejonės, Jogaila ir Vytautas, kurie visai neseniai, bijodami karo, atidavė Žemaitiją, greitosiomis užleisią ir visą Lietuvą. Šitaip kalbėjo, šitaip gyrėsi šie godiškiai. Kaip liepsna, pridėjus malkų, ne silpsta, o atsigauja, taip ir jie, daug ko gavę, dar daugiau troško. Vis dėlto radosi ir tokių, kurie, norėdami numalšinti šį svetimo kraujo troškulį, įspėjo Jogailą, kad pačioje pradžioje užgesintų įsiliepsnojančią ir bemaž jau įsiplieskiančią karo ugnį. Susitaręs su Vytautu, Jogaila, dėdamasis turįs visai kitų ketinimų, atvyko į Kauną. Nelyginant į vaišes čia pasikvietė kryžiuočių vadovus. Vieniems ir kitiems rodant abipusį palankumą ir reiškiant džiaugsmą, dėl neseniai sudarytos sutarties, pradėta kalbėti apie taiką: karalius ir Vytautas patys pradėjo tą reikalą gvildinti bei šį tą siūlyti ir kryžiuočių teirautis, ko reikia imtis, kad Prūsija ir Lietuva gyventų tvirtos ir pastovios taikos sąlygomis. Tuo tarpu kryžiuočiai, išdidūs ir pasipūtę, godžiai trokšdami naujų valdų, nei pritarė saikingiems siūlymams, nei patys nieko nesūlė. Nieko nesutarusios, abi šalys ir išsiskyrė. Praėjo vos kelios dienos, ir štai kryžiuočiai parodė atvirą priešišumą. Per nuolatos anksčiau vykusius karus priešas smarkiai nuniokojo visą kraštą, ir žemdirbiai, siaubiami tai šen, tai ten puolančių kariaunų, nederbo žemės. Lietuva juto baisią maisto stoką. Norėdamas palengvinti nuniokotos tėvynės dalį, Jogaila įsakė

pakrauti visokiais grūdais dvidešimt didelių laivų ir pasroviui Vysla nuplukdyti į Prūsijos pasienį, o iš ten pasieniu vežimais nugabenti viską į Lietuvą. Užgrobę visus grūdus, gabenamus Vysla, kryžiuočiai juos išsivežė kitur. Kai karalius, pasiuntęs žygūną, pareikalavo nelaužyti susitarimo ir nedaryti skriaudų, šie atrėžė, jog elgtasi jų teisingai ir teisėtai, nes atėmė tai, ką karalius siuntė stabmeldžiu tautai, kovojančiai prieš krikščionis. Mat nors jie gerai žinojo, jog lietuvių tauta su savo didikais daugiau kaip prieš dvidešimt metų priėmė krikščionybę, tačiau po senovei juos vadino stabmeldžiais, tariamu dievobaimingumu mulkindami krikščioniškųjų šalių valdovus (ir net pačius Romos popiežius), dėl kurių paramos ar nuolaidžiavimo ir galėjo tose žemėse kariauti. Kadangi karalius nesiėmė jokių skubių priemonių atsisteisti už šiuos darbus, nenorėdamas elgtis neapgalvotai, kryžiuočiai, tarytum negalėdami pakęsti beveik ištisus metus trunkančios ramybės ir to, kad dėl karaliaus nuolaidumo nuolatos atidėliojamas karas, užpuolė Prūsijoje, Ragainėje, lietuvių pirklius, kurie čia pagal sutartį ramiai gyveno; vienus nužudė, o iš kitų atėmė visą turtą. Vytautas, gavęs apie tai žinią, nutarė užbėgti priešui už akių gal dėl to, kad iš prigimties buvo smarkesnio būdo, o gal todėl, kad, žinodamas tikrą padėtį, nieku būdu nesitikėjo iš kryžiuočių taikos. Jis įsakė maršalui Rumbaui skubiai sutelkti kariuomenę ir kuo greičiausiai išvyti iš visos Žemaitijos kryžiuočius, kurie pirmieji štai sulaužė sutartį. Rumbaudas, ryžtingai ėmėsis vykdyti įsakymą, išžudė visas įgulas, nukovė krašto vietininką ir visą Žemaitiją užėmė anksčiau, nei Prūsiją pasiekė žinia apie prasidėjusius neramumus. Kryžiuočiai dėl to be galo įniršo ir, tarytum įsitikinę, jog dangus palaimins jų įsiūtį, pagrasė Vytautui bei Jogailai baisiausiu kerštu.

Nenorėdami, kad atrodytų, jog jie, susiradę kliautį, pirmieji pradėjo karą, pasiuntė žygūną pas karalių. Žygūnas, papasakojęs, kas Vytauto valia atsitiko Žemaitijoje, pareiškė ordino vardu, kad jie nepaliks neatkeršiję už šį išpuolį, todėl, jeigu kuo greičiausiai jiems neatlygins nuostolių ir neatiduos Žemaitijos, atvirai paskelbsią Lietuvai karą. Galop jis pareikalavo, kad karalius atvirai išreikštų savo nuomonę ir pasakytų, ar ryžtasi ginti Vytautą, ar, jo neužtardamas, saugoti neseniai su kryžiuočiais sudarytą taiką. Klausimas iš tiesų buvo labai tiesmukiškas, ir karalius, prispirtas prie sienos, nežinojo, ką daryti. Ar pažadėti, jog neteiksiąs Vytautui pagalbos? Betgi šitaip išduos ir pusbrolių, ir tėvynę žiauriausiems priešams. Ar sakyti, kad nieku būdu nepaliksiąs Vytauto? Betgi tada už kryžiuočius stos vokiečių, vengrų ir čekų kariai! Lenkų didikai, karaliaus patarėjai, primygtinai reikalavo atiduoti Žemaitiją. Šitaip paprastai esti, kai vienoje valstybėje gyvena skirtingos tautos, tada kiekvienai rūpi savo reikalai, tada kiekviena baudžiasi tvarkyti krašto reikalus taip, kad nuostolių turėtų kita tauta, o ne ji pati. Gal vengdamas aiškaus atsakymo į kryžiuočių klausimą, gal norėdamas turėti laiko pasitarti, karalius atsakė, kad jis viešpataująs valstybėje, kurioje svarbiais reikalais nieko negalys nutarti be luomų pritarimo. Atleidęs žygūną, jis sušaukė Lenčicoje seimą. Seimas pasiuntė Mikalojų Kurovskį, Gnezno arkivyskupą, pas kryžiuočius, įpareigodamas, negailint pastangų, visokiais būdais skatinti magistrą draugiškai užbaigti ginčą su Vytautu. Arkivyskupas ryžtingai ėmėsi jam patikėto uždavinio, tačiau, ką bedarydamas ir ką besakydamas, negalėjo iš magistro išgauti kitokio atsakymo, nei tas, kad jo žmonės, pakėlę ginklą, jau traukia į Lietuvą. Atmetančio bet kokį taikingą reikalo sprendimą žmogaus atkarus išdidumas supykė arkivyskupą. „Liukis, magistre, – tarė, – daugel kartų šitaip baisiai mums karu grasinęs: jeigu tik pirštą pajudinsi, išvysi mus ginkluotus savo žemėje.“ Šitai išgirdęs, magistras net išbalo. „Pakankamai aiškiai atsakėte ir mano žygūnams, – tarė, – vis dėlto dabar, kai iš tavo žodžių man paaiškėjo karaliaus noras, nesigraibstysiu uodegos, o trenksiu per galvą.“

Kai pasiuntinys išvyko, jis nedelsdamas įsakė pulkam traukti į Lenkiją. Užpuolęs Dobrynę, užėmė ją ir sudegino, išžudė visą įgulą ir nukovė seniūną Plominskį. Žiauriai nusiaubė Lipną ir Ripiną. Kai pasidavė Bobrovnikai ir buvo išduotas Bidgoščius, po aštuonių dienų apsupties užėmė Zlotoriją. Karalius Jogaila, matydamas tokią kryžiuočių sėkmę, įsakė visoms Lenkijos žemėms stoti į kovą su Prūsija. Mažosios Lenkijos bei Volynės kariams paliepė rinktis į Volbožą, Didžiosios Lenkijos – į Lenčicą. Prie Radzejevo susijungusi kariuomenė patraukė Bidgoščiaus link. Ten jie gavo žinią, kad kryžiuočių pulkai artėja prie Svecės. Karalius, nežygiuodamas ton pusėn su visa kariuomene, išsiuntė stiprų rinktinių karių būrį

pabandyti karo laimės. Šie susilaukė tokios sėkmės, kokios troško: smarkiai sumušė kryžiuočius ir išvijo iš stovyklos. Tą rudenį jie būtų buvę galutinai sutriuškinti, jeigu čekų karaliaus pasiuntiniai nebūtų sustabdę sėkmingo kariuomenės žygio. Kadangi karalius labiau troško taikos nei karo, kryžiuočiai, pasirodžius taikos prošvaistėms, be didelio vargo pasiekė, kad jis, išleidęs iš rankų progą sėkmingai užbaigti karą, sutiko sudaryti paliaubas, kurios turėjo trukti ligi kitų metų birželio. Kol dar žinia apie šį susitarimą nebuvo pasiekusi Lietuvos, kunigaikštis Žygimantas Kaributaitis, staiga įsiveržęs į Prūsiją, užėmė tris miestus su tvirtovėmis ir nuniokojo aplinkines žemes. Kai žinia apie šį žygį pasiekė karaliaus rūmus, Jogaila, bijodamas, kad savo ruožtu kryžiuočiai nesurengtų šitokio išpuolio, bematant pasiuntė žygūnus, stengdamasis magistrui pasiteisinti dėl Žygimanto veiksmy ir reikalaudamas, kad visa tai, kas įvyko nežinant apie paliaubas, nieku būdu nepažeistų neseniai sudaryto susitarimo. Kryžiuočiai nė kiek neatlyžo, šitaip karaliui pasiteisinus, tačiau tuo tarpu dėjosi negalvoją apie kerštą, vildamiesi, kad vėliau, kai lietuviai jausis saugesni, būsią patogiau atsisteisti už nuostolius.

Ligi pat žiemos pabaigos truko taika ir ramybė. Tiktai kovo pradžioje kryžiuočiai tylomis patraukė prie Lietuvos sienų, paėmė į nelaisvę sargybinius, budinčius prie Iskros upės, ir pasklido po Volkovysko apygardą. Staiga užpuolę, užėmė Volkovyską: žmones, šventą dieną čia suėjusius į bažnyčią, arba išžudė, arba išsivarė į nelaisvę. Nebetoli nuo ten buvo ir Vytautas, tačiau be kariuomenės. Nenorėdamas netikėtai pakliūti į bėdą, ypač dėl to, kad nežinojo, kiek karių turi priešas, jis nuviliojo juos į didelius miškus. Vis dėlto ir vėliau jis nesiėmė ryžtingesnių veiksmy, nenorėdamas, kad kryžiuočiai galėtų jį kaltinti, jog nauju karo žygiu sugriovęs beįsitvirtinančią taiką. Ligi birželio mėnesio abi šalys laikėsi ramiai: kryžiuočiai dėl to, kad ketino keršyti ateityje, o Vytautas – nenorėdamas laužyti sutarčių ir duoto žodžio. Jis taip ilgai nestojo į kovą, nes vylėsi, kad Vaclovui, Čekijos karaliui, ilgainiui pavyks prikaltinti priešininkus sudaryti amžinąją taiką. Vis dėlto ko galima tikėtis iš svetimųjų, jeigu pats visiškai nesirūpini savo reikalais? Apskritai nieko gera nebuvo padaryta taikai sustiprinti tuo metu, kol taip ilgai tylėjo ginklai. Jogaila, ne be pagrindo įtardamas, jog visas reikalas kreipiamas į neišvengiamą ginkluotą susirėmimą, skubiai išvyko į Lietuvos Brestą pasitarti dėl karo su skitų chanu ir Vytautu. Ten jie nusprendė visomis jėgomis pradėti bendrą karą prieš kryžiuočius. Jie ilgai svarstė reikšmingą ir svarbų klausimą, galintį nulemti visų įvykių raidą, būtent, ką daryti, kad kryžiuočių pusėje nekariautų nei imperatorius Zigmantas, nei karalius Vaclovas. Jogaila manė, kad, negavę pagalbos iš vengrų bei čekų, kryžiuočiai nepajėgsią ilgiau atsispirti; antra vertus, dar tebegaliojo sutartis, sudaryta šešiolikai metų tarp šių šalių valdovų ir Lenkijos bei Lietuvos, pagal kurią jie neturėjo teikti kryžiuočiams pagalbos. Vis dėlto buvo pamato būgštauti, kad jie gali nepaisyti teisėto susitarimo iš palankumo žmonėms, su kuriais susiję kalba ir kilme. Vytautas pats ėmėsi šio uždavinio: pasikvietęs į palydovus didikus Goštautą, Rumbaudą bei Radvilą, jis išvyko pas imperatorių. Prieš tai susitarė slaptai su karaliumi (apie tai žinojo tiktai karalystės pakancleris Tromba), kad, Vytautui išsiaiškinus, jog imperatorius bei jo brolis neabejingi jų reikalui, kuo greičiausiai, niekam nieko nesakydamas, ten išvyks ir Jogaila patvirtinti naujo susitarimo. Nors Vytautas ėmėsi visų priemonių, kurios, jo galva, buvo reikalingos išsaugoti su Zigmantu ir Vaclovu sudarytam susitarimui, tačiau visos jo pastangos nuėjo niekais. Zigmantas, iš pat pradžių pasisakęs negalįs nepaisyti kryžiuočių reikalų, vėliau pareiškė, jog niekada nebūsiąs palankus lenkams, jeigu šie pradėsią karą su kryžiuočiais. Po to jis visokiais būdais (netgi žadėdamas karališkąjį vainiką Lietuvai) kurstė Vytautą atsiskirti su visomis Lietuvai priklausančiomis žemėmis nuo Lenkijos. Atmetęs šį klatingą siūlymą, Vytautas, matydamas, jog nieko čia nedaroma susitarimui išsaugoti, o atvirksčiai, visaip stengiamasi sulaužyti duotą žodį, išvyko į Lenkiją nė neatsisveikinęs su imperatoriumi. Skubiai pasivijęs traukiantį namo Vytautą, imperatorius, parodęs jam visokeriopą asmeninį palankumą, gražiai apdovanojo ir išlydėjo pažadėjęs visokiausių gėrybių. Atvykęs į Lenkiją, Vytautas atskleidė imperatoriaus sumanymus Jogailai ir pamėgino, išsižadėjęs minties sudaryti su vengrais bei čekais draugišką susitarimą, iš kurio jų padėtyje vargu ar galima ko gero tikėtis, skubiai pradėti karą su kryžiuočiais. Karalius, pats pasiryžęs kariauti, vis dėlto dar ieškojo kelių taikai atkurti. Jis pasiuntė pas Vaclovą, jau

tapusį Romos karaliumi, lenkų ir lietuvių tarybų žymiausius narius, užimančius aukščiausius postus, ragindamas šį pasirūpinti, kaip buvo pažadėjęs, kad vienokiu ar kitokiu būdu būtų išsaugota taika. Tačiau Vaclovas dabar visai ką kita kalbėjo, nei buvo pažadėjęs Jogailai praėjusiais metais per pasiuntinius. Be to, jis pasiūlė nutraukti sutartį, kuria lenkai ir lietuviai sudarė vieną valstybę, ragindamas lenkus išvyti lietuvių valdovus, po to išrinkti į Lenkijos sostą kurį Vokietijos valdovą, jeigu nori tvirtos taikos tarp kryžiuočių ir Lenkijos. Pasipiktinę šiuo pasiūlymu, įsiveidę dėl tokio begėdiško šio žmogaus suktumo, pasiuntiniai, nieko doro nepadarę, sugrįžo namo. Tuo tarpu birželio pabaigoje atgriaudėjo karas. Jį daug kas plačiai aprašė, aš tiktai priminsiu, kas turi ryšio su lietuvių reikalais. Pasibaigus paliauboms, Jogaila ir išsirengė su visos Lenkijos jėgomis į karą su Prūsija, tuo tarpu Vytautas su lietuvių kariuomene bei Užvolgio skitų pulkais, kuriuos tam reikalui daugelį mėnesių laikė Lietuvoje, apsistojo prie Červinsko miesto. Jogailai dar neatvykus, jis, padalijęs kariuomenę trimis žygio voromis, išsiuntė lengvųjų raitelių būrius niokoti Prūsijos. Jie smarkiai nusiaubė kraštą, šito ir reikėjo laukti iš tautos, kurios širdies dar nebuvo taip sušvelninęs tikrojo tikėjimo pažinimas, kad ji galėtų jausti gailingumą. Bjauriai išniekino ir bažnyčias, ir visas jose esančias šventenybes. Kurie ne kurie karaliui priklausantys pasienio miestai irgi buvo niokotojų nusiaubti. Žmonės pasakojo, kad šitaip piktadariškai elgėsi ne tiktai skitai, Mahometo prietarus išpažįstanti tauta, bet ir kai kurie lietuviai, eiliniai kariai, dar nepriėmę krikščionių tikėjimo. Štai todėl lenkų kariai baiminosi Vytauto pulkų, nelyginant visi jie būtų jų draugų krauju šventvagiškai sutepti. Tada valdovai, norėdami permaldauti aukščiausiąjį ir įkvėpti žmonėms Dievo keršto baimės, įsakė kuo rimčiausiai ištirti šias piktadarybes ir kaltus lietuvius pakarti priešais stovyklą. Jogaila su kariuomene galop atvyko į Griunvaldą. Negaišo nė kryžiuočiai, išvedę kitoje pusėje į lauką savo pulkus, išrikiavo juos ir pasiruošė kovai. Karalius, būdamas labai pamaldus, be to, gerai žinodamas, jog karai paprastai kyla dėl žmonių įgeidžių, o pergalės pasiekiamos tiktai Aukščiausiojo valia, parpuolęs ant kelių prie šventojo altoriaus, kai buvo aukojama nekruvinoji auka, patikėjo būsimojo mūšio likimą Aukščiausiajam. Karaliaus maldą pertraukė Vytautas, pranešdamas, kad prieš kovos rikiuotė traukianti prie jų stovyklos, ir paragindamas mesti visus kitus darbus, nes atėjusi lemiamą valandą. Kol karalius kuo karščiausiai meldėsi ligi pamaldų pabaigos, Vytautas, iššokęs iš palapinės, puolė skubiai su lietuviais į kovos lauką ir su keturiasdešimt vėliavų užėmė dešinįjį sparną, nenorėdamas, kad kryžiuočiai, pastebėję priešininkus delsiant, įgytų pasitikėjimo savo jėgomis. Kryžiuočių magistras Ulrichas, būdamas tikras dėl savo pergalės ir nenorėdamas delsti, išsiuntė išdidžius žygūnus ir iškvietė karalių bei Vytautą į mūšį. Pasiuntinys nešėsi plikus kalavijus, vieną – dešiniąją ranka, kitą – kairiąją. Sutiktas baigusio melstis karaliaus, jis magistro vardu pasišaipė iš, kaip jam rodėsi, delsiančio ir būgštujančio priešo: jeigu, girdi, jiems trūksta ginklų, tai štai atnešęs nuo magistro vieną kalaviją karaliui, kitą Vytautui. Ramiai karalius išklaušė tų žodžių. „Gerai, – tarė, – mielai priimu šį kovos ženklą. Priešas pats rūpino kalaviją, kurį įsmeigsime jam į sprandą.“ Skubiai atleidęs pasiuntinį, jis trumpa malda paprašė Dievą, Mariją, Dievo motiną, bei lenkų šventuosius pagalbos ir įsakė trimituoti mūšiui. Vytautas pirmas patraukė su savo kariais į priešą, šie, iš tolo šaudydami iš arbaletų, sustabdė raitelių puolimą, nes strėlių debesys, krisdami iš aukšto, žeidė ir žudė; lengvosios raitijos rikiuotė, susidūrusi su pėstininkais ir pradėjusi kovoti kalavijais, neatlaikė šarvuotų karių spaudimo. Pirmosiose eilėse veržėsi į mūšį ir Vytautas, tai tvarkydamas irstančias eiles, tai bardamas atsitraukiančiuosius ir iškeltu kalaviju grėsmingai ragindamas grįžti į mūšį. Tačiau narsiojo kunigaikščio pastangas sugniuždė priešas, visomis jėgomis užpuolęs lengvąją kavaleriją. Iš pradžių ji atsitraukė visai nedaug, vos 10 žingsnių, po to vieni pasileido netvarkingai bėgti, o kiti, ypač Smolensko kariai, ilgą laiką narsiai atlaikė priešų puolimą, susijungė su lenkų pulkais. Vilniaus, Trakų, Žemaitijos, Naugarduko ir Volynės pulkai, praradę kariuomenės vėliavą su šv. Jurgio atvaizdu, atsidūrė didžiausiame pavojuje; tuo tarpu lenkai, sutriuškinę dešinįjį priešų sparną, įnirtingai puolė kairįjį, jau džiūgaujantį dėl pergalės prieš lietuvius. Praretėjo toje pusėje puoliančiųjų eilės, nes viena dalis karių pasileido persekioti bėgančiųjų, o kita dalis, patikėjusi pergale, nelabai bepaisė savo vėliavos. Ir štai, netikėtai pasikeitus padėčiai, tie, kurie tarėsi esą nugalėtojai, pradėjo

trauktis. Galą susirado galybė priešų: žuvo keturiasdešimt tūkstančių karių, iš jų – trys šimtai karo vadų ir pats ordino magistras Ulrichas. Nedaug žuvo lenkų, kurių narsumui reikia dėkoti už šią šlovingą pergalę; lietuvių bei rusų krito kur kas daugiau, jie šitaip nesėkmingai kovojo dėl to, kad, matyt, tokia buvo dangaus bausmė už šventenybių įžeidimą. Belaisvių priskaičiavo keturiolika tūkstančių karių ir tris karo vadus; Vytautas pareikalavo dviejų – Markvardo fon Zalcbacho ir Zonenbergo, ant kurių ypač galando dantį. Mat kitados viešoje sueigoje jie begėdiškai įžeidė Vytauto motiną, todėl jis jų ir pareikalavo, norėdamas nubausti. Po pergalingo mūšio įsakė skitams ugnimi ir kalaviju siaubti Prūsijoje viską, kas pasitaikys po ranka, o pagrindinės kariuomenės jėgos patraukė prie Marienburgo. Pilis, be abejo, būtų pasidavusi, susilaukdama tos pat dalios, kaip ir visa kariuomenė, tačiau Berno, Livonijos maršalo, apgaulė niekais pavertė karaliaus viltis. Su stipriu Livonijos kryžiuočių būriu pavėlavo Bernas į Griunvaldo mūšį. Sužinojęs apie pralaimėjimą, apsistojo netoli Holando miesto. Kai ši žinia pasiekė karaliaus stovyklą, jis įsakė Vytautui bei jo kariams kartu su dvylika lenkų būrių žygiuoti prieš Berną. Vytautas, prie Pasargės upės sutikęs priešą, jau ketino jį pulti, tačiau Bernas, matydamas, jog kovoje jo laukia neabejotinas pralaimėjimas, sugalvojo griebtis apgaulės ir, netikėtai pasiuntęs žygūnus, sustabdė Vytauto antpuolį. Žygūnai pareiškė, kad štai dabar, kai neseniai įvykusiame mūšyje palaužta kryžiuočių bei jų sąjungininkų galybė, kai žymieji ordino vadai arba nužudyti, arba paimti į nelaisvę, vargu ar Vytautas bei karalius Jogaila pelnys didesnę garbę ir susilauks didesnės naudos, jei kovoje kris dar keli vokiečiai. Tuo tarpu leidus Bernui su penkiais šimtais palydovų įžygiuoti į Marienburgą, šis neabejotinai pasieksiąs, kad nugalėtojai galės netrukus džiaugtis pergales vaisiais, tai yra taika. Mat Bernas turėsiąs tokios įtakos ordino kariuomenės likučiams, kuriuos Marienburge karalius laiko apsupęs, kad jie sutiksiąs su viskuo, ką jis patarsiąs, norėdami išsaugoti, sudarius taikos sutartį, tai, kas dar liko po visų karo negandų. Užkariauti Marienburgą, netgi padedant Vytautui, kuris pažįsta šią tvirtovę, būsią be galo sunku, teksią karaliui pralieti nemaža kraujo, tuo tarpu jeigu leistų Bernui derėtis su apsuptaisiais, jie prisipažintų esą nugalėti ir be kovos, be kraujo praliejimo pasiduotų karaliaus malonei. Vytautas patikėjo apgaulingais Berno siūlymais ir pasiuntinio žodžiais savo vyrams jis įsakė saugiai palydėti Berną su penkiais šimtais jo karių pas karalių. Karalius irgi nebuvo atsargesnis: suviliotas pažadų, jis leido Bernui įžengti į pilį su šitokiu stipriu rinktinių vyrų būriu. Šis, patekęs į tvirtovę ir pasijutęs saugus, darė ne tai, ką buvo žadėjęs, o tai, ką anksčiau sumanė: pilies įgulą, kuri atgavo drąsą, kai prisidėjo Berno vyrai, ragino atkakliai gintis, taisė sienas, sugriautas pabūklų, skatino ordino riterius, išsigelbėjusius nuo pražūties, atkurti sugriautą valstybę, išsiuntinėjęs slaptai žygūnus į kitas pilis ir kitus miestus, reikalavo ištikimybės. Marienburgo apgula dėl Berno klastingų darbų ir pastangų smarkiai pasunkėjo, karas užsitęsė ligi kitų metų, o tada pagaliau buvo sudaryta taika.

Taikos derybos vyko Torunėje. Susitarė senomis sąlygomis, nauja buvo tai, kad kryžiuočius privertė išsinešdinti iš Žemaitijos, kurią šie turėjo atgauti po Jogailos ir Vytauto mirties. Šitai įžeidė lenkus. Mat jie suprato, kad jų pergalė naudinga tik lietuviams, o jiems beveik nieko nedavė. Šie pavydūs kaltinimai labiausiai žeidė Vytautą, nes sklido kalbos, jog tik tai jis apgaulingais įtikinėjimais paskatinęs šitokiam žingsniui karalių, kuris, ir pats palankesnis lietuviams nei lenkams, sutikęs su šiomis sąlygomis. Taikos sutartimi užbaigęs Prūsijos karą, karalius per Lietuvą sugrįžo į Lenkiją.

Triumfuodamas įvažiuojo į Krokuvą, karalius labai iškilmingai išleido už Ernesto, Austrijos erchercogo, Kęstučio anūkę, Zemovito, Mazovijos kunigaikščio, ir Aleksandros, Vytauto sesers, dukterį. Vestuvėse dalyvavo daug įvairių šalių valdovų, pasiuntinių ir pats imperatorius Zigmantas. Pastarasis, neseniai pradėjęs sėti tarp lenkų ir lietuvių nesutarimo sėklas, norėdamas, kad šių tautų keliai nedelsiant išsiskirtų, ir dabar neužmiršo savo rūpesčio. Kas be ko, svečio teisėmis prisidengus, bepiga valdovams ir nuslėpti savo klastingus sumanymus, ir juos subrandinti. Dėdamasis, jog jam be galo rūpi išsaugoti draugystę ir pašalinti abipusį įtarumą, Zigmantas per žygūnus nusiuntė Jogailai imperatoriškąjį raštą, kuriuo, įsiteikdamas karaliui, pripažino šiam, kaip Vengrijos karalius, teisę į Galičą ir dalį Podolės žemių. Tuo tarpu žodiškai pasiuntiniams įsakė kurstyti Vytautą visokiausiais pažadais, su kuriais, kaip

neabejotinai jų padėtyje be galo žalingais, nesutiks lenkai, ir tuo būdu skatinti nesantaiką. Po šiai dienai išliko raštiškas to klastingumo įrodymas, karalystės archyve saugomas dokumentas, patvirtintas paties Vytauto, Vilniaus vyskupo Mikalojaus ir vaivadų Alberto Manvydo bei Jono Nemyros parašais.

Ši aplinkybė ir paskatino Jogailą kitais metais sušaukti abiejų tautų seimą Horodlės mieste prie Bugo. Į seimą atvažiavo gausybė lietuvių, ne tik kunigaikščių bei didikų, bet ir šiaip bajorų. Seimas aptarė šiuos svarbius klausimus: Lenkijos ir Lietuvos sąjungos stiprinimą ir Romos tikėjimo diegimą Lietuvoje bei kovą su kai kuriomis sektomis ir visokiais prietarais. Kadangi niekas taip neskatina ir nepalaiko toje pačioje valstybėje draugiškų žmonių santykių kaip lygybė ir teisėtumas, vargu ar galima buvo tikėtis pastovios santarvės, kol Lietuvos didysis kunigaikštis turės daugiau teisių į Lietuvos bajorų asmenis bei jų turtus nei Lenkijos karalius – į savuosius. Reikėjo iš viso apriboti didžiojo kunigaikščio galią ir suteikti jo valdiniam didesnių teisių. Šiuo atveju vargu ar ką geriau galima buvo padaryti, kaip suteikti Lietuvos bajorams tas pačias privilegijas, kurias turėjo Lenkijos bajorai, tada visi gyvens lygiomis teisėmis, kaip vienos valstybės piliečiai, šitaip padarius, ilgainiui Lietuvos ir Lenkijos santarvė ir sąjunga sutvirtėjo ir daugiau nebe priklausė nuo didžiojo kunigaikščio valios bei noro. Taigi šiame seime ir buvo priimtas įstatymas, kad Lietuvos bajorija naudosis visomis privilegijomis, kurias jau turėjo lenkų bajorai. Valdovas negali turėti didesnių teisių į bajorų asmenis bei jų turtą, nei leidžia valstybės įstatymai. Teisę rinktis valdovą turi senatas ir bajorai, tačiau nei lietuviai negali rinktis didžiojo kunigaikščio be karaliaus ir lenkų žinios, nei lenkai karaliaus – be lietuvių žinios. Vaivados ir kaštelionai turi būti skiriami taip, kaip šitai daroma Lenkijoje. Bendri abiejų tautų seimai bus šaukiami Liubline arba Parčeve. Be valdovo sutikimo bajorai neturi teisės nei parduoti, nei dovanoti valdomų žemių. Kad šis draugiškas susitarimas dar labiau visus susietų, žymiausios lenkų šeimos leido kuriems ne kuriems žymiesiems lietuviams turėti tuos pačius herbus, aišku, ne dėl to, kad lietuviams anksčiau būtų stigę šitokių kilmingumo įrodymų ar šlovingumo žymenų, nes dar ir dabar daugelis šeimų turi be galo senus paveldimus giminės ženklus, kurie visai nepanašūs į lenkų herbus, tačiau todėl, kad visi buvo tvirtai įsitikinę, jog, skirtingoms tautoms susijungus į vieną valstybę, būtų didžiai naudinga, jeigu tų dviejų tautų žymiausios šeimos sietųsi nelyginant kokia giminyste herbų panašumu.

Galop susitarė ir dėl tikėjimo reikalų. Visi Lietuvos bažnyčios tarnai, jų valdos ir turtai turi gauti ilgainiui tas pačias privilegijas, kokias šiuo metu turi šio luomo žmonės Lenkijoje. Valdovas gali skirti į aukštąsias bei viešąsias pareigybes tik Romos tikėjimo žmones, iš tų vietų turi būti šalinami ne tik stabmeldžiai, bet ir krikščionys, išsižadėję paklusti Romos popiežiui. Bajorų luomui pripažintos lengvatos negali būti teikiamos tiems, kurie neišpažįsta katalikų tikėjimo ir išsižada paklusnumo popiežiui. Šitaip dėl visko susitarus ir Jogailai bei Vytautui patvirtinus susitarimą, lietuvių luomai davė štai šitokį savo bei savo palikuonių vardu ištikimybės pažadą: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir visos jai priklausančios žemės liksiančios sujungtos ir suvienytos su Lenkijos karalyste neatšaukiama sutartimi; nepasitarusi su lenkais, ji negalėsianti pradėti karo, o po Vytauto mirties pripažinsianti tik tą valdovą, kurį jai paskirsias Jogaila.

Sutvarkę valstybės reikalus ir paleidę seimą, karalius Jogaila ir Vytautas ėmėsi uoliai skleisti Žemaitijoje tikrąjį tikėjimą, pasikvietę iš Lenkijos bei Lietuvos nemaža mokytų Dievo žodžio skelbėjų, turėjusių supažindinti žemaičius jų gimtąja kalba su tikruoju Dievu bei Dievo mokslu ir atpratinti juos nuo išgalvotų dievybių prietaringo garbinimo. Daug žmonių čia plušo, stengdamiesi atpratinti tautą nuo prosenelių tikėjimo. Kai reikėdavo gimtąja kalba paaiškinti neišlavintiems protams tai, kas sunkiau suprantama, darbo imdavosi ir patys valdovai. Mokė, žodžius palydėdami grasinimais ir dovanomis, pažadais ir prašymais. Vis dėlto niekas taip neskatino garbinti Aukščiausiąjį, kaip tiems žmonėms netikėtas senųjų dievybių galas, ypač tada, kai jie savo akimis išvydo krikščionių kunigus nebaudžiamus įžeidinėjant tai, ką ligi šiol garbino kaip didžiausias šventenybes. Užgeso šventoji ugnis, prie Nevėžio žynių nuolatos kuo uoliausiai kurstoma, išvartė stabus, iškirto alkus, sunaikino visokiausius jų tikėjimo pradmenis, o štai jų dievai paliko ramūs ir nenubaudė savo įžeidėjų už šitokią šventvagystę, – iš pradžių

tuo tik stebėjęsi, jie netruko suvokti, jog jų buvę dievai – tušti vardai, galop pradėjo niekinti kaip pajuokos vertą dalyką tai, ką taip ilgai garbino. Sušaukę ilgainiui sueigą, jie išsiuntė vyriausiąjį amžiumi vyrą pas valdovus ir patarė visų vardu šitaip į juos kreiptis: „Ligi šiol garbinę senąsias dievybes, kurias kaip šventenybes garbino mūsų protėviai, mes elgėmės gal per daug išdidžiai, nei mums, jūsų valdiniams, derėjo, nors dievus, be abejonės, reikia labiau garbinti nei valdovus. Dabar, kai išvydome, jog mūsų dievai, kuriuos taip didžiai garbinome, jūsų valia įžeisti, nieku būdu negali apsiginti, nes, matyt, yra arba labai silpni, arba visai bejėgiai, mielai priimame jūsų Dievą, kur kas galingesnį, ir ateityje pasižadame jį vieną garbinti.“ Maloniai valdovų sutiktas atstovas paskatino kitus negaištant įvykdyti tai, ką pažadėjo jį pasiuntę žmonės. Būriais iš visų pašalių plūdo žemaičiai pasiklausyti Dievo žodžių ir išmokti tikrojo tikėjimo tiesų. Pasak metraštininkų, tuo metu pamokslininkų ordino kunigui Mikalojui Venžikui, valdovų akivaizdoje sakiusiam žmonėms pamokslą, atsitikęs štai toks juokingas dalykas. Kai šventasis pamokslininkas iš sakyklos aiškino, kokia tvarka buvo sutvertas pasaulis, vienas senas senelis, nutraukdamas kunigo žodžius, kreipėsi garsiai į žmones: „Vyrai, klausykite! Tas jaunėlis aiškių aiškiausiai meluoja. Iš kurgi jis šitai gali žinoti, jeigu net aš, bemaž šimtą metų nugyvenęs ir visa ko patyręs, nieko tokio nesu nei matęs, nei girdėjęs.“ Aišku, pamokslas būtų nuėjęs niekais, jeigu karalius nebūtų svariai parėmęs kunigo žodžių. Meiliai kreipėsis iš pradžių į tą dantingąjį senį, o vėliau į kitus, jis paaikšino, kad kunigai per pamokslą ne tai sako, ką patys matė savo akimis arba gyvenime patyrė, o tai, kas prieš daugybę šimtmečių įvyko dėl aukščiausiojo ir tikrojo Dievo galybės, ką sužinojo iš protėvių mokslo, iš senųjų rašto šaltinių, ypač iš dieviškosios knygos. Ilgai ir rūpestingai padirbėjęs, pavyko galop įveikti tamsių žmonių neišmanymą, visi jie šiaip ne taip perprato krikščioniškojo mokslo pagrindus ir, didžiam Jogailos bei Vytauto džiaugsmui, priėmė krikštą pagal šventąjį Katalikų bažnyčios mokslą. Vytautas, nenorėdamas, kad vėl užželtų laukas, likęs be prižiūrėtojo, įsteigė vyskupystę su šešių kanauninkų kolegija ir ją tinkamai aprūpino, be to, liepė pastatyti Medininkų miestą, naujojo ganytojo sostinę su katedra bei kolegija, mat taip jau susiklostė, kad tuo metu Žemaitijoje dar nebuvo miestų. Įkūrė keletą mažesnių parapijų, Ariogaloje, Kražiuose, Raseiniuose, Viduklėje, Veliuonoje, Kaltinėnuose, Luokėje ir kitur pastatė puikias bažnyčias, kurioms suteikė didelių dotacijų. Kai visa tai buvo padaryta, Vytautas išsiuntė į Konstancos bažnytinį suvažiavimą iš kilmingų žemaičių sudarytą pasiuntinybę, prašydamas popiežiaus patvirtinti naująją vyskupystę. Po to, patikėjęs Žemaitiją Kęsgailai, nulydėjo karalių Jogailą į Lietuvą.

Jogaila Lietuvoje užtruko žymiai ilgiau, negu norėjo, nes tuo metu Lenkijoje siautė baisus maras. Užėjęs pereitų metų rudenį, per žiemą siaubingai išplito, nes sausio ir vasario mėnesiais buvo taip šilta, kad visur apsikrovė žiedais nelyginant pavasarį ir žolynai, ir vaismedžiai. Antkryčiumi atslūgus, karalius apie Velykas sugrįžo į Lenkiją, o Vytautas pradėjo naują karą.

Turtingi šiaurės Rusios miestai Pskovas bei Naugardas, palaikydami su kaimynine Livonija gerus prekybos santykius, dažnai talkino kryžiuočiams, kai šie kovojo prieš lietuvius. Vytautas, puikiai šitai žinodamas, seniai žadėjo atsisteisti ir ieškojo tinkamos progos, ne tiek norėdamas atkeršyti, kiek tuos klestinčius miestus paimti į savo rankas. Ilgai niekam apie tai nesakydamas nė žodžio, galop jis atskleidė savo ketinimus. Sutelkęs kariuomenę, jis netikėtai, niekam nenučiuokiant, kur rengiamasi žygiuoti, patraukė su pulkais į Sebežą ir po nedidelio susirėmimo užėmė šį miestą. Po to apsupo Pskovą. Ilgą laiką miestiečiai atkakliai ir narsiai jį gynė, tačiau galop jų narsa palūžo, nors miesto gynybinės sienos ir buvo sveikos. Matydami, kad Vytautas kuo atkakliausiai veržiasi į miestą, jausdami, jog jų jėgos per menkos apginti tėvynę, be to, norėdami išsaugoti ir gyvybę, ir turtus, išsižadėjo laisvės ir atidavė Vytautui miestą bei visą žemę. Nugalėjęs pskoviečius, Vytautas pareikalavo kas metai duoti tam tikrą duoklę pinigais, žirgais ir brangiaisiais kailiais, o miestą valdyti patikėjo kunigaikščiui Jurgiui Nosiai, palikdamas čia stiprią rinktinių karių įgulą, pats su pagrindinėmis jėgomis patraukė prie Naugardo ir užpuolė šį miestą, kol naugardiečiai, siaubo apimti dėl sąjungininkų likimo, nebuvo atgavę drąsos. Neatlaikė ilgo antpuolio naugardiečiai, beveik palaužti žinios apie Pskovo likimą: greitai prisiėmė

Vytauto jungą ir pasižadėjo mokėti kasmet duoklę. Simonas Algimantaitis, Alšėnų kunigaikštis, liko čia Vytauto vietininku, tvirtovėse įsikūrė lietuvių įgulos, o kiti kariai sėkmingai grįžo namo. Susilaukė ir Vytautas to, ko lemta susilaukti visiems, kurie neprotina ieško bet kokių progų karui: kol jis karštai puolė svetimą kraštą, netikėtas ir alinantis karas užgriuvo jo tėvynę. Mykolas Kiuchelmeisteris, Naujosios markos fogtas, sukurstė kryžiuočių riterius prieš magistrą Henriką fon Plaueną, prikišdamas pastarajam nepaprastą lengvabūdiškumą, dėl kurio šis esą sutikęs su Benediktu iš Makros, Konstancos bažnytinio suvažiavimo įgaliotiniu, atsiųstu užbaigti ginčo dėl Žemaitijos sienų, kad Klaipėdos bei Veliuonos pilys būtų prijungtos prie Žemaitijos. Tapęs magistru, Mykolas pirmiausia nutraukė neseniai sudarytą susitarimą, netikėtai pasiūsdamas karius ir nuniokodamas Dobrynę; kad neiškiltų aikštėn nusikaltimas ir šventvagiškas priesaikos sulaužymas, įsakė pakarti visus lenkus, kuriuos pavyko paimti į nelaisvę. Gdanske, Ragainėje ir kituose prekybiniuose miestuose išžudė lenkų ir lietuvių pirklius, atimdamas visą turtą. Norėdamas užgniaužti šį siausmą, karalius Jogaila nuvedė į Prūsiją lenkų bei lietuvių pulkus kartu su samdininkais iš Silezijos ir Moravijos. Šis žygis baigėsi bemaž nesėkmingai: paėmė vieną kitą nežymų miestą ir nuniokojo kaimus. Kai to žygio metu lietuviai palaidai siautėjo po šalį, į priešų rankas pakliuvo Lietuvos maršalas Butrimas su kilniuojų vyru Niciumi. Atšaukę kariuomenę, niokojančią kaimus, karalius savo karius nuvedė prie Torunės, o Vytautas lietuvius – prie Kulmo. Šitoks jėgų išskaidymas Jogailai rodėsi nevykęs, tačiau Vytautas atkakliai laikėsi savo nuomonės ir nuolat vargino Kulmą antpuoliais ir pabūklais. Rodėsi, kad miestas netrukus bus užkariautas, kad jis vos vieną kitą dieną begali laikytis, ir štai šitokioje beviltiškoje padėtyje Kiuchelmeisteris sumaniai surado būdą išsigelbėti. Jis sugalvojo parašyti tariamąjį Brodnicos komtūro laišką, kuriuo ordino magistrui pranešama, kokia vargana padėtis Brodnicoje, kad gyventojai čia visiškai neturi nei maisto, nei ginklų. Jeigu magistras nepaskubėsias padėti, priešas neabejotinai pulsias ir po kelių dienų miestas žūsiąs. Žygūnui įsakė joti tokiais keliais, kad atrodytų, jog jisai visai atsitiktinai patekęs Vytauto žvalgams į rankas. Žygūną sugavo, laišką perskaitė ir patikėjo klastote, ir šitaip klastūnas pasiekė, ko norėjo. Mat Vytautas, nė neįtaręs, jog čia esama apgaulės, be to, norėdamas trūks plyš užimti Brodnicą, bematant nutraukė Kulmo apgulą, o vylių suvokė tik tada, kai prie Brodnicos patyrė, jog padėtis čia visai kitokia. Nors jis su kariuomene nieko nepešė prie šio miesto sienų, tačiau apgulą nutraukė tik tada, kai taikiai baigėsi karas. Mat sunkus karas su turkais, tuo metu grėsęs Vengrijai, privertė valdovus noromis nenoromis taikytis. Kai popiežius bei visuotinis krikščionių suvažiavimas pareiškė pageidavimą, kad karalius ir kryžiuočiai gyventų taikiai, popiežiaus pasiuntinio, Lozanos vyskupo, pastangomis vargais negalais buvo sudarytos dvejų metų paliaubos. Be to, suvažiavimas paragino valdovus arba, susitaikius su kryžiuočiais, bendromis jėgomis smogti turkams, arba leisti laisvai žygiuoti per jų valdas prieš turkus traukiantiems kryžiuočiams. Abi galimybės rodėsi pavojingos, todėl nesutiko nei su viena, nei su kita.

Imperatoriaus Zigmanto žodis kur kas daugiau reišė Vytautui. Išvykdamas į bažnytinį suvažiavimą, imperatorius ne be pagrindo bėgštavo, kad, jam iškeliavus, turkų tironas gali užpulti Vengriją, todėl per pasiuntinį primygtinai prašė Jogailą ir Vytautą tuo metu ją ginti nuo priešų. Jogaila, laikydamasis senojo lenkų valstybės papročio, iš tiesų vengė tokių žingsnių, kurie, jo galva, galėjo Lenkiją įvelti į karą su turkais. Tuo tarpu Vytautas, slapta susitaręs su Zigmantu ir jausdamas jam palankumą (mat jau puoselėjo viltį gauti Lietuvos vainiką), nediršo visai atsisakyti. Jis ir Jogailą paskatino nežiūrėti pro pirštus į tokį šventą ir svarbų reikalą kaip krikščioniškosios karalystės gynimas. Štai todėl, kai tais pačiais metais, turkų sultonas Mechmedas užpuolė Bosną, stiprų Vengrijos miestą, Jogaila ir Vytautas, pasklidus garsui apie šį jo žygį, išsiuntė pas sultoną labai rimtą pasiuntinybę, reikalaudami, kad šis neliestų Vengrijos, ir atvirai grasindami karu, jeigu nepaklausys jų pasiuntinių. Dvejų valdovų žodis turėjo barbarui tokio svorio, kad jis nesiryžo plėsti karo ir sudarė su vengrais paliaubas šešeriems metams. Tais pačiais metais nusiuntė Rytų imperatoriui, turkų antpuolių baisia iškamuotam, iš savo valdų daug visokio maisto. Šios siuntos, upėmis pavandeniu nuplukdytos į Juodąją jūrą, iš Chačibėjaus, tuo metu Lietuvai priklausiusio uosto, buvo gabenamos didesniais laivais į Konstantinopolį.

Po karo suiručių susilaukęs ramybės, Vytautas pasijuto saugus ir uoliai ėmė ginti visoje valstybėje tikrąjį tikėjimą. Nuo seno įpratę teikti šventuosius sakramentus pagal graikų papročius, rusų šventikai bei vienuolynų viršininkai priėmė ir visus kitus graikų paklydimus, kaip ir šie, atsisakė Vytauto valdose klausyti popiežiaus ir bendrauti su Romos bažnyčia. Didžiai dėl to susikrimto Vytautas, žinodamas, jog šitoks įžūlumas ardo tą statinį, kurį jis bei karalius Jogaila, siekdami valdinių santarvės, surentė po visapusiško apmąstymo tikrojo tikėjimo naudai. Kadangi šias negeras naujoves vykdė ne paprasti žmonės, o žymieji vyskupai, ypač tie, kurie kilę iš graikų, užkirsti kelią plintančiai blogybei buvo galima ne kitaip, kaip sukvietus viešą pačių ganytojų suvažiavimą. Padėjus daug pastangų, Vytautui galop pavyko sušaukti rusų tautos suvažiavimą Lietuvos Naugarduke. Konstantino Didžiojo pavyzdžiu jis ir pats jame dalyvavo. Suvažiavime suėmė Grigorijų Fotijų, Kijevo metropolitą, Rusioje kursčiusį ir plėtusį religinį bruzdėjimą, ir, baudžiant už šį nusikaltimą, pašalino visuotiniu pritarimu iš pareigų. Jo įpėdiniu tapo bulgaras Grigorijus Camblakas, žmogus, išgarsėjęs kaip didelis šventųjų mokslų žinovas. Jis netrukus ir Romoje, ir generaliniame bažnytiniame suvažiavime smarkiai pasidarbavo Rytų bei Vakarų bažnyčių suartėjimo reikalu pasiūstas ten savo tautos suvažiavimo ir kunigaikščio Vytauto. Smarkiai palaikė Vytauto atsidavimą tikėjimo reikalams popiežius Martynas V, girdamas atkaklumą, su kuriuo šis priešinosi ne tik graikiškajai atskalai, bet ir Viklifo klaidų pasekėjams, kaip pareiškė Jogailai pasiūstame laiške. Kartu jis būgštavo, kad iš garbėtroškos šis nesukeltų naujos nesantaikos tarp tautų, kurios didžiam krikščioniškojo pasaulio labui glaudžiai suaugo į vieną valstybę. Mat imperatorius Zigmantas ir Vytautas jau kelerius metus slapta derėjosi dėl Lietuvos karalystės paskelbimo. Kai apie šias derybas pradėjo kalbėti kiti žmonės, viską sužinojo ir Romos kurija. Štai todėl popiežius, puikiai suvokdamas, kaip lengvai ir giliai žeidžia valdovų širdis pažadas gauti karaliaus vainiką, tuoju pat įspėjo laišku Kulmo vyskupą, kuris, jo galva, vienas galėjo ryžtis šitokiam žingsniui, kad šis, paklauses imperatoriaus Zigmanto, nieku būdu nedrįstų apvainikuoti Vytauto pagal Romos bažnyčios papročius karaliaus vainiku ir pakelti į Lietuvos karalius. Vargu ar galima tikėti, kad karalius nieko nebūtų žinojęs apie Vytauto gudrius sumanymus, jis veikiau dėjosi nieko nežinąs, didžiai trokšdamas, kad išgarsėtų Vytauto bei Lietuvos vardas. Štai todėl, tariamai norėdamas prasiblaškyti po karalienės Onos mirties, o iš tiesų parodyti Vytautui, jog šie sumanymai jam nežinomi, jis iškeliavo į Lietuvą. Vytautas priėmė Jogailą, kaip dera priimti karalių, o po kelių dienų pastarojo viešnagės padovanojo skubančiam Krokuvon į karalienės laidotuves valdovui, be gausybės kitų dovanų, dvidešimt tūkstančių čekiškujų markių, šimtą grynakraujų žirgų, keturias dešimtis iš sabalo kailio siūtų drabužių ir šimtą persiškujų apsiaustų, išsiuvinėtų aukso siūlais.

Tuo metu sugrįžo iš bažnytinio suvažiavimo pasiuntiniai, taip sutvarkę reikalus, kaip norėjo karalius, be to, parsivežę laišką, kuriuo Lvovo arkivyskupui ir Vilniaus vyskupui patikėta uždavinys įsteigti Žemaičių vyskupystę. Vis dėlto šį reikalą teko atidėti, nes dėl kryžiuočių, kaip rašo kai kurie metraštininkai, atsirado visai netikėtų ir didelių kliūčių. Tuo tarpu garsusis skitų emyras Edigejus, su didžiule kariauna nelauktai įsiveržęs į Rusiją, smarkiai nusiaubė visas žemes, kuriomis praėjo, be to, Rusios sostinę Kijevą, be galo turtingą ir garsų viešaisiais pastatais miestą, taip nuniokojo, kad jis vėliau niekada jau nebegalėjo pasiekti ankstesnio didingumo. Rodėsi, kad karalius Jogaila, ligi šiol ryžtingas karys, šios visuotinės nelaimės nė nepajuto, kad Veneros nuodai atbukino narsią širdį, neleisdami pastebėti šitokio negando. Po Onos mirties į žmonas jis išsirinko Elžbietą iš Pilčos, bajoro Granovskio našlę, kuri jau ir anksčiau buvo su juo susieta dvasinės giminystės, nes jos motina krikštijo Jogailą šventuoju vandeniu; taigi svajodamas apie naują santuoką, jis niekuo kitu, rodos, nė nesirūpino. Daug kas priešinosi toms vestuvėms, o pirmiausia lenkų senatas. Vytautas irgi buvo didžiai nepatenkintas, nes ši santuoka, jo galva, žeminsianti karaliaus orumą. Kadangi vis dėlto jam rūpėjo, kad karalius pritartų jo sumanymams, jis viešai nesipriešino šiam jo žingsniui. Karalius, padrąsintas Vytauto tylėjimo, numojo ranka į visokius nemalonumus, kurių ši santuoka galėjo pridaryti valdovo rūmams. Kai Edigejus siaubė Rusiją kalaviju bei ugnimi, Jogaila susituokė Sanoke su Elžbieta ir iškėlė vestuvių puotą, kurioje dalyvavo

ir Leopoldas, Austrijos erchercogas. Aptemdė vestuvių džiaugsmą visuotinis žmonių nepritarimas, o Rusioje – baisus pralaimėjimas, kurį, pasak žmonių, siuntęs dangus, nes niekas neabejojo, kad ir dangus smerkė tai, ką atmetė lyg susitarę žmonės. Mat visuotinę žmonių nuomonę paprastai remia slaptas Aukščiausiojo sprendimas.

Numalšinęs siautėjančius Rusioje skitus, Vytautas pasikvietė pasiuntinius, dalyvavusius bažnytiniam suvažiavime, norėdamas neatidėliojant padaryti, ką suvažiavimas buvo nutaręs. Be galo ryžtingas žmogus, jis nieko nedarė iš lėto, nepakęsdamas ir kitų delsimo; tiesą sakant, negi galima nesmerkti atidėliojimo, jeigu rūpinamasi Dievo garbinimo bei žmonių išganymo reikalais. Vytauto pakviesti pasiuntiniai negaišdami atvyko į Žemaitiją. Paskyrę naujuoju ganytoju Motiejų, lietuvi, teologijos mokslų magistrą, neseniai tapusį Vilniaus kanauninkų kolegijos vyresniuoju, spalio mėnesį deramai sutvarkė pagal šventųjų įstatymų reikalavimus viską, ką ir turėjo sutvarkyti kunigaikštystėje pagal bažnytinio suvažiavimo nutarimą. Sugrįžti nuo tikėjimo reikalų prie valstybės rūpesčių paragino Vytautą tai, kad netrukus turėjo baigtis dvejų metų paliaubos su kryžiuočiais. Nusprendė susitikti Veliuonoje, kur abi šalys turėjo aiškiai pasisakyti, ko nori: ar pratęsti jau sudarytą susitarimą, ar susiderėti dėl amžinos taikos. Kadangi kryžiuočiai atmetė vieną po kitos visas siūlomas taikos sąlygas, pasipūtėliškai reikalaudami visos Žemaitijos, susitikimas neatnešė jokios naudos, ir netrukus kryžiuočiai iš pasalų pradėjo atvirą karą. Pasibaigus susitikimui, karalius kurį laiką pasiliko Veliuonoje, norėdamas pailsėti, nes netoliese buvo vietų, tinkamų medžioklei ir poilsiui. Medžiodamas jis pats kartą vos nepakliuvo į kryžiuočių rankas, tik narsi jo palyda vargais negalais išgelbėjo valdovą nuo pasalų, kurias surengė Rastenburgo komtūras vienoje tam reikalui tinkamoje vietoje. Po to ir viena, ir kita šalis puldinėjo ir siaubė viską, kas pakliuvo po ranka. Nutaręs sutelkti didesnę kariuomenę, Vytautas patraukė į Trakus ir čia, mirus jo žmonai Onai, nutarė tuoktis su Julijona, Alšėnų kunigaikščio Algimantaičio dukra. Julijona mirusiajai buvo teta. Todėl Petras, Vilniaus vyskupas, labai atkakliai priešinosi šiai santuokai, kad nebūtų pažeisti Dievo bei žmonių įstatymai. Galbūt atkakliu nepritarimu ir būtų privertęs Vytautą atsisakyti šio sumanymo, jeigu nebūtų parėmęs Jonas Kropidlas, Kujavijos vyskupas, su karaliumi atvykęs į Lietuvą. Pataikūniškai aiškindamas įstatymus pagal valdovo norus, jis pareiškė, jog santuoka būsianti teisėta, ir surišo sutuoktinius, kaip to reikalauja Romos bažnyčia. Pasibaigus vestuvių iškilimėms, valdovai iš visų jėgų įniko rengtis karui su kryžiuočiais. Vytautas, gal dėl senų nuoskaudų nepasitikėdamas Švitrigaila, gal įtarinėdamas jį dėl kokių naujų gandų, būgštavo, kad kariuomenei patraukus į Prūsiją, namie gali kilti kokių neramumų, todėl liepė šį suimti ir įkalinti Kremeneco kalėjime. Jį netrukus paleido rusų sąmokslininkai, nužudę sargybos viršininką Konradą Frankenbergą. Atsidūręs laisvėje, Švitrigaila pabėgo pas imperatorių Zigmantą, vėliau, tarpininkaujant imperatoriui bei karaliui Jogailai, vargais negalais susitaikė su Vytautu. Tuo metu prasidėjo karas su Prūsija. Lenkų ir lietuvių kariuomenės, peržengusios sienas, netruko įsiveržti į šį kraštą; visi, o ypač valdovai Jogaila bei Vytautas, ketino negailint jėgų pergalingai užbaigti ilgą ir sunkų karą, trokšdami, kad kryžiuočiai, nusilenkę jėgai, amžiams liktų arba ramūs bei klusnūs, arba draugiški. Tuo tarpu kryžiuočiai, taikos metu be galo aikštingi ir per daug savimi pasitikintys, bemat suvokė esą nepasirengę karui, todėl pareiškė norį susitarti, nors jie ne tiek troško taikos, kiek bijojo pralaimėjimo. Kadangi daliniai jau veržėsi į priekį, degdami noru atkeršyti už skriaudas, jie pasitelkė popiežiaus legato, Milano arkivyskupo Baltramiejaus Kapros, autoritetą. Be abejo, šitai buvo galingas skydas, ypač prieš Jogailą ir Vytautą, kurie, visai neseniai priėmę krikščionių tikėjimą ir nė trupučio jam neatšalę, karštai gerbė popiežiaus žodį. Todėl jie nutraukė kovas ir, nors kryžiuočiai nieko doro nežadėjo, antrą kartą sutiko, arkivyskupo skatinami, sudaryti paliaubas dvejiems metams. Danijos karalius ir Pomeranijos kunigaikštis, atvykę kryžiuočiams į pagalbą ir supratę, kas teišus ir neteišus, pasipiktino ir, atvirai atsisakę remti kryžiuočius, perėjo į Jogailos ir Vytauto pusę, pasirašydami sutartį, kuria pasižadėjo padėti kovoti prieš kryžiuočius, jeigu šie susimanytų nepaisyti ką tik sudarytų paliaubų. Pasirašius paliaubų sutartį, Vytautas nuvyko į Lietuvą, o karalius į Didžiąją Lenkiją. Keliaudamas iš Poznanės į Srodą, vos neprarado

gyvybės. Mat juodi debesys aptraukė dangų, pakilo nepaprasta audra, sugriaudėjo perkūnas, ir žaibas nutrenkė du karaliaus kinkinio palydovus, keturis arklus iš šešių ir penktą ginklanešio žirgą.

Sugrįžusi iš Prūsijos, lietuvių kariuomenė šiek tiek pailsėjo ir patraukė iš vakarų į rytus. Užvolgio skitai, netekę mirusio chano Saladino, suskilo atskiromis grupėmis: vieni vieną, kiti kitą mirusio valdovo sūnų siūlė sosto įpėdiniu. Kerim Berdis, galingesnis nei kiti broliai, jėga paėmė tai, ko negalėjo pasiekti geruoju. Jo brolis Tochtamyšas, nesitikėdamas savo jėgomis nieko laimėti ir nepajėgdamas susitaikyti su likimu ar pašalinti varžovą, pabėgo pas Vytautą kartu su svarbiausiais savo šalininkais. Vytautas, ne vieną kartą ligi tol patyręs šios tautos tvirtą palankumą ir sulaukęs karo metais pagalbos, suprato, jog valstybei būsianti didelė nauda, jeigu palenks į save šios tautos vadą, jį užstodamas. Štai todėl maloniai ir noriai priėmė Tochtamyšą, pažadėjo paramą, Vilniuje surengė didžiules iškilmes, uždėjo jam perlais bei brangakmeniais nusagstytą kepurę, paskelbė Užvolgio skitų chanu (paprastai vadinamu caru) ir pakėlė į valdovus. Tochtamyšas sugrįžo į tėvynę, svajodamas apie valdžią, tačiau be savo krašto kariuomenės, o lydymas Vytauto pulkų. Nieko gero nesusilaukė Tochtamyšas, mat tas, kuris, kopdamas į statų kalną, pasiekia saugią viršukalnę, lengviau nustumia besiveržiantį aukštyn, nei leidžiasi nustumiamas. Kerim Berdis, sutelkęs stiprią kariuomenę, sutiko atvykstantį ir, stojęs į mūšį, išsklaidė jo dalinius, o patį brolių nužudė. Žuvus Tochtamyšui, trečias brolis Jerim Berdis, neišgąsdintas brolio likimo ir kraujo praliejimo, taip pat pabėgo pas Vytautą. Jo širdyje degė kur kas galingesnis garbės troškimas nei baimė. Beje, ir Vytautas ne tiek paisė ką tik patirtos nesėkmės, kiek rūpinosi asmenine garbe ir nauda, norėdamas savo nuožiūra skirti šioms karingoms tautoms valdovus. Todėl ir Jerim Berdį iškilmingai paskelbė teisėtu valdovu; kad niekas nesakytų, jog jis iš draugo norėjęs tik pasityčioti, iškilmingai suteikdamas nieko nereiškiantį titulą, pasiryžo visaip jį paremti ir sugrąžinti į valdžią. Jis įsakė Lietuvos maršalui Mikalojui Radvilai skubiai sutelkti Lietuvos žemėse didelę kariuomenę ir su ja palydėti Jerim Berdį į Skitiją. Vykdydamas šį įsakymą, Radvila ir patraukė į skitų kraštą. Nepakęsdami žiauraus Kerim Berdžio viešpatavimo, daugybė skitų iš visos šalies suplaukė į Jerim Berdžio stovyklą. Šio jėgos smarkiai išaugo. Tačiau Kerim Berdis nė trupučio nesutriko, drąsos jam teikė prisiminimai apie ankstesnę pergalę. Jis ryžtingai užpuolė su kariuomene brolių netoli Volgos. Jerim Berdis mielai pritarė savo krašto žmonių norui pirmiesiems stoti į kovą. Prasidėjo mūšis, ilgą laiką pergalė nekrypo nei į vieną, nei į kitą pusę, nes abi šalys turėjo tiek pat karių, abi buvo vienodai narsios. Vis dėlto Radvila negalėjo sutikti, kad jo kariai visą laiką tik stebėtų kautynes: smogęs priešams į sparną, jis nulėmė sėkmę. Neilgai trukus priešai pasileido bėgti: žuvus karo kėlėjui, visi kaip vienas paspruko iš kovos lauko. Kas liko gyvas, prisidėjo prie Jerim Berdžio. Kaip, nukirtus galvą, sustingsta it stabo ištiktas kūnas, taip, žuvus neramumų kurstytojams, nurimsta tauta.

Niekam neprieštaraujant, Jerim Berdis, atgavęs valdžią, atsidėjo Vytautui už geradarybę, atsiųsdamas per žygūnus daug visokių dovanų ir pasižadėdamas kol gyvas likti ištikimu visų karo žygių sąjungininku. Pasklidus gandui apie šią pergalę, ir Tauridės, tai yra Krymo, ar Perekopo, skitai gražiai suartėjo su Vytautu ir Lietuva. Atsiuntė garbingus žygūnus pats Edigejus, Tauridės valdovas, didžiai išgarsėjęs kovose su lietuviais bei rusais, ir susidraugavo su Vytautu, be to, sudarytu susitarimu iškilmingai pažadėjo savo ištikimybę, amžiną taiką ir pagalbą kovojant su visokiais priešais.

Po šių žygių garsas apie Vytauto pergalę pasklido šiaurėje bei rytuose ir paskatino kaimynus čekus, atsikračius teisėto valdovo valdžios, pasisiūlyti į valdinius. Tuo tarpu imperatorius Zigmantas apsiėmė tarpininkauti ir išspręsti jau keletą metų užsitęsusių lenkų ir kryžiuočių ginčą dėl kurių ne kurių žemių, nes, siaučiant dažnoms kovoms bei rietenoms, vargu ar galima buvo kitaip nustelbti šio be galo daigaus karo želmenį. Jogaila ir Vytautas, įsitikinę, jog lenkų reikalavimai teisėti, neatmetė šitokios galimybės ginčui išspręsti. Kai paaiškėjo, kad imperatoriaus sprendimai nesiremia teisingumu, kad jo skelbiamos ištarmės pažeidžia net moralės normas, jie atsisakė jo tarpininkavimo ir pasiryžo ginklu įrodyti savo teises. Po neseniai kilusių tikiybinių nesutarimų čekai atsisakė klausyti Romos bažnyčios, pradėjo atvirai maištauti prieš savo karalių ir, kaip jau esu sakęs, sugalvojo paieškoti kaimyninėse šalyse jėgų, kuriomis galėtų

remtis kovoje prieš imperatoriaus galybę. Žinodami, kad pastarojo santykiai su Jogaila ir Vytautu smarkiai pablogėjo, manydami, jog tie nieku būdu nepraleis geros progos atkeršyti, jiems ir pasiūlė Čekijos karaliaus vainiką. Jogaila, ilgai neužlaikydamas pasiuntinių, čia pat atvirai pareiškė esąs patenkintas ta valdžia, kurią gavęs iš Dievo, nieko neskriausdamas, o svetimų valdų visai netrokštąs. Jis nieku būdu negalys nė įsivaizduoti, kad galėtų būti karaliumi žmonių, nenorinčių paklusti bažnyčios įstatymams. Panašų atsakymą gavo jie ir iš Vytauto. Tačiau čekai neišsižadėjo savo sumanymo, manydami, jog troškimas gauti karaliaus vainiką įveiks kiekvieną atkaklų užsispyrėlį. Antrą kartą pasiuntę žygūnus, jie vėl bandė palenksti Jogailos bei Vytauto širdis. Tuo metu Lietuvos valdovai, medžiodami Merkinės giriose, gaivino ir stiprino sielos bei kūno jėgas. Pasiuntiniams jie čia ir leido aiškiai iškloti, ko šie atvykę. Pastarieji įniko maldauti, kad valdovai, norėdami stiprinti savo valstybę, nepraleistų tokios patogios ir tinkamos progos, kokia vargu ar kada jiems pasitaikysianti. Jie sakė, kad lenkai, nepaisant čekų priešinosi, norėję atsiimti Sileziją, seną savo žemę, nieku būdu neturėtų jos savaime sugrįžtančios atstumti. Čekija ir Moravija, išaugusios iš to pat kelmo kaip ir Lenkija, nesunkiai su ja susiliesiančios į vieną valstybę. Prisijungus šioms tautoms, taip išaugiančios valstybės jėgos, jog jų visiškai pakaks sutramdyti ir imperatoriui Zigmantui, už kurį vargu ar kas esąs priešiškesnis lenkų tautai, ir kryžiuočiams. Rodėsi, jog jie kalba teisingai, jog tai, ką jie siūlo, tikrai naudinga, tačiau karalius po senovei atsikalbinėjo; Vytautas, kur kas labiau už jį trokšdamas šlovės ir karaliaus vainiko, ilgą laiką dvejojo, nežinodamas, ar priimti, ar atmesti jų pasiūlymus, ir dėl to vengė aiškiai pasiuntiniams atsakyti. Nuodugniau apsvarstęs padėtį, jis vis dėlto taip pat atmetė čekų siūlymus.

Kitais metais, atsikratęs karo rūpesčių, Vytautas atsidėjo taikos darbams. Sušaukęs Lietuvos luomų seimą, jis, visiems pritariant, parūpino valstybinius raštus, norėdamas, kad visos ištarmės, pagal kurias neseniai buvo įsteigęs Medininkų vyskupystę ir suteikęs dvasininkams visokių privilegijų, būtų gerbiamos palikuonių ir turėtų deramos galios, žinoma, jeigu dėl to neprieštaraus luomai. Po to susirūpino karališkosios giminės ateitimi. Po dvejų vedybų jis nebeturėjo vilties susilaukti vaikų. Neturėjo įpėdinio nė Jogaila. Vytautas itin nerimavo dėl šitokios padėties, dėl kurios sielojasi valdovai, suvokdami niekam negalėsia užleisti tų aukštumų, į kurias iškėlė savo giminę. Jogaila, neseniai mirus jo žmonai Elžbietai, galėjo dar kartą vesti, o šitai teikė šiokių tokių vilčių, mat pirmoji žmona buvo pastojusi, o tai rodė, jog ne dėl savo kaltės karalius nesusilaukęs įpėdinio. Štai todėl Vytautas ir ėmė raginti Jogailą neišsižadėti vilties ir pasirinkti naują gyvenimo draugę. Jogaila sutiko su Vytauto nuomone ir, jo paskatintas, įsižiūrėjo Sofiją, Kijevo kunigaikščio Andriaus bei Vytauto sesers dukterį. Daili, sveika ir jauna mergina išpažino graikų tikėjimą ir prisilaikė rusų apeigų, dėl to imta pagrįstai būgštauti, jog lenkai priešinsis šiai santuokai. Vis dėlto, kai mergina, tėvui sutikus, perėjo į Romos tikėjimą, išnyko ši baimė, o Motiejus, Vilniaus vyskupas, atlaikė iškilmingas pamaldas, melddamas aukščiausiąjį palaiminti šią santuoką ir per ją suteikti valstybei džiaugsmo; po to, surengus visuotines ir smagias iškilmes, atšventė ir vestuves.

Trečią kartą sugrįžo čekų pasiuntiniai, pateikdami senus siūlymus ir puoselėdami naujas viltis. Kadangi Vytautas veikiaud gudriai delsė, nei aiškiai atsisakinėjo, jie suvokė, jog bent iš jo galės šį bei tą laimėti. Senate pasiuntiniai neįstengė surasti užtarėjų rūpimu reikalu, nes niekas nenorėjo valstybės įpajinoti į vidaus kovas, vykusias Čekijoje. Slapta juos pasikvietęs, Vytautas jiems atskleidė savo norus ir ketinimus. Jis esą nenorįs, atvirai užimdamas Čekijos karaliaus sostą, susilaukti valdovų nepalankumo, kuris jam būsiąs nenaudingas, o čekams – netgi žalingas. Imperatorius Zigmantas, skriausdamas Lenkiją, vis dėlto verčiąs jį neatsisakyti čekų gynimo, tačiau jis galįs imtis šio reikalo visai kitaip, nei ligi šiol čekai jam siūlė. Jis turįs pusbrolių Žygimantą, kunigaikščio Dimitro Kaributaičio sūnų, labai prityrusį karvedį, kurį lydi pastovi karo sėkmė ir kuris gali užsidėti bet kokios karalystės vainiką. Jeigu čekai jį paskelbsią karaliumi, be pavydo paremsiąs pusbrolių, valdantį Čekiją, kariais ir pinigais. Pasiuntiniai mielai pritarė šitokiam pasiūlymui, manydami šitokiu būdu pasieksią, kad ir Jogaila ilgainiui neatsisakys remti brolo. Žygimantas, skubiai iškviestas Vytauto pasiuntinių ir šio su viskuo supažindintas, nedeldamas perėmė

Vytauto jam duotą kariauną, surikiavo ją žygio kolonomis ir, tylomis perėjęs Lenkiją, atvyko į Čekiją anksčiau, nei čekai tikėjosi.

Šis netikėtas žygis tiesiog pribloškė imperatorių Zigmantą. Kadangi nepajėgė vienu metu ir pulti, ir gintis, sugalvojo pakurstyti kryžiuočius, kad šie, sulaužę paliaubas, įsiveržtų į lenkų kraštą. Jis mat tikėjosi, kad, kilus kitame pakraštyje karui, bus atšaukta iš Čekijos Žygimanto kariuomenė. Ilgai derėjosi Zigmantas ir ordinas, vieni kitiems siūsdami slaptus tarpininkus, kurie, persirengę elgetomis, lyg niekur nieko vaikštinėjo per Didžiąją Lenkiją, kol atsitiktinis įvykis išdavė klastą. Mat vienas laiškinkas, staigiai susirgęs, numirė Konine; kai numirėlio kūną rengėsi laidoti, jo drabužiuose užtiko laišką, užantspauduotą imperatoriaus antspaudu. Suvokęs, jog kartais jame gali būti valstybei reikšmingų žinių, miesto galva išsiuntė užantspauduotą laišką karaliui. Jį atplėšus, ir išaiškėjo imperatoriaus suktybės. Imperatorius ragino kryžiuočius puldinėti pasienį, o jeigu jų kariuomenė pradėtų priešintis, siūlyti taiką ir vengti mūšio; visą laiką labiau varginant nuolatiniais antpuoliais nei sudarant tikrą pavojų, siūlyti santarvę, aiškintis, jog nenoromis griebęsi ginklo, jog, visą reikalą patikėjus imperatoriui ir popiežiui, jie mano susilaukti taikos; naikinti neatsargiai atsiskyrusius nuo kariuomenės lenkų būrius, elgtis taip, kaip elgiamasi su didžiausiu priešu, ir nuolatos kalbėti apie taiką. Atskleidęs Zigmanto klastą, karalius įsakė rengtis žūtibūtiniam karui su Prūsija. Kai neilgai trukus sutelkė kariuomenę ir visus pulkus sutraukė į vieną vietą, galinga armija ir išžygiavo į Prūsiją. Kryžiuočiai, sutelkę tris dešimtis tūkstančių, nutarė išmėginti laimę atviroje kovoje. Vis dėlto, Konrado Vokiečio iš Silezijos prikalbėti, jie pakeitė šį sumanymą: nesitikėdami sėkmės kovos lauke, išskirstė karius po tvirtoves ir pilis. Kadangi priešas visur vengė kovos, Jogaila ir Vytautas įsakė kariuomenei niokoti kaimus.

Pasklidę kuo plačiausiai po kraštą, pulkai viską žiauriai trypė ir siaubė, būtų dar smarkiau nuniokoję Prūsiją, jeigu atvykęs imperatoriaus pasiuntinys, Kordobos vyskupas, nebūtų pristabdęs jų įniršio. Pažadėjęs palankias sąlygas lenkų valstybei, jis paskatino Jogailą pradėti taikos derybas. Imperatoriaus vardu jis prašė atšaukti Kaributaitį iš Čekijos ir nepradėti karo su kryžiuočiais, nes imperatorius esąs pasirengęs atsilyginti už kryžiuočių padarytus nuostolius, jeigu šis dalykas būtų apsvarstyta jo akivaizdoje. Jeigu karalius kartais abejojęs dėl imperatoriaus teisingumo, šis mielai atsisakysiąs savo teisių ir sutiksiąs (karaliui neprieštaraujant), kad ginčą užbaigtų žymiausi Čekijos ir Lenkijos didikai, tinkamai apsvarstę visą reikalą. Jogaila atsakė visai neseniai puikiai perpratęs imperatoriaus teisingumą bei palankumą, mat šis, išrinktas tarpininku, paskelbęs sprendimą kryžiuočių naudai, pažeisdamas visas moralės normas. Nors šis sprendimas buvęs ir neteisingas, ir nedraugiškas, tačiau jis, Jogaila, trokšdamas taikos, niekada nesigriebęs ginklo, kol patys kryžiuočiai savo antpuoliais neparodę, kad jiems visai nerūpinti taika. Pats imperatorius ir sukurstęs karą su kryžiuočiais, mat, siūsdamas slaptus laiškus, pūtęs kryžiuočių karo trimitą. Kaributaitis, jo brolėnas, iš mažumės skatinamas narsiems karo žygiams, suteikęs čekams pagalbą ne todėl, kad šitokia buvusi karaliaus valia, bet dėl to, kad to pats norėjo, į Čekiją jis nukakęs be karaliaus žinios ir pasitrauksiąs iš ten tada, kai pats to panorėsiąs. Šitai santūriai atsakė Jogaila, o Vytautas, kur kas labiau supykęs ir įsižeidęs, pridūrė: „Aš įsakiau Kaributaičiui įsiveržti į Čekiją ir atkeršyti imperatoriui už skriaudą. Sakau jums – jis ten pasiliks tol, kol imperatorius suvoks, kokią žalą daro pats sau, mūsų ligšiolinį palankumą panaudodamas piktam, klasingai užgaudamas nieko pikta nesitikinčių lenkų bei lietuvių širdis.“ Išvykus pasiuntiniui, vėl pradėjo niokoti kraštą, po to įsakė pulkams susirinkti netoli Torunės. Tuo pat metu netoliese įtaisė stovyklą ir priešas, ketindamas pradėti žygį. Todėl šešiolikai lenkų ir šešiolikai lietuvių vėliavų įsakė sulaukyti priešą toje vietoje, kol atžygiuos visa kariuomenė. Tuo tarpu kryžiuočiai anksčiau, nei spėjo atvykti šie pulkai, paliko stovyklą ir pasitraukė į saugesnes pozicijas. Taigi nuniokoję Torunės apygardas, savo stovyklą perkėlė į Kulmo žemę, norėdami ten arba iš netyčių užklupti priešą, arba išvilioti į atvirą kovą. Galop kryžiuočiai, nedrįsdami kovos pradėti ir nepajėgdami lenkų siautėjimo sustabdyti, iš nevilties pasiprašė taikos, kurios karalius neketino atsisakyti, jeigu susitarimo sąlygos būsiančios teisingesnės. Susitarę dėl trumpų paliaubų, paskyrė derybų dieną – rugsėjo 27 – ir vietą – lenkų stovyklą. Abi šalys šiaip ne taip susitarė

šiomis sąlygomis: kryžiuočiai prisiekia atsisakyti visų teisių į Sūduvą bei Žemaitiją; karalius sugrąžina viską, ką per šį karą atėmė iš Prūsijos. Kas vėliau pirmas mėginsiąs pažeisti šią sutartį, to valdiniai privalo neklausyti. Vis dėlto susitarimas tol galiojo, kol baimė naujų kariuomenės veiksmų vertė jam nepritariančius kryžiuočius ramiai laikytis. Kai karą laimėjusi kariuomenė buvo išvesta iš Prūsijos, šie ėmė nepaisyti susitarimo, paniekdami jį ir sutrypdami, o imperatorius tvirtino, jog kryžiuočių neįpareigojančius sutartys, kurias jie sudarė be jo žinios ar prieš jo valią. Štai todėl kitais metais karalius vėl noromis nenoromis turėjo paskelbti kryžiuočiams karą. Imperatorius, išgąsdintas šios žinios, paragino magistrą, nelaukiant jo pasiuntinių, pradėti taikos derybas su Jogaila ir Vytautu. Naujas susitarimas mažai kuo papildė Melno sutartį, gal tik tuo, kad, kryžiuočiams maldaujant užstoti imperatorių, Jogaila pažadėjo pasirūpinti, kad Kaributaitis su savo kariuomene išvyktų iš Čekijos.

Šis, keliose vietose sumušęs priešą ir beveik iš visos Čekijos išvijęs imperatoriaus šalininkus, bemaž visą karalystę turėjo savo rankose; sutramdęs žymiuosius valstybės vyrus ne tiek sumaniais ir sėkmingais karo žygiais, kiek įvairiausiomis malonėmis, jis ne be pamato vylėsi neilgai trukus tapsiąs karaliumi. Atšaukiamas Jogailos ir Vytauto, nedrįso vis dėlto jų neklausyti ir netolimą bei malonią sėkmę labiau vertinti nei šių draugystę, ypač dėl to, kad už visa ką jautėsi esąs dėkingas tik jiems. Savo žodžius karalius parėmė pažadu atiduoti jam Dobrynę, jeigu paliksiąs Čekiją. Vis dėlto garbės troškimas netrunka sukelti įniršį; kai vėliau karalius susimanė neskubėti su šio pažado įvykdymu, kurstomas pykčio dėl valdovo delsimo bei malonių prisiminimų apie turėtą galią, jis sugalvojo grįžti į Čekiją. Sužinojo apie tai Vytautas ir gal savo noru, o gal – šitai, regis, patikimesnė priežastis – iš pagarbos popiežiui visomis jėgomis stengėsi sulaukyti Kaributaitį Lietuvoje. Mat jis pats buvo gavęs iš popiežiaus Martyno V laišką, kuriuo, kaip katalikiškojo krašto valdovas, buvo raginamas daugiau neremti husitų atskalos ir per Kaributaitį nepalaikyti čekų maišto. Kai Kaributaitis aprimo ir pakluso Vytautui, kryžiuočiai noriau ėmė vykdyti neseniai sudarytus susitarimus ir pažadus. Mat jie sugrąžino Lietuvai Sūduvą bei Žemaitiją, galop, Vytautui dalyvaujant, pavyko susitarti dėl jų valdų sienų.

Po daugybės visokiausių karų bei neramumų valstybėje vėl įsiviešpatavo ramybė, ir štai nutarta vasario 12 iškilmingai pakelti į sostą karalienę Sofiją; ta proga surengė iš tiesų itin puošnią ir džiaugsmingą šventę. Per iškilmes karalius parodė ypatingą dosnumą, mat, laukdamas artėjančio gimdymo, tikėjo, kad vainikuojama ne tik karalienė, bet ir karalių motina. Žmonėms teikė džiaugsmo mintis, jog galop prasidedanti ilgai laukta taika. Galų gale surengtos vainikavimo iškilmės, dėl karo sumaiščių kelis kartus nusižengiant papročiams atidėliotos, žmonėms akivaizdžiai rodė, jog iš tiesų ateina ramūs laikai. Iškilmėse dalyvavo daugybė valdovų, neatvyko tik Vytautas. Nors jo pasiuntiniai minėjo visai kitas priežastis, žmonės nesunkiai suvokė, jog jis jaučiasi karalienės įžeistas štai dėl šios priežasties. Mat Jadvygos, pirmosios Jogailos žmonos, dukte prieš keletą metų buvo iškilmingai sužadėta su Fridrichu jaunesniuoju, Brandenburgo markgrafu. Vėliau, pakeitus sumanymą, sugalvota ją išleisti už Boguslovo, Slupsko kunigaikščio; be kitų valdovų, net trys karaliai jį primygtinai siūlė Jogailai į žentus. Vytautas smarkiai priešinosi šiam, jo žodžiais tariant, lengvapėdiškam sumanymui ir pats jam nepritardamas, ir ypač skatinamas popiežiaus Martyno, rėmusio Fridrichą, kilusį iš Stulpų giminės. Suvokęs, jog visos jo pastangos nuėjo niekais, jis nugrėžė pyktį į pamotę, kuri, jo galva, ir suvedžiojusi Jogailą. Jis iš paskutiniųjų slėpė savo nepalankumą, bet ko nepastebi šimtaakis Argas – tauta, akyliausias pasaulyje padaras? Kad ji neapsiriko, ilgainiui parodė visokiausi dalykai, paaiškinantys tuometinį jo susigraužimą.

Tuo tarpu į Lenkiją atvyko čekų pasiuntiniai ir paprašė karalių sugrąžinti į jų valstybės sostą Žygimantą Kaributaitį. Karaliaus viešai atstumti, pasiuntiniai slapta kreipėsi į patį Kaributaitį, nes jis, kaip jie matė, neprieštaravo pasiūlymui. Labiau trokšdamas buvusios galios, nei būgštaudamas dėl pavojų, kurių ši nešykšti, jis su viskuo sutiko. Atleidęs pasiuntinius, pradėjo slaptai telkti kariuomenę. Traukė į ją galybę vyrų, svajojančių gauti Čekijoje gerą atlyginimą ir neužmiršusių puikios Kaributaitio karinės sėkmės. Sutelkęs stiprią kariauną, neskirstė jos nei vėliavomis, nei pulkais, o įsakė vyrams laikytis

pavieniui, kad karaliui nepaaiškėtų jo sumanymas, ir tik paskirtą dieną susirinkti į tam tikrą vietą. Viskas buvo atlikta taip slapta, kad karalius ir visi kiti anksčiau gavo žinią, jog Kaributaitis su lenkų bei lietuvių kariuomene įsiveržė į Čekiją, nei kas Lenkijoje pajuto, jog jis susirengė į žygį. Imperatorius, pamaneš, jog šitas žygis surengtas karaliaus valia arba su jo žinia, atsiuntė žygūną, kuris nusiskundė, jog laužomi susitarimai. Atsakydamas jam, Jogaila, iš tiesų visiškai nenusikaltęs nei žodžiais, nei darbais, įrodė savo sąžiningumą, paskelbdamas nuosprendį, kuriuo Kaributaitis neteko visų savo valdų Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje kaip viešosios ramybės drumstėjas, pasmerktas už karališkosios didenybės įžeidimą.

Tais pačiais metais išsipildė senas Jogailos troškimas: galop gimė sūnus, kuriam ketino suteikti savo vardą, tai yra pavadinti Vladislovu. Apiplauti berniuką švęstuoju vandeniu pagal krikščionių papročius nutarė vėliau – kitų metų vasario 17, tada karalius, rodydamas ypatingą dosnumą, surengė visokiausių žaidynių, puotų ir kitokių iškilnių. Vytautas, kuriam širdį po senovei drumstė nepalankumas karalienei, nedalyvavo toje šventėje, tačiau per žygūną atsiuntė kūdikiui sidabrinę lovytę, sveriančią šimtą svarų, bei kitų dovanų. Vasarą taip baisiai po miestus ir kaimus išplito maras, kad, vengdami antkryčio, ir karalius, ir Vytautas su visais rūmininkais turėjo slapstyti Lietuvos šiluose. Kai maro antkritis galop praėjo, sušaukė Lenkijos luomų seimą Kujavijos Breste. Tame seime karalius visokiais būdais įkalbinėjo luomus paskelbti viešai ir sutartinai Vladislovą sosto įpėdiniu. Vis dėlto aktas, kuriuo Lenkijos luomai pareiškė savo nuomonę šiuo reikalu, nebuvo įteiktas karaliui, bet Zbigneviui Olesnickiui, Krokuvos vyskupui, kuris turėjęs perduoti jį karaliui tik tada, kai paaiškės, jog pastarasis sąžiningai padaręs viską, ką buvo lenkų valstybei pažadėjęs.

Kol karalius tvarkė lenkų valstybės reikalus, Vytautas rudenį ir žiemos pradžioje Lietuvoje rengėsi karui; ilgą laiką niekas negalėjo atspėti, kur jis žada traukti. Nė vienas metraštininkas nesako, kokia buvusi karo priežastis, turbūt ne dėl to, kad valdovas niekam nesiryžo jos atskleisti, o todėl, kad apskritai jos nebuvo. Baigiantis žiemai, daugiau mažiau paaiškėjo, kad ketinama smogti šiaurės Rusiai. Netruko apie tai iš savo žmonių sužinoti Pskovas. Atskubėjo pskoviečių pasiuntinybė, baudamasi nukreipti pavojų: apsirengę taip, jog atrodė lyg nusižeminę maldininkai, jie stengėsi dovanomis palenkinti valdovo širdį, tačiau nei taikos, nei ramybės neišprašė. Neabejodami, jog netrukus karo audra užgriusianti jų tėvynę, jie skubiai sugrįžo namo. Iš paskos leidosi su kariuomene ir Vytautas. Kai Pskovas atsidūrė, regis, beviltiškoje padėtyje, dangus užstojo nekaltuosius. Mat kilo negirdėtos liūtys, taip žliaugė lietus, kad pelkėtame krašte keliai į Pskovą pasidarė tiesiog neišbrendami. Dangus ir palaužė Vytauto įniršį, tačiau jis tol nenurimo, kol negavo didžiulės išpirkos: už dangaus atsiųstą taiką pskoviečiai turėjo atsipirkti pinigais.

Kai baigėsi šis žygis, kai nebeliko jokių kitų rūpesčių, ėmė Vytautui mausti senieji randai ir atgijo senosios nuoskaudos. Atvirai niršo ant karalienės, nuo kurios visą laiką tolo ir tolo: kalbėdamas su karaliumi ar laiškus jam rašydamas, visaip ją smerkė; graužėsi, kad dingo bet kokios viltys užimti sostą, paskyrus Vladislovą tėvo įpėdiniu; jį smaugė abejonės, ar išlaikys savo rankose Lietuvos kunigaikštystę; bijojo, kad karaliaus rūmai jo bei jo šalininkų neišvytų iš Lietuvos, mat mažiau nei kada nors anksčiau nepasitikėjo pačiu Jogaila; begalinis nepasitikėjimas, kuris paprastai lydi garbės troškimą, nei naktį, nei dieną nedavė jam ramybės. Suuodė Vytauto liguistas nuotaikas kryžiuočiai ir pamėgino sukurstyti tarp jo bei karaliaus atvirus vaidus. Visaip pataikaudami, visaip rodydami palankumą ir visa ko žadėdami, jie paprašė Vytautą užstoti juos prieš karalių ir siūlyti, atskyrus nuo Lenkijos, prijungti prie kryžiuočių žemių Liubičiaus malūną su dvaru. Jie žinojo, kad Vytautas tarpininkaudamas nieko nepasieks, todėl ir kėlė tokius reikalavimus, su kuriais Jogaila nieku būdu negalėjo sutikti, vildamiesi, kad juo atkakliau karalius nenorėsiąs daryti ko prašomas, juo giliau Vytautas jausis įžeistas ir priešiščiau nusiteiks. Vytauto prašymas iš tiesų buvo porą kartų atmestas. Be to, lenkų didikai, susirinkę Vartoje į seimą, rimtai įspėjo Paulių fon Rusdorfą, ordino magistrą, kad kryžiuočiai nesistengtų klastingai ardyti širdingų Vytauto santykių su karaliumi bei karalyste ir laužyti neseniai sudarytų susitarimų. Netrukus kitame, Lencicoje sukviestame seime Zbignevas, Krokuvos arkivyskupas, visos valstybės vardu maldaute maldavo ten

dalyvaujantį Vytautą atsisakyti tokių veiksmų, kurie užgauna karaliaus bei valstybės orumą. Išklusęs nuoširdžią Zbignevo kalbą, Vytautas įsižeidė ir smarkiai įniršo, bet, mokėdamas sumaniai nuslėpti tikruosius jausmus, užslopino stiprėjančią nirtulį ir, ramiai bei taikingai pakalbėjęs, visa ko lenkams prižadėjo, neketindamas nė vieno pažado įvykdyti. Nutolęs nuo lenkų ir karaliaus, iš pradžių prieš karalienę nukreipė savo pagiežą, užgavusią karalių ir karalystę. Karalienė štai jau trečią kartą laukėsi kūdikio; susimanė dėl tokių dažnų gimdymų gildyti Jogailai širdį įtarumu ir nepasitikėjimu nekalta moterimi, kuri esą daranti namams gėdą, kuri pažeidžianti šeimos ištikimybę. Piktos kalbos plačiai pasklido, apie tą dalyką sužinojo visi luomai; smarkiai susikrimto ir karalius, ir didikai. Nors sąžiningiems žmonėms karalienės ištikimybė bei doringumas nekėlė jokių abejonių, vis dėlto negalima buvo nesibaiminti, kad paskalos kartais nepasirodytų esančios galingesnės nei tikras dorovingumas, o Jogailos palikuonys neprarastų įpėdinystės teisių ir karališkoji didenybė nebūtų apkaltinta gėdingu ištvirkavimu. Štai todėl Horodlėje prie Bugo ir sušaukė lenkų bei lietuvių seimą, kuris, išklusęs karalienę, turėjo visos valstybės nuosprendžiu arba ją išteisinti, arba pasmerkti; jos nekaltumą ten aiškių aiškiausiai įrodžius, melagingas paskalas skleidę lenkų bajorai buvo pagal įstatymus nubausti.

Kuriam laikui aprimo vidinės rietenos, kai Vytautas patraukė į karą. Didžiojo Naugardo gyventojai susimanė šiek tiek išplėsti savo valdų sienas, kadaise Vytauto nužymėtas. Norėdamas juos sutramdyti, Vytautas su lietuvių bei lenkų samdininkais patraukė į žygį. Naugardiečiai, pasitikėdami vasarą bemaž nepraeinamais keliais, iš pradžių nekreipė dėmesio į Vytauto žygį ir elgėsi be galo įžūliai. Kai juos pasiekė garsas, jog Vytautas, įveikęs visas kliūtis, jau supa Opočkos pilį, jie išsigando. Skubiai išsiuntė žygūnus, turėjusius užleisti nugalėtojui miestą ir, pažadėjus mokėti gerokai didesnę kasmetinę duoklę, prašyti taikos. Vytautas, nors čia atžygiavo, ketindamas apiplėšti turtingą miestą, tačiau noriai sutiko su jų prašymais ir sudarė taiką. Mat bijojo, kad, įsitraukęs į ilgesnį karą, nespės nusigauti į Lucką ligi sutartos su karaliumi, imperatoriumi Zigmantu bei kitais valdovais dienos. Pasak senų metraščių, šio garsiojo suvažiavimo priežastys buvusios šitokios. Romos imperatorius Zigmantas, jau ir anksčiau jautęs Jogailai nepalankumą, pajuto tikrą priešišumą, kai visai neseniai šis atsisakė ateiti jam į pagalbą prasidėjus karui su turkais, tačiau, negalėdamas savo neapykantos išreikšti ginkluotu antpuoliu, baudėsi klasta nuversti Jogailą nuo sosto arba išardyti lenkų valstybę. Pirmiausia, parašęs laiškus, kuriuos išsiuntinėjo į visas Romos imperijos žemes bei kaimynines karalystes, pradėjo veidmainiškai skųstis, kad Jogaila išdavęs jį bei krikščionių kariuomenę turkams, nes neatsiuntęs žadėtosios pagalbos. Žinoma, netrūko tokių, kurie patikėjo šiuo šmeižtu, šiuo nemelagingu, bet ir neteisingu skundu. Mat ne visi žinojo, kad Jogaila imperatoriaus pasiuntiniams, siūlantiems bendrai kariauti su turkais, iš viso nieko neižadėjo, nei galėjo žadėti, nes tam nepritarė luomai, būgštaudami, kad, įsivėlus į tą karą, lenkams ilgainiui vieniems gali tekti visa našta. Nors ir ne visiems šitai buvo žinoma, tačiau niekas to ypač ir neslėpė, todėl vargu ar galima buvo tikėtis, kad imperatoriaus skundas susilauks pasitikėjimo. Viską apsvarstęs, savo ruožtu imperatorius nutarė taip pasukti reikalą, kad Jogaila, netekęs tikrų bičiulių, pasijustų vieni vienias. Jis puikiai žinojo, kad Jogailos aplinkoje viskas daroma taip, kaip nori Vytautas, kad, prisijungus Lietuvai, Lenkijos karalystės galia smarkiai padidėjo. Štai todėl nusprendė susidraugauti su Vytautu, sukiršinti jį su Jogaila ir šitaip suardyti visą Lenkijos ir Lietuvos santarvės statinį. Nutarė pats asmeniškai tuos reikalus tvarkyti, manydamas, jog nepatogu ir nesaugu juos patikėti žygūnams ar laiškam. Veidmainiškai pareikšdamas, kad jam įkyrėjo tarpusavio kovos, kurias taip ilgai vedė lenkai ir kryžiuočiai, prisikvietę karių beveik iš visos Europos, jis pasiūlė padėti karaliui Vladislovui Jogailai bei Vytautui geriausiomis sąlygomis sudaryti amžiną taiką. Pridūrė, kad, jo galva, vienintelė priežastis, dėl kurios šitokia atkakli veikla, šitokios didelės pastangos nuėjusios niekais, esanti ta, jog ligi šiol derėtasi tik per pasiuntinius, todėl jis ir norįs, kad patys valdovai su juo susitiktų draugiškam pokalbiui, o jeigu Jogailai bei Vytautui rodosi, kad dėl senų vaidų imperijoje nesą tinkamos susitikimui vietos, tai jis, trokšdamas visuotinės ramybės, esąs pasirengęs vykti ten, kur jie sušauksią susitikimą. Rodėsi, jog imperatoriaus reikalavimai teisingi, todėl Jogaila nedrįso atsisakyti. Tuo tarpu Vytautas, gyvendamas toli nuo lenkų bei

karaliaus rūmų ir jausdamas jiems nepalankumą, visa širdimi nutarė palaikyti pasiūlymą ir, atsimindamas imperatoriaus pažadus, sustiprinti su juo ir šiaip draugiškus santykius, kurie jam buvo itin reikalingi. Jis ir pasiūlė karaliui sausio 6 sušaukti suvažiavimą Lucke, Volynės sostinėje, tai yra savo valdose.

Į suvažiavimą atvyko šiose žemėse nematyta negirdėta gausybė valdovų, kurie penkiasdešimt dienų čia gražiai gerbė ir geru žodžiu minėjo Vytautą. Be Lenkijos karaliaus, Mazovijos kunigaikščių, Lietuvos bei Rusios valdovų, karalystės senatorių ir kitų abiejų tautų didikų, atkeliavo imperatorius Zigmantas su žmona bei daugybė imperijos kunigaikščių, Erikas, Danijos bei Švedijos karalius, Jono Paleologo, Rytų imperatoriaus, pasiuntiniai, Maskvos didysis kunigaikštis Vasilijus, Tverės – Borisas, Riazanės – Olegas, Krymo bei Užvolgio skitų chanai, teutonų ordinų magistras Rusdorfas iš Prūsijos ir Zigfridas iš Livonijos. Visus išlaikė Vytautas, gausiai viskuo aprūpindamas. Nemint kitų gėrybių, kurias kuo stropiausiai surašė to meto istorikai, kas dieną buvo pjaunama po septynis šimtus jaučių, po tūkstantį keturis šimtus avinų, po šimtą stumbrų, briedžių ir kitokių žvėrių, o išgeriama po septynis šimtus statinių midaus, neskaitant kitų gėrimų. Prabanga ir iškilumas aiškių aiškiausiai rodė imperatoriui Vytauto širdyje slypinčią garbę – troškimą, kuris netrukų įsipleksti, jeigu kas įskeltų vilties kibirkštį, jog ne už kalnų toji didybė, kuriai lenkai su karaliumi iš visų jėgų ketino priešintis. Štai todėl vienaip kalbėjo imperatorius su Jogaila, kitaip akis į akį su Vytautu. Valdovų posėdyje jis visą laiką ragino sudaryti santarvę, sutelktomis jėgomis numalšinti husitus, pirmiausia, žinoma, Čekijoje, o vėliau visą kariuomenę nukreipti prieš turkus ir saracenus, keršijant už Rytų imperijos griovimą. Iš tiesų didingi sumanymai, ir daugelis jiems nuoširdžiai pritarė, tačiau kur kas lengviau juos pasiūlyti, nei įgyvendinti. Jogaila, aptaręs su senatu ir Vytautu šiuos pasiūlymus, atsakė: jeigu visi krikščioniškųjų šalių valdovai susitarsią ne tik narsiai paskelbti turkams karą, bet visomis jėgomis kuo atkakliausiai jį tęsti sausumoje bei jūroje, jis neatsisakysiąs šitokios ginklų sąjungos. Tuo tarpu, raginamas vien tik imperatoriaus, du kartus Vengrijoje turkų sumušto, jis negalįs nepaisyti sudarytų susitarimų, kuriuos lengva sulaužyti, bet sunku atnaujinti. Jis aiškiai matęs, kad, pasinaudodami šiais pasiūlymais nelyginant nuokalne, turkai užvers visus karo sunkumus lenkams ant pečių, tuo tarpu visi kiti susitarimo, bet ne karo dalyviai žiūrės į nelaimę, užgriuvusių svetimus namus, džiaugdamesi, jog jų nepasiekia priešų smūgiai. Imperatorius dėjos nuliūdęs, nes esą nelaukęs šitokio atsisakymo, tačiau neilgai trukus, sakydamasis norįs plačiau visą reikalą aptarti, susitiko akis į akį su Vytautu. Pirmiausia jis kuo iškalbingiausiai išliaupsino Vytautą bei Lietuvą, o pastebėjęs, jog šių žodžių godžiai klausoma, ryžosi lemiamu žingsniu palenkti nuo pataikavimo apsalusią širdį. Jis esą smarkiai apgailestaujęs, kad šitaip išgarsėjęs karo žygiais bei šitokių didelių žemių valdovas, karalius savo padėtimi bei svoriu, neturįs karaliaus titulo ir vainiko. Niekuo nesiskirįs nuo kitų karališkųjų didenybių, jam trūksta vardo, tiktai dėl to jis esąs menkesnis už kitus karalius, toli pranokdamas juos galybe bei turtais. Jis tiesiog negalįs suprasti, kodėl Vytautas kratąs minties gauti jo orumui deramą vardą. Šiaip ar taip, kad ir labai Vytautas nesirūpinąs savimi, jis, krikščioniškasis imperatorius, jaučia turįs atlikti savo pareigą ir pasistengti, kad kuo greičiausiai Lietuvos valdovas susilygintų karališkais insignijomis su kitais valdovais, jeigu, žinoma, panorėsiąs su juo užmegzti draugiškus santykius ir vėliau jų laikytis. Senoji valdovų liga – garbės troškimas – taip aptemdė Vytautui, žmogui gana atsargiam ir pažįstančiam Zigmanto klastas, protą, jog jam nė į galvą neatėjo, kad šiais siūlymais stengiamasi ne tiek jį išaukštinti, kiek sugriauti lietuvių bei lenkų sandraugą. Štai todėl jis sutiko su pasiūlymu ir susidraugavo su imperatoriumi sau pačiam davęs žodį nieko nedaryti be karaliaus žinios ir sutikimo. Zigmantas, ir šiaip jau daug laimėjęs, dabar visomis priemonėmis ketino palenkti į save karalių. Kartu su imperatoriene jis aplankė Jogailą. Pareiškė vienas kitam savo palankumą, apie šį bei tą pasikalbėję, jie ėmėsi svarstyti rimtesnius reikalus. Imperatorius visaip išliaupsino Jogailos, Vytauto ir visų jų protėvių karo žygius, pašnekėjo apie savo ypatingą palankumą karaliaus giminei bei Lietuvai, pasisakė iš meilės Lietuvai radęs būdą jai išaukštinti; prašydamas karalių to išaukštinimo neatmesti, priminė, kad karaliaus titulas Lietuvoje nesąs visai neįprastas; nors, valdant Mindaugui, jis ir ne visai čia tikęs, bet dabar Vytauto pastangomis Lietuva taip išplėtusi savo sienas, kad šiuo metu ji

aiškiai esanti nuskriausta, kadangi tokia didžiulė valstybė neturinti valdovo soste karaliaus, galop pažadėjo artimiausioje ateityje imtis visų reikalingų priemonių, kad Vytautas būtų paskelbtas karaliumi, jeigu, žinoma, Jogaila nepavydėsias nei broliui, nei tėvynei atokios laimės. Nors Jogaila širdyje kitaip manė, nei kalbėję svečiai, tačiau, negalėdamas nei pritarimu, nei nesutikimu atsikratyti atkaklaus prašytojo bei jo žmonos, atsakė, kad visą reikalą perduosias senatui: jeigu senatas nubalsuosias pritarti Vytauto troškimams, jis nedarysias jokių kliūčių. Tokį pat atsakymą išgirdo ir Vytautas, kai, susitaręs su imperatoriumi dėl savo pakėlimo į karalius laiko, šio akivaizdoje mėgino išgauti iš karaliaus pritarimą. Sukvietus senatą, Vytautas ilgoje kalboje iškėlė savo nuopelnus valstybei, papasakojo, ko trokšta valdiniai, ką mano šiuo klausimu svetimšaliai ir apie visa kita, kas, jo galva, galėjo būti naudinga, o galop paprašė, kad jam būtų leista dalyvauti senato posėdyje, kai bus svarstomas šis reikalas. Mat žinojo, kad reta tokių kalbėtojų, kurie drąsiai kalba apkalbamo asmens akivaizdoje, kaip reta ir tokių atkaklūnų, kurie nesudvejojū, regėdami apkalbamą žmogų įsižeidusį. Taip ir buvo, senato pirmininkas Gnezno arkivyskupas bylojo be galo iškalbingai, tačiau smarkiai varžydamasis, nes bijojo įžeisti Vytautą; visa ko priešnekęs, nutilo lyg kirviu nukirstas. Tuo tarpu Krokuvos vyskupas Zbignevas Olesnickis, nė kiek nenusigandęs, aiškiai nurodė, kokia įtartina imperatoriaus draugystė, ir, atskleidęs, kokie pavojingi jo siūlymai, rimtai įspėjo Vytautą, kad šis, tokio gražaus amžiaus sulaukęs ir tokios didžios šlovės pasiekęs, paliautų puoselėjęs tuščias svajones apie tariamą didybę ir atsimintų priesaiką, kuria pažadėjęs paklusnumą karaliui bei lenkų karalystei. Tokią pat nuomonę pareiškė ir grafas Jonas iš Tarnovo, Krokuvos vaivada. Visi sutartinai pritarė vyskupui ir vaivada. Vytautas, pasipiktinęs ne tiek dėl pralaimėjimo, kiek dėl drąsių kalbų, išėjo iš senato posėdžio, o pasišalindamas atvirai pagrasino, sakydamas, jog jis, nepaisydamas lenkų norų, pasieksias tai, ką pasiryžęs pasiekti. Vytautui išėjus, senatas kuo rimčiausiai paaiškino karaliui, kad, pritardamas pavojingiems ir sukietims imperatoriaus sumanymams, nusileistų žmogui, kuris ne tik jo šeimos, bet ir Lietuvos bei Lenkijos priešas, nes šitai esąs parodęs praeityje ne vieną kartą. Štai todėl karalius po senato posėdžio, net neatsisveikinęs su imperatoriumi, skubiai išvyko iš Lucko. Atvykęs į Lenkiją, jis sukvietė Korčine seimą, norėdamas, kad karalystės luomai nuspręstų, kaip dera priešintis nesaikingiems Vytauto potroškiam. Karaliui išvykus, ir imperatorius, apsvarstęs su Vytautu svarbiausius klausimus, nebedrįso ilgiau čia užtrukti ir patraukė tiesiai iš Volynės į Vengriją. Išvykstančiam Vytautas davė galybę dovanų pridėjęs ir Vilniaus įkūrėjo Gedimino nukauto tauro garsųjį ragą, išmoningai papuoštą auksu bei brangakmeniais.

Po to prasidėjo ilgos tarpusavio rietenos, kurias nuolat kurstė ir Vytautas, ir lenkai, siuntinėdami žygūnus: Lietuvos didysis kunigaikštis stengėsi iš lenkų išgauti sutikimą, o šie – priversti Vytautą atsisakyti savo sumanymo. Į Korčino seimą Vytautas iš pradžių nusiuntė Vilniaus vaivadą Goštautą bei Lietuvos maršalą Rumbaudą. Luomų susirinkime jie trumpai, bet aiškiai išdėstė valdovo reikalavimus. Vytautas, kaip laisvos tautos laisvas valdovas, o ne dėl to, kad žiūri vien savo reikalų, taip ryžtingai reikalaujās, kad karalius bei karalystės luomai pritarū jo vainikavimui. Kad ir koks būsias jų sprendimas, jis vis tiek esās tvirtai pasiryžęs įvykdyti, ką sumanęs. Vis dėlto jie lenkus prašą tausoti ir karaliaus, ir savo pačių gerą vardą, kuris neabejotinai turėsias smarkiai nukentėti, jeigu Vytautas be jų sutikimo įvykdysias savo sumanymus. Daugelis seimo atstovų, paprašyti tarti savo nuomonę, sutiko su pasiūlymu nieko valstybės vardu pasiuntiniams nesakyti, o visą reikalą patikėti savo žygūnams, kuriuos neilgai trukus jie pasiusią į Lietuvą. Po to, nuodugnai aptarę reikalą, parinko pasiuntinybei du senatorius, garsius dėl tvirtų pažiūrų bei geros iškalbos, – Zbignevą Olesnickį, Krokuvos vyskupą, bei Mikalojų Michalovskį, Sandomiro vaivadą. Jiems pavedė valstybės vardu aiškiai perspėti Vytautą, kad šis dėl vėjavaikiško garbės troškimo negriautų šventosios unijos, o jeigu neklausysias, pagrasinti karu. Mat jie vylėsi, jog karo baimė sutramdysianti potroškiaus, kurių nepajėgia įveikti pagarba įstatymui bei teisėtumui. Vis dėlto reikalai susiklostė kitaip, nei jie manė. Pasiuntiniai atliko, kas jiems buvo patikėta, nuoširdžiai rūpindamiesi valstybės didingumu, tačiau Vytautas nė kiek jų grasinimų nepabūgo, anaiptol, iš pykčio dar labiau suįžūlėjo: jis ėmė raginti imperatorių paskubinti visą reikalą, o pats stiprino savo padėtį

naujomis sutartimis su kryžiuočiais bei kurių ne kurių lenkų didikų papirkinėjimu. Kai šios žinios atsklido į Lenkiją, sušaukė Sandomire seimą rugsėjo 8. Seimas nutarė siųsti pas Vytautą naują pasiuntinybę, o žygūnais paskirti tuos žmones, kurių nepalenkiamumu labiausiai pasitikėjo – Zbignevas Olesnickį ir Joną iš Tarnovo. Pasiuntinius įpareigojo taip tvarkyti reikalą, kaip troško senatoriai, norėję išlaikyti nesugriautą dviejų tautų sandraugą ir kartu neatstumti Vytauto. Daug kas manė, kad jie siūlo švelnias sąlygas iš prielankumo Vytautui dėl šio dosnumo bei svetingumo, tačiau niekas nedrįso jais nepasitikėti, nors aiškiai buvo žinoma, kad Vytautas, neapsakomai įniršęs, nori užtraukti Lenkijai pavojų. Beje, ir Jogaila, smarkiai pasenęs ir suvokęs, jog valdymo našta dabar kur kas sunkesnė, nei jis gali pakelti, be to, turėdamas mažametį ir negalintį valdyti sūnų, ne taip jau labai būgštavo, kad Vytautas tapsiąs jo įpėdiniu, guosdamasis viltimi, jog šis nebesusilauksiąs įpėdinių. Kai karalius bei luomai nusprendė atverti Vytautui kitokias perspektyvas ir pasiūlyti jam Lenkijos karalystės vainiką, pasiuntinybės vadovas, pasak metraštininkų, prabilo šitokiais žodžiais. Lenkai gerai žiną, jog Vytauto tikslas – vienaip ar kitaip gauti karaliaus vardą bei karūną, todėl lenkų valstybės luomų seimas nutaręs pasiūlyti jam vainiką, kurį pasiėmęs jis nepadarysias jokios žalos valstybei ir patenkinsias didžiai iškilnius savo siekius. Lenkai iki šiol priešinęsi tam sumanymui ne todėl, kad nenorėjo papuošti karališkuoju vainiku tikrai jo vertos kaktos, bet dėl to, kad jiems rodėsi įtari karūna, brukte brukama seno jų priešo. Jie, matyt, iš tiesų bijoję danajų, nešančių dovanas. Štai todėl tegu jis pasiimąs jam palankios Lenkijos karalių vainiką, nukaltą daugybės pergalių, ir, apvainikuodamas juo karališkąją kaktą bei savo nuopelnus, tegu padarąs dviejų galingų tautų santarvę glaudesnę. Tegu jis atmetąs tą, kurį ketąs parūpinti naują klastą sugalvojęs imperatorius, tą, kuris turėsias suardyti švenčiausią Lenkijos bei Lietuvos sąjungą. Mat, atsiradus dviem karaliams, karalystė neišvengiamai turėsianti suskilti, o kartu būsiančios padalytos ir pasmerkotos sunykimui jos jėgos, tokios ligi šiol vieningos. Štai toks ir esąs pagrindinis priešų troškimas. Tegu dangus nukreipiąs nuo valstybės šitokią nelaimę. Jos didžiai bijodamas, karalius Jogaila savo noru ir užleidžia Vytautui sostą. Netikėta pasiuntinių kalba, nelauktas karaliaus bei visos karalystės palankumas gerokai apmalšino Vytauto iškilnius potroškis. Kaip kieti kūnai, iš aukštai krisdami, arba sudūžta, arba atšoka, trenkėsi į švelnią žemę, taip ir jam jau užgulė širdį gailestis dėl šitokio savo elgesio. Tačiau netrukus, gavęs slaptų laiškus iš kai kurių lenkų, kuriems ne tiek rūpėjo visuotinė gerovė, kiek jų paties nauda, jis vėl pradėjo puoselėti senąsias viltis ir pasiuntiniams kuo griežčiausiai atsakė. Jis, girdi, pasirodytų esąs tikras begėdis, ko gero, nedorėlis, kurį amžinai blogu žodžiu minėtų būsimosios kartos, jeigu nutrauktų nuo pusbrolio galvos karališkąjį vainiką ir pats jį užsidėtų, tada neabejotinai patirtų iš žmonių daugiau gėdos nei garbės. Tegu Jogaila sveikas sau karaliaująs, tegu turys vainiką, kurį, lenkams pritariant, jam davęs dangus, tačiau tegu jis nepavydys Vytautui vainiko, į kurį kelią nurodžiusi dangaus įkvėpta draugų malonė. Tegu lenkai nemaną, jog Vytautas rodąs tokį atkaklumą vien dėl to, kad norys tapti karaliumi. Jo atkaklumo priežastis – ne noras atsisėsti į karaliaus sostą, bet troškimas išsaugoti gerą vardą. Šiuo metu neįmanoma, neteršiant gero vardo, atsisakyti to, apie ką visi kuo plačiausiai kalba Europoje visomis kalbomis. Dangus galys paliudyti, kad jis nejaučiaš širdyje nepalankumo nei karaliui, nei lenkų karalystei, tačiau jeigu lenkai pirmieji ryšis kokiam negeram žingsniui, jam netruksią nei karių, nei ginklų apsiginti. Karštomis lenkų pasiuntinių pėdomis atvyko imperatoriaus žygūnai, savo valdovo įpareigoti patikslinti susitarimą. Patikinę, jog imperatorius po senovei esąs Vytautui palankus, jie įteikė dovaną, nepaprasto grožio meno kūrinį – iš aukso bei sidabro padarytą drakoną, simbolizuojantį santarvės sutartį, neseniai sudarytą su kryžiuočiais bei imperatoriumi, ir pareikalavo priesaika patvirtinti kai kuriuos naujos sutarties straipsnius. Į tai Vytautas tarė: „Su dėkingumu priimu savo didelio draugo dovaną, rodančią valdovo palankumą, nors pats manau, kad nereikia naujų draugystės įrodymų. Senosios draugystės pastovumui laiduoti visiškai užtenka ankstesnio susitarimo, nepaisant to, kad jis nepatvirtintas jokia priesaika. Negalima abejoti tuo, ką sykį tarė valdovo lūpos.“ Šitaip jis kalbėjo viešai, tuo tarpu slaptomis susitarė pagreitinti pakėlimą į sostą ir nustatė, jog tai įvyks kitų metų rugsėjo 16.

Karalius Jogaila, sužinojęs iš pasiuntinių, kaip pakrypo šis reikalas, susimanė ieškoti užtarėjų ir, kreipęsis į aukščiausiąją krikščioniškojo pasaulio galybę, apie viską pranešė Romos popiežiui. O šis, neabejodamas, jog Vytauto vainikavimo sukelti didžiuliai sąmyšiai iš pamatų sukūrė krikščioniškąją valstybę, paragino Zigmantą bei Vytautą atsisakyti savo sumanymo. Tačiau ligai išgydyti jau nebeužteko gydytojo, reikėjo veiksmingesnių priemonių. Jedlnioje sukviėtė lenkų seimą, kuris nutarė, jog reikia pastatyti ginkluotas saugas visuose keliuose Lenkijos pasienyje ir uoliai žiūrėti, kad ir imperatoriaus, ir Vytauto žygūnai negalėtų prasmukti nei į vieną, nei į kitą pusę. Viskam vadovauti paskyrė Joną Čarnkovskį. Šis ryžtingai įvykdė, kas jam buvo patikėta, suėmė Cigalą iš Vienos bei vokiečių Zigmantą Rotą; iškratė jų nešulius ir atėmė imperatoriaus laišką, paleido juos laisvėn. Laiške štai kas buvo rašoma: „Be reikalo Vytautas abejoja, ar imperatorius turi galią be popiežiaus sutikimo ir žinios pakelti ką į karalius. Tegu jis nekvaršina sau tokiais tuščiais rūpesčiais galvos, tegu paskirtą dieną laukia pažadėtų Lietuvos karaliaus insignijų. Jau kelionėje jo pasiuntiniai, vežantys karaliaus vainiką ir dalyvausiantys vainikavime.“ Kartu su laišku buvo vežamas nuorašas sutarties, naujai sudaromos tarp Vengrijos, Lietuvos, Prūsijos ir Livonijos: be to, ten buvo viešas raštas, kuriuo imperatorius Zigmantas iškilmingai skelbė Vytautą Lietuvos karaliumi ir kėlė jį į naujos karalystės sostą. Pasklidusi apie tai po Didžiąją Lenkiją žinia paskatino visus bajorus, karaliui nieko nežinant, griebtis ginklo. Ginkluoti didžialenkų būriai užstojo visus kelius, kad pasiuntiniai niekur negalėtų laisvai praeiti. Sužinoję apie lenkų sąmokslą, pasiuntiniai pasuko į Frankfurtą ir, du mėnesius ten bergždžiai sugaišę ir nieko nepešę, sugrįžo pas imperatorių.

Juo labiau artėjo laukiama diena, juo didesnį nerimą Vytautui kėlė galimos kliūtys. Antra vertus, neleido tuščiai laiko: nesakydamas tikros priežasties, pasikvietė Vilniun į iškilmes daugybę valdovų: Maskvos, Tverės, Odojevo kunigaikščius, skitų chanus, kryžiuočių magistrus, kuriuos visus svetingai vaišino valstybės lėšomis. Kai gavo žinią, jog lenkai sužlugdė visą reikalą, slėpė nuo svečių liūdesį, o gal dirbtiniu linksnumu mėgino jį išsklaidyti, be perstojo keldamas puotas ligi rugsėjo pabaigos. Išsiskirsčius svečiams, visiškai prarado viltį ir, nebeįstengdamas įveikti dvasinės negalės, paliego ir kūnu. Rodėsi, kad susirgo nesunkiai, tačiau tai buvo nepagydoma ir paskutinė liga. Prikautytas prie lovos, tebepuoselėjo savo iškilius potroškius. Matydamas, kad be Jogailos sutikimo nieko nepasieks, ryžosi vienaip ar kitaip palenkti jį į savo pusę. Nusiuntė jam per Mikalojų Maldžiką, savo giminaitį, laišką, sakydamasis pagaliau gerai perpratęs žmogaus prigimtį ir išsižadėjęs siekti karališkos valdžios; maldavo, kad šis užmirštų, kas ligi šiol negerai kartais buvę padaryta; kvietė aplankyti jį, ligonį, mat tikėtis, jog, bendraujant su juo, palengvėsianti liga, šiaip jį be galo kamuojanti. Lenkams rodėsi įtartinas šitoks netikėtas Vytauto nuolankumas, todėl dabar, kaip ir anksčiau, ryžtingai nepritarė karaliaus kelionei į Lietuvą; kai šis galop susiruošė į kelią, priskyrė jam kelis senatorius, garsėjusius tvirtumu bei atkaklumu. Iškilmingai sutiktas prie Lietuvos sienų, karalius buvo iškilmingai palydėtas į Vilnių. Po kelias dienas užtrukusių pobūvių ir priėmimų, surengtų karaliui bei lenkų didikams, Vytautas, pasikvietęs valdovą vienui vieną, be palydovų, pats užvedė kalbą apie tai, kas neseniai dėjos, ir išklajo, kas jam gulėjo ant širdies. Vėl tvirtino, kad jam ne tiek rūpi karaliaus vainikas, kiek nešlovė, kurios visa jo prigimtis negalinti pakęsti. Taip uoliai rūpinęsis šiuo reikalu, taip daug šioje srityje padaręs, kaipgi dabar galėtų jo išsižadėti, nesusilaukdamas nepelnyto kaltinimo dėl lengvabūdiškumo, kai visoje Europoje jau pasklidęs apie tai gandas? Kaipgi jam, rimtam žmogui, pakęsti šitokias apkalbas? Pagaliau ką blogo atneštų Lietuvai vainikas, uždėtas mirtinam ligoniui ant galvos? Jeigu karalius netikės jo liga ir bijas, kad, gavęs vainiką, pusbrolis per daug ilgai negyventų, jis prisiekiąs dangumi, jog antrą ar trečią dieną po vainikavimo esąs pasiryžęs užleisti Lietuvos karalystę Jogailai. Kodėl tad jis pavydys pusbroliui tokio trumpalaikio karaliavimo? Šitai pakalbėjęs, jis įniko valdovui nederamu būdu prašyti bei maldauti ir tokiomis priemonėmis, nuolatos pabrėždamas pusbrolio teises bei ankstesnius savo nuopelnus, vos nepalaužė Jogailos atkaklumo. Vis dėlto Jogaila po senovei sakėsi nieko nedarys, kam nepritartų lenkų senatoriai, kuriuos jam priskyrusi valstybė. Tada Vytautas sugalvojo perkalbėti lenkus, o pirmiausia

– Zbignevas. Visaip bandė palenkti į savo pusę šį neperkalbamą vyrą: prašymais, dovanomis, galop grasinimais atimti iš jo Krokuvos vyskupystę. Zbignevas, kietesnis už plieną, viską atmetė. Sakėsi gerai žinąs, jog Vytautas labiau nei kiti valdovai esąs vertas karaliaus sosto, tačiau ne blogiau suvokiąs, kad Lietuvos karalius negalys nebūti lenkų valstybės priešu. Jis pripažįstąs, kad Lietuva dydžiu prilygstanti bet kurioms karalystėms, bet sutartys, tiek kartų patvirtintos šventąja priesaika, reikalaujančios, kad ji neturėtų kito karaliaus, o tik tą, kurį turinti Lenkija. Imperatorius, dėdamasis draugu, iš tiesų esąs ir lenkų, ir lietuvių priešas; jau ir dabar jis pobūviuose ne kartą pareiškęs džiaugsmą, kad pavyko pasėti nesantaikos sėklą, numesti susidraugavusioms tautoms nelyginant šunims mėsgalį, kurio šios negalinčios pasidalyti; ką pasakysiąs Vytautas, galop pastebėjęs, jog tautos, tol neįveikiamos, kol buvo vieningos, pasuks katra sau savo keliu prasidėjus nesutarimams ir po vieną paklius priešams į nagus? Be reikalo pykstama ant jo atkaklumo, kurį jis rodąs tik tada, kai siūloma žengti žingsnį, pragaištingą valstybei: jis nenorįs būti valstybės išdavikas ir negalįs pritarti Vytauto sumanymui. Kivirčijantis ir nesutariant slinko dienos, tuo tarpu Vytauto negalė gal dėl per didelio jaudinimosi, gal dėl pačios ligos prigimties taip jį nualino, kad nieko negalėjo padaryti geriausi gydytojai. Kai širdį apima nusivylimas ligšioliniu gyvenimu, rūpinamasi būsimuoju; štai ir Vytautas netrukus paliovė sielotis dėl žemiškųjų reikalų, kurie jam dabar rodėsi be galo menki, pasmerkė savo senuosius siekimus, už kuriuos turėsiąs atsiskaityti griežčiausiajam teisėjui, ir galop nutarė krikščioniškai užbaigti gyvenimą. Nuolankiai paprašė karalių Jogailą atleisti jam už tuos veiksmus, kurių ėmėsi ne savo noru, bet kitų skatinamas ir kuriais žeidė karaliaus ir karalystės orumą. Jo tėviškai globai patikėjo žmoną Julijoną. Pagaliau, padaręs sąžinės sąskaitą, išpažinęs kunigui nuodėmes ir gavęs atleidimą, spalio 27 d. Trakuose numirė, deramai sutvirtintas krikščioniškaisiais sakramentais. Į paskutinio poilsio vietą jį iškilmingai palydėjo karalius Jogaila ir kunigaikštis Švitrigaila, palaidojo Vilniuje, Šv. Stanislovo katedroje. Praėjus daugeliui metų, jį priminė būsimosioms kartoms Lenkijos karalienė Bona Sforca, pastačiusi marmurinį antkapį didžiojo altoriaus dešinėje pusėje. Be galo išgarsėjo šis valdovas karo žygiais. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę jis išplėtė nuo Baltijos ligi Juodosios jūros, nuo Lenkijos pasienių ligi tolimiausios šiaurės. Dažnai savo nuožiūra skyrė valdovus skitų tautoms. Visada atsargus ir sumanus, daug ko pasiekė, mokėdamas nerodyti savo tikrų sumanymų ir veikti labai greitai. Tikras dyko buvimo priešas, jis ką nors darė net tada, kai stiprinosi: arba teisė nusikaltėlius, arba sprendė karinius reikalus. Dosnus svetimiems, griežtokas saviškiams, net ir kilmingiausiems, mėgo blaivumą ir vengė svaigalų, negėrė nei vyno, nei midaus. Iš praturtėjusių vietininkų atimdavo turtus, tuoj pat jiems paskirdamas kitų žemių ir šitaip pasilengvindamas valdymo naštą. Buvo vidutinio ūgio, nei aukštas, nei storas, barzdos neaugino, o šnekėjo labai maloniai. Žmogui, patariančiam šaltą dieną nepradėti prie Dnepro mūšio su skitais, atrėžė: „Šiandien kaip tik ir reikia kautis: jeigu nugalėsime, pasieksime dvigubą pergalę, jeigu pralaimėsime, žmonės sakys, kad pralaimėjome dviem priešams: skitams ir šalčiui.“ Kai jam ėmė prikaišioti, kad be reikalo paskyrė kuriems ne kuriems skitams žemių Lietuvoje ir Rusioje, atsakė: „Dosnumu galima prisijaukinti žiauriausią žvėrį.“ Kitam žmogui, kuris gyrė nepaprastą valdovo iškalbingumą, atkirto, kad jam pačiam labiau patinka ne tie, kurie dailiai kalba, bet tie, kurie sako tiesą. Išliko ir daugiau jo šmaikštaus proto įrodymų, kuriuos vertėtų užrašyti, tačiau ir šiaip dažnam gali atrodyti, jog tas, kas sužymi posakius, o ne žygius, ir taip per daug jau surašo.

[...]

Antra dalis

Aštunta knyga

APIE LIETUVIŲ PRAEITĮ, KAI VALDĖ
ŽYGIMANTAS III AUGUSTAS

[...]

Taigi kiti metai ir išgarsėjo Liublino seimu. Kaip ir buvo tikimasi, seimas, turėjęs galutinai užbaigti lenkų bei lietuvių sąjungą, patraukė visos Europos dėmesį. Į Liubliną atvyko daugybė užsienio valdovų pasiuntinių: popiežiaus, Romos imperatoriaus, Švedijos karaliaus, turkų, skitų ir Maskvos didžiojo kunigaikščio atstovai. Būsimosios kartos, apmąstydamos veiksmus žmonių, kuriems buvo patikėtos šitokios sunkios pareigos, be vargo pastebės, kaip pasikeitė dabartinė Lietuva palyginti su tadainykšte. Atstovais išrinko du vyskupus: Vilniaus – Valerijoną ir Kijevo – Mikalojų Pacą. Senatorių pasauliečių luomas⁸ sudarė dvi suolų grupes: pirmajai priklausė Olykos kunigaikštis Mikalojus Radvila, Vilniaus vaivada, maršalas bei Lietuvos kancleris, ir Zbaražo kunigaikštis Steponas Kaributaitis, Vitebsko vaivada, o antrajai – Mikalojus Kiška, Lietuvos taurininkas, Drohičino seniūnas. Kunigaikščių ir baronų luomo atstovai – Mikalojus Radvila, vaivados sūnus, Jeronimas Chodkevičius, Vilniaus kašteliono sūnus, Čartorysko kunigaikštis Ivanas, Jaroslavas Sanguška, Nesvyžiaus kunigaikštis. Maršalų luomo atstovai – Petras Zagorskis ir Mykolas Lozinskis. Patricijų – Melchijoras Šemeta, Melchijoras Snovskis ir Zbaražo kunigaikštis Vladislovas. Vėliavininkų – Povilas Ostrovickis iš Ašmenos ir Mikalojus Janavičius iš Upytės. Kiekvienos žemės bajorų luomas pasiuntė šiuos savo atstovus: Žemaitija – Mikalojų Volodkovičių, Volynė – Geloną Malinskį, Kijevo kunigaikštystė – Fiodorą Soltaną, Smolenskas – Vasilijų Kopečą, Polockas – kunigaikštį Andrių Lukomskį, Naugardukas – Petrą Choroševičių, Vitebskas – Ivaną Soroką, Mstislavlis – Simoną Kamenskį, Palenkė – Kristupą Oleckį, Briansko seniūną, bei Adomą Kocinskį, Drohičino raštininką. Miestams atstovavo Vilniaus tarėjai Lukošius Opachovskis ir Zenonas Zažekis. Itin iškilmingai seime buvo sutiktas Romanas Sanguška, kuris, sugrįžęs iš karo su Maskva, perdavė karaliui puošniai apsirengusius žymesnius belaisvius bei karo pabūklus, atimtus iš nugalėto priešo. Svarstė dviejų tautų susivienijimą nepaprastai ilgai, ir karalius, ir kiti padėjo daug jėgų ir pastangų, kol visi atstovai rado bendrą kalbą. Daugeliui rodėsi būsį be galo sunku sujungti amžinos santarvės ryšiais dvi tautas, kurių viena reikalavo amžiams jai atiduoti didžiulius plotus – Kijevo žemę, Volynę ir Palenkę, o kita atkakliai tam priešinosi, nenorėdama išsižadėti savo valdų. Karalius iš paskutiniųjų rėmė lenkus, tarpais grasindamas lietuviams, jeigu šie ir toliau priešinsis šiam reikalavimui. Nė neatsisveikinę su karaliumi, išvyko iš Liublino keli žymūs didikai, kuriems niekaip nepavyko atkalbėti kitų nuo šio sumanymo ir kurie nenorėjo, kad atrodytų, jog jie savo dalyvavimu seime pritaria šiam sprendimui, kuriam iš tiesų atvirai ir atkakliai priešinosi. Tuo tarpu karalius savo potvarkiu prie lenkų karalystės priskyrė visas mūsų paminėtas žemes. Karaliaus sprendimą pasirašė šie Lietuvos didikai: Konstantinas, Ostrogo kunigaikštis, Kijevo vaivada, ir Aleksandras, Čartorysko kunigaikštis, Volynės vaivada. Livonijos atstovai dar kartą čia davė priesaiką, kuria pažadėjo savo ištikimybę Žygimantui Augustui, jau kaip Lenkijos karaliui. Šitai sutvarkius, kur kas lengviau susitarta dėl kitų unijos nuostatų, kurių svarbiausias – kad Lenkijos karalius turys būti renkamas abiejų tautų seimo ir kad niekas kitas be karaliaus negalys būti skelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Vis dėlto vargu ar dabar šį didingą titulą bepateisino Lietuvos valdos, nes, viename pakraštyje priešui atplėšus Seversko, Naugardo, Pskovo, Smolensko bei Polocko kunigaikštystes, o kitame sąjungininkams atėmus Kijevo, Volynę, Palenkę, gerokai sumažėjo jos

⁸ Valdancios feodalų klasės žmonės A. Kojelavičius skirsto luomais, atsižvelgdamas į jų tarnybinę padėtį. Ponų tarybos narius jis vadino senatoriais, tačiau XVI a. viduryje taryba skyrėsi į didžiąją ir mažąją. Svarbiausius reikalus sprendė mažoji, kurioje rinkdavosi katalikų vyskupai, vaivados ir seniūnai, atlyginami žemėvalda (dignitorijomis) ir todėl laikomi žemės (teritorinių vienetų) valdytojais. Į didžiąją tarybą buvo įsileidžiami didžiojo kunigaikščio dvaro pareigūnai (kancleriai, etmonai, iždininkai, maršalkos). Po jų sekė dvaro titulus turintieji (stalininkai, taurininkai, medžiokliai ir kt.). Į atskirą „luomą“ A. Kojelavičius išskyrė dignitorijų sūnus: kunigaikščius, vaivadaičius (ponaičius), seniūnaičius, pagal paprotį kandidatuojančius į turimas arba turėtas tėvų vietas. Gausiems „luomų“ pavadinimams A. Kojelavičius neturėjo lotyniškų atitikmenų, tad šiuo atveju panaudojo kituose kraštuose vartotus pavadinimus, o maršalkas (dvaro pareigūnus, atsakančius už tvarką valdovo sustojimo vietoje) ir kaštelionus tapatino su maršalais. Vilniaus ir Trakų vaivados buvo skiriami kancleriais ir etmonais, jų pareigos buvo dvejimos, išėitų, kad jie priklausė dvim „luomams“.

teritorija, be to, žymios šeimos, save kildinusios iš Lietuvos ir Rusios valdovų, su protėvių valdomis atsidūrė karalystėje. Suvokė ir Augustas, kokia skriauda, atimant tiek žemių, padaryta jo tėvynei, ir nutarė šiek tiek už šią skriaudą atsiteisti, pažadėdamas prie Lietuvos prijungti Mazoviją. Tiesa, galbūt lietuvius guodė tai, kad matė, jog, Kijevo kunigaikštystę bei Volynę perdavus lenkams, ant šių pečių guls visi nuolatiniai karų su skitais vargai, reikalaujantys iš karalystės rūpesčių ir išlaidų. Štai todėl gerokai vėliau, kai lenkai seime paprašė lietuvių karo pagalbos skitų antpuoliams atremti, lietuvių senato pirmininkas, sako, šitaip atrėžęs: „Lietuviai niekad tokios pagalbos nereikalausią, jeigu lenkai, sugalvoję vieną kartą išsivaduoti nuo rūpesčių, keliamų karo su skitais, sugrąžinsią Volynę ir Kijevo.“ Valstybės aktuose karalius gana aiškiai teigė, kad nuo seno šios žemės – teisėta Lenkijos nuosavybė, tačiau lietuviai tvirtino, jog susierzinęs karalius šitaip tyčia pareiškęs. Nenoriu būti šiuo atveju teisėjas, džiaugdamasis, kad buvo pasiekta santarvė.

Tame pačiame seime nutarta pataisyti Lietuvos įstatymus. Šis darbas neišvengiamai būtų užsitęsęs ilgesnį laiką, jo niekaip nebuvo įmanoma atlikti seimo metu, o reikėjo pavesti keliems stropiems žmonėms. Seimas nusprendė parinkti tam reikalui Valerijoną, Vilniaus vyskupą, Melchijoną Šemetą, Žemaitijos kaštelioną, Mikalojų Dorogostaiskį, Lietuvos stalininką, Lukošį Svirskį, Žemaitijos maršalą, Benediktą Jurağą, karaliaus rūmų maršalą, Povilą Sokolinskį, Vitebsko pakamarį, Kerdėjų Kričevskį, Bresto teisėją, Andrių Maškovičių, Vilniaus žemės raštininką, ir Augustiną Rotundą, Vilniaus miesto vaitą, puikiai susipažinusį su šventąja bei žmogiškąja teise.

Sutvarkius valstybės vidaus reikalus, beliko susitarti dėl taikos su svetimaisiais. Todėl ir nutarta pasiųsti legatus pas Maskvos didįjį kunigaikštį. Kadangi dabar, prie karalystės prijungus Kijevo ir Volynę, Lenkija turėjo bendrą sieną su Maskvos kunigaikštyste, šiame seime pirmą kartą įvedė paprotį, kad, siunčiant į Maskvą pasiuntinybę, jos negali sudaryti nei vieni lenkai, nei vieni lietuviai. Štai todėl pirmais lenkų pasiuntiniais į Maskvą paskyrė Joną iš Krotušino, Inovroclavo vaivadą, ir Rapolą, Lešno grafą; juos lydėjo lietuviai Mikalojus Tolvaiša, Minsko kaštelionas, ir Andrius Charitonovičius Obrinskis, Lietuvos raštininkas. Pasiuntinius pralenkė Andrius Chaleckis, karaliaus išleistas pranešti apie legatų atvykimą, o ypač – sužinoti, kokiomis sąlygomis Ivanas norėtų derėtis dėl belaisvių paleidimo: ar sumokant už juos išpirką, ar abiem šalims jais pasikeičiant? Ivanas pareiškė, jog išspręs šį reikalą su pasiuntiniais, ir Andriui nieko aiškiai neatsakė. Tuo tarpu pasiuntiniai į Maskvą atvyko tik kitais metais.

Viduržemyje Lietuvą užgriuvo baisus badas. Suvargę kaimiečiai maitinosi ne tik dvėseliena, bet atkastais žmonių lavonais. Negandas atsileido pavasarėjant. Tais pačiais metais, kardinolo Hozijaus paragintas, Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius Suškovskis pasikvietė į Vilnių Jėzaus draugijos kunigus, norėdamas užkirsti kelią visokeriopų religinių sektų nepaprastam plitimui. Šiomis kilniomis priemonėmis didžiai priešinosi eretikai, tačiau vyskupo atkaklumas, paremtas karaliaus Žygimanto Augusto raštu ir autoritetu, palaužė visas kliūtis. Prie Šv. Jono bazilikos Vilniuje jis įsteigė ir aprūpino lotynų ir graikų literatūros mokytojais kolegiją, viešąją gimnaziją Lietuvos jaunuomenei, kuria padėjo pamatus garsiajai akademijai.

Iš Ivano pasiuntiniai Maskvoje nedaug telaimėjo. Pradėję tartis su Maskvos didikais, pabandė sutaisyti Ivaną ne tik su savo karaliumi, bet ir su švedų karaliumi Jonu, kuris neseniai buvo vedęs Augusto seserį Kotryną. Maskvėnai atsakė, kad ligi šiol jų valdovas niekad nesąs kariavęs su švedais, o su karaliumi Augustu nesutariąs tik dėl Livonijos. Jam tikrai netruksią ryžto sudaryti taiką, jeigu legatų pažadai ir pasiūlymai būsią teisingi. Po šių žodžių pasiuntiniai, įgavę šios tokios vilties, užvedė kalbą apie taikos sąlygas. Tada maskvėnai vėl pradėjo senuosius ginčus: nenorėjo nė klausyti apie žemių grąžinimą, o patys reikalavo atiduoti visą Rusiją. Tada pasiuntiniai sugrįžo pas didįjį kunigaikštį: pareiškė, kad karaliaus pasiūlymai esą teisingi, jie paprašė, kad, pasitenkinęs tuo, kas jam siūloma, įsakytų savo atstovams liautis atkakliai prieštaravus. Kunigaikštis atsakė, kad jie privalą gerai prisiminti, kokiomis sąlygomis karalius jiems pavedęs tartis, ir nuspręsti, ar tikrai esą įgaloti sudaryti nuolatinę taiką tomis sąlygomis, kokias jiems išklėję jo didikai. Jeigu jos nepriimtinos, tegu vėliau nekvaršina jiems galvos,

siuntinėdami legatus, ir tegu nežadiną dar didesnio pykčio. Pasiuntiniams atsakius, kad jie nieku būdu negalį spręsti tokių reikalų, kuriems nesą gavę valdovo įgaliojimų, pradėta kalbėtis apie trumpas paliaubas. Ivanas pareikalavo penkerių metų paliaubų, o pasiuntiniai pasiūlė metines, galop abi šalys sutiko su trimetėmis. Bemaž nieko nesutarta dėl belaisvių, tiesa, maskvėnų didikai, paprašę gražinti šv. mergelės Marijos paveikslą, pažadėjo už jį Tamošių Mackevičių ir penkiasdešimt jo nelaimės draugų. Šis paveikslas iš seno garsėjo Maskvos kunigaikštystėje dangiškomis malonėmis, jį išsivežė į Vilnių karalienė Elena, po jos mirties atsidūrė žymiausioje rusų šventovėje – Dievo motinos cerkvėje, o mūsų amžiuje – Šv. Trejybės cerkvėje, kur žmonės nepaprastai pamaldžiai jį garbina. Apie šį reikalą legatams karalius nieko nebuvo kalbėjęs, todėl pažadėjo viską jam papasakoti. Beje, su pasiuntiniais Maskvoje elgtasi labai nepagarbiai, nelyginant būtų atsidūrę laukinių žmonių šalyje: juos ilgai čia sulaikė, užgauliojo, ir tik kitais metais vargais negalais jie sugrįžo į Lietuvą.

Pavymui patvirtinti paliaubų atvyko maskvėnų legatai, tačiau be kunigaikščio Kambarovo, kuris kelionėje susirgo ir numirė. O štai gegužės 12 d. šį pasaulį paliko garsus lietuvių didikas, narsus ir laimingas karvedys kunigaikštis Romanas Sanguška, sakytum dėl derybų, baigiantis karui, atleistas nuo karo tarnybos. Tuo pat metu Perekopo, arba Krymo, skitai, ugnimi bei kalaviju nusiaubę beveik visą Maskvos kunigaikštystę, užpuolė pačius kunigaikščio rūmus, iš pamatų sugriovė Maskvos miestą bei išorinę pilį. Vidinė pilis, Kitaigorodas, vargais negalais atlaikė priešų antpuolį ir išliko.

Karalius, atleidęs maskvėnų pasiuntinius, sušaukė Varšuvoje lenkų seimą, kuriame ketino įgyvendinti seną sumanymą, jam kilusį dar Liubline: sujungti Mazoviją su Lietuva. Vis dėlto karaliaus pasiūlymas dėl įvairių priežasčių nebuvo priimtas, ypač dėl to, kad atvirai tam prieštaravo pati Mazovija. Karaliui nieko nepėšus, luomai, nelaukdami kaip paprastai seimo pabaigos, triukšmingai išsivažinėjo iš Varšuvos. Tada karalius, pasak Lietuvos istorikų, pirmą kartą suvokė esąs daugumos apgautas. Jis, gailėdamasis, kad nepasisėkė padaryti to, ką norėjo, ėmęs rūstauti ant kaltininkų ir pats vienas svarstyti širdyje, kuriuo būdu esą galima nutraukti Liublino susitarimus. Toks slogutis užgulė jam sielą, kad netrukus paliego ir kūnas, galop visai pradėjo nykti ir silpti.

Kas dieną jausdamasis silpnėsnis, išvyko į Tikociną Palenkėje, kur ypač mėgo lankytis ir kur dabar troško atgauti jėgas, o paskui sugalvojo nusigauti į Knišiną. Tuo metu Livonijos gyventojai Jonas Taubė ir Elertas Krauzė vos neužkūrė naujo karo gaisro paskleidę karalių bei Maskvos kunigaikštį įžeidžiančius vokiškai parašytus paskvilus, vildamiesi, kad arba jie patys vienas su kitu susikaus, arba Livonija ryšis griebtis ginklo prieš abu. Augustas, skubiai pasiuntęs Lietuvos raštininką Mykolą Garaburdą pas Ivaną, darė viską, kad neprotingų žmonių įžūlybė nesuardytų paliaubų. Per tą patį legatą susitarė su Ivanu, kad abi šalys paleisiančios visus belaisvius, o Polocko krašto žmonėms būsią draudžiama skriausti Vitebsko krašto žmones. Ivanas šį kartą rodėsi linkęs sutikti su visais pasiūlymais ir laišku skatino karalių kuo greičiausiai atsiųsti įgaliotus legatus, ypač tokius vyrus, kaip Eustachijus Valavičius ir Mykolas Garaburda, kurie ir užbaigsią taikos derybas. Didikai puoselėjo viltį, kad didysis kunigaikštis, trokšdamas pastovios taikos, neatsisakysią pasitraukti iš Polocko bei Kuršo, jeigu savo ruožtu karalius neatsisakysią priimti teisingų sąlygų. Mykolas dar nė nebuvo išvykęs iš Maskvos, kai ten atkeliavo Perekopo skitų pasiuntiniai, be galo puikuodamiesi praėjusių metų sėkmingais žygiais, pasiryžę nugalėtojų teisėmis pareikalauti iš Ivano duoklės. Tuo tarpu Ivanas didžiai įsižeidė, kai jam priminė patirtą nesėkmę, ir, įniršęs dėl pasipūtėlių įžūlių reikalavimų, įsakė tris šimtus jų palydovų nukirsdinti, pasiuntiniams nupjaustyti nosis, lūpas ir ausis, o šitaip gėdingai sužalotus išsiųsti atgal pas Krymo chaną, pridėjęs jam kaip dovaną kirvį ir pagrasinęs, kad su šiuo štai įnagiu jo paties rūmuose jam nukirsiąs sprandą, kaip dabar kitiems padaręs Maskvoje. Šitokia dviejų barbarų nesantarve rėmėsi taika Lietuvoje tuo metu, kai karalius Augustas, paskutinė Jogailaičių vyriškoji atžala, akyse nyko. Mykolas Garaburda, sugrįžęs iš Maskvos, rado karalių dar gyvą, tačiau Ivano pasiuntinys, vykęs jam pavymui, atvyko tada, kai šis jau užbaigė žemiškąją kelionę. Mirė Žygimantas Augustas, paskutinysis Jogailaičių kraujo valdovas, Knišine liepos 18 d., eidamas penkiasdešimtuosius gyvenimo metus. Mokytas tai buvo

valdovas, bet savo mokytumą suteršė prietaringu smalsumu; kai reikėjo veikti, bergždžiai leido dienas, todėl juokais jį pravardžiavo Gaišliu; tikėjimo dalykais nesirūpino, šitai daugiausia ir atvėrė vartus visokioms sektoms, paplitusioms valstybėje; mėgo laikyti rūmuose mokytus žmones, bet labiausiai – sąmojingus vyrus. Sušauktas po jo mirties pasitarti apie valstybės padėtį senatas pasiuntė Teodorą Zenkevičių pas Maskvos didįjį kunigaikštį su laišku, kuriuo šį paragino neužsimanyti pasinaudoti karaliaus mirties proga ir nesukelti neramumų. Parašė šitame laiške, kad karalius Žygimantas jau atlikęs visas mirtingųjų priedermes, bet nepažeidęs paliaubų, todėl teisingumas reikalauja, kad ir didysis kunigaikštis įsakytų jų nepažeisti. Esą neilgai trukus atvyksią karaliaus neseniai paskirti įgalioti legatai, kurie valstybės vardu ir susitarsią dėl nuolatinės taikos. Ivanas senatui atsakė šitaip. Esą jis didžiai sielvartauja dėl karaliaus Žygimanto Augusto mirties, bet dar skaudžiau jam užgavusios širdį visiems krikščionims atneštos nelaimės, kai mahometonų kalavijas be gailesčio ir atvangos siautėjęs po krikščionių šalis. Tad šiuo metu jis vieno vienintelio dalyko tetrokštąs: neugdyti skitų galybės krikščionių nesantaika, štai todėl jis nekantraudamas lauksiąs įgaliotinių, su kuriais norėtų susitarti dėl taikos. Lietuvos pasieniuose jis iš viso nesiimsiąs jokių priešiškių veiksmų, bet nieku būdu šiuo metu negalys palikti ramybės maištaujančios Livonijos. Jeigu Lietuva nuoširdžiai trokštanti taikos, tegu atsisako ją globoti, o jis tuo pačiu tikslu pasitrauks iš Polocko. Pirmą kartą šiame laiške Ivanas pasivadino visos Rusios autokratu, arba monarchu, tuo tarpu lietuviai, nenorėdami prieštarauti ir šitaip tarpvaldžio metu kurstyti naujus neramumus, nutarė kurį metą nekreipti dėmesio į šį puikuolišką ir neteisingą titulą.

Didesnei visagalio Dievo, karalių karaliaus, bei dangaus karalienės garbei ir šventųjų Lietuvos globėjų angelų bei patronų šlovei.

PABAIGA

Iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas,
paaikškinimus parašė Juozas Jurginis

REDAKCIJOS PASTABOS

Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijai*

Šia knyga gražinamas mūsų kultūrinei vartosenai veikalas, kurį S. Daukantas laikė – greta N. Karamzino, J. Foigto, T. Narbuto – vienu iš savo vadovų. Buržuazijos valdymo metais retai minima ir mažai kam žinoma A. Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* didesnio susidomėjimo susilaukė šeštame dešimtmetyje: ji tuo metu aptarta akademinėje *Lietuvių literatūros istorijoje*, keli į lietuvių kalbą versti jos fragmentai paskelbti *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje* (1957). Išleidus 1976 m. S. Daukanto *Raštų* dvitomį, „Vagos“ leidykla, paakinta „Lituanistinės bibliotekos“ redakcinės komisijos, įtraukė į savo planus jos lietuviško vertimo leidimą. Sumanymas, matyt, buvo pagrįstas, nes pastaruoju metu ji vis dažniau minima ir cituojama mokslo veikaluose, plg. J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, V., 1981; A. Tyla, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje*, V., 1986 ir kt.

Ilgai versta ir rengta spaudai knygą planuota išleisti 1979 m. Tačiau dėl ideologinės stagnacijos sąlygomis kilusių konjunktūrinių kliūčių, be to, leidinio rengėjams pritrūkus mokslinio nuoseklumo, knyga neišėjo, nors buvo surinkta ir leidyklos pasirašyta spaudai (1979 01 30). Veikalo neišleidimo priežastys atskleistos akademiko J. Jurginio poleminiame straipsnyje „Pratarmė Kojelavičiaus

„Lietuvos istorijai““ (*Literatūra ir menas*, 1988, kovo 5) bei atsakomajame prof. dr. S. Lazutkos straipsnyje „Istorijai reikalinga visa tiesa“ (*ten pat*, 1988, balandžio 2).

Leidykla mano, kad knygos adresatas – ne vien mokslo visuomenė, istorijos specialistai, bet apskritai žmonės, kuriems rūpi istorinės minties raida Lietuvoje, todėl šis leidimas orientuojamas ir į masinį skaitytoją. Būtų, žinoma, idealu turėti mokslinį *Lietuvos istorijos* leidimą – su išsamiais komentarais, parodančiais, ką autorius esąs paėmęs iš M. Strijkovskio, iš P. Dusburgiečio, iš dokumentų, iš kitų šaltinių, su jo klaidų bei apsirikimų pataisymais ir t. t., bet vargu ar šiuo metu Lietuvoje rastųsi šitokio leidimo parengėjų.

Ir I, ir II originalo tomo tituliniam psl. autorius rašėsi *Albertus Wiivk Kojalowicz*. Analogiškai jis rašė savo pavardę, rodos, ir kitose lotyniškose knygose. *De vita et moribus r. p. Lavrentii Bartilii: auctore Alberto Wiivk Koiatowicz*, nors matytame *Miscellanea rerum* (1650) egzemplioriuje (be titulinio psl.) po įžanginiu straipsniu: *Albertus W. Koiatowicz*. Lenkų kalba išleistose knygose, suprantama: *Wojciech Wijuk Kojalowicz*, mat lenkų tautinis vardas *Wojciech* (Vaitiekus, minimas, beje, šiuo metu lietuviškame krikščioniškųjų vardų registre balandžio 23 d.) lotyniškuose tekstuose automatiškai pavirsdavo Albertu. *Lietuvių pavardžių žodynas* (V., 1985, žr. s. v.) rodo, kad Albertas anksčiau buvo itin retas lietuvių vardas, nes pavardžių, kilusių iš šio vardo, turime vos keliolika, o ir tos beveik visos iš Prūsijos pasienio, tuo tarpu *Vaitkų, Vaitiekūnų, Vaitkūnų, Vaitkevičių* ir t. t. Lietuvoje – devynios galybės. Vad., turėjo pamato siūlymas rašyti Vaitiekus Vijūkas-Kojelavičius, tik jis, aišku, pavėluotas ir šiuo metu – nerealus, nes nieku būdu neverta griauti nusistovėjusių tradicijų. S. Rostovskio *Litvanicorum S. J. Historiarum pars prima* (1769) – *Albertus Kojatowicz*, taip pat ir brolis: *Casimirus Kojalowicz* (be *Wijuk*). Mūsų dabartinėje vartosenoje įvairuojama dėl pavardės dėmenų vietos ir dėl „tėvavardinės“ pavardės priesagos rašymo. Trijose mūsų pokarinėse enciklopedijose: Albertas Kojelavičius-Vijūkas. Mūsų leidžiamoje knygoje respektuojama originalo dėmenų eilės tvarka, tačiau „tėvavardžio“ priesaga rašoma kilminiu principu. Kad dėmuo Vijūkas nyksta iš vartosenos, rodo ir šios knygos įžanginis straipsnis, ir jos pabaigoje skelbiami tekstai.

Rašydamas lotyniškai, *Lietuvos istorijos* autorius turėjo į lotynų kalbą versti žodžius, kurie senovės Romoje buvo nežinomi: LDK ir kt. valstybinių, karinių bei administracinių pareigybių pavadinimus (pulkininkas, etmonas, krašto etmonas, lauko etmonas; vaivada, seniūnas ir t. t.), teritorinio krašto paskirstymo bei ginklų pavadinimus ir pan. Ir vertėjas, ir rengėjai nėra tikri, ar visuomet lietuviškame vertime rasti istoriškai adekvatūs žodžiai šioms realijoms nusakyti.

Asmenvardžių bei vietovardžių formas tvarkyti padėjo *Lietuvos metraštis*, parengtas R. Jaso, P. Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronika*, parengta R. Batūros, kiti mūsų istorikų darbai. Livonijos (Estijos, Latvijos) vietovardžiai rašomi taip, kaip priimta dabartinėje mokslinėje literatūroje (ne *Vendenas, Felinas*, bet *Cėsys, Viljandis*). Senasis geografinis vardynas paliekamas labai retais atvejais (*Revelis, Dorpatas, Presburgas, Kolonija Agripina*). Upių vardai dabartinami. Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos vietovardžiai irgi rašomi dabartinėmis formomis (jeigu pavyko juos lokalizuoti). Baltarusiškuose bei ukrainietiškuose varduose atsisakoma h, kuri, matyt, tokiais atvejais atsirado lenkų rašybos veikiama, taigi rašoma ne *Hlebavlčius, Haličas, Haraburda*, bet *Glebavičius, Galičas, Garaburda*.